11-C-87

FACULTAS PHILOSOPHICA UNIVERSITATIS CAROLINÆ PRAGENSIS

SBÍRKA POJEDNÁNÍ A ROZPRAV

POŘÁDAJÍ B. FOUSTKA, G. FRIEDRICH A V. MATHESIUS

X.

OTOKAR FISCHER

BELGIE A NĚMECKO

LA BELGIQUE ET L'ALLEMAGNE

I aa 84

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta – Seminární knihovna

4444-I

V PRAZE 1927

NÁKLADEM FILOSOFICKÉ FAKULTY UNIVERSITY KARLOVY

V KOMISI

FR. ŘIVNÁČE, KNIHKUPCE KARLOVY UNIVERSITY

4464/53

À l'Université de Gand.

ÚVOD.

Pověřen konáním přednášek na universitě v Gentu, měl jsem od ledna do léta 1926 příležitost, z blízka pozorovati národnostní poměry dvojjazyčné země, v níž zájem českého germanisty byl vzněcován několika skutečnostmi: jednak otázkou státu, položeného mezi velkými národy, jednak a zvláště styčnými body kultury německé a belgické jakož i živoucími upomínkami na nedávnou okupaci. S výstražnou intensitou zasahují v Belgii stopy čtyřletých hrůz do přítomného dění. Ať Lovaň nově vystavěná, ať bruselské sochy a hroby, ať pomníky kterékoli čtvrti a kterékoli dědiny, ať rozstřílené Zeebrugge či zbořeniny kolem Mons, ať Batterie Deutschland poblíž Ostende, drátěné záseky až k hranicím Holandska, památky rozhodujících bojů nad Yserou, kulkami provrtané štíty na dřevěných domech malinesských (Mechelen), směs válečného běsnění s poválečnými náhradami v ulicích třeba Dendermondu (Termondu), ať posléze ankety o novém navazování styků s vědeckým Německem a komplikovaná otázka gentské university — všude táž znepokojivá záhada, doléhající na psychologa i historika: jak bylo možné, že došlo k událostem r. 1914 a čím vyložiti, že k nim dojíti musilo. Tak se počáteční studium literárních vztahů, doložených Goethovým „Egmontem" a Schillerovými kapitolami historickými, středověkým eposem a motivy bajek i čtveráctví, vývojem mystiky a osobnostmi humanismu, stáčelo na pokus o to, podati příspěvky k předhistorii světové vojny. Snaha, jíti k pramenům a osvětlovati každý oddíl raději vypíchnutým citátem než obecnými výklady, dále okolnost, že zvolený předmět je na rozhraní německé literární vědy s linguistikou, s politickými dějinami, s písemnictvím nizozemským, ztěžovala práci. Disposice udávala se sama sebou chronologická, aby však byly co možná úplně probrány předpoklady, z nichž takřka vše ostatní vyplývá, zdálo se vhodným, jednak zvoliti za východisko rok 1830 a od něho se ohlížeti k létům 1813—15, jednak podrobně sledovat filiaci námětů až k r. 1848 a pro pozdější stadia spokojit se podáním povšechnějším; byl jsem k tomu ostatně nucen i časovou tísní, ježto vyčerpání rozlehlého thematu by vyžadovalo práce několika let. Snažil jsem se být nejstručnější a zůstávat v oblasti zjištěných údajů — nepřeháním, řeknu-li,

že pojednání, rozšiřováno podáváním obsahů a životopisů, překládáním a parafrasováním citátů, kompilováním a analogisováním, lehce mohlo vzrůsti na trojnásobný objem. Nesnadnost byla arci v tom, jak spojovati v oboru, u nás dosud skoro neprobraném, vlastní směrnici srovnávací práce s nejnutnějšími informacemi o nizozemské slovesnosti. Vědeckých pramenů je, jak v poznámkách naznačeno, množství, jsou však uveřejněny porůznu a namnoze bez vespolné spojitosti; soustavně thema tohoto spisu ve větším měřítku ještě nebylo zpracováno, v dosavadní literatuře běžívá o povšechná shrnutí, o probadání těsného úseku, mnohde spíš o údaje bibliografické než o jednotnou synthesu. Cennými návody byly práce předního znalce vlámského hnutí, *Frédericqa,* a čelného historika Belgie, *Pirenna,* výborné služby prokazují příchozímu přehledy obou složek belgické literatury od *Potvina, Haméliuse, Wilmotta, Vermeylena* a j. Ale již z tohoto výčtu vyplývá, že prozatím se tu uplatňovala jinaká methoda než v užším smyslu germanistická; tam pak, kde byla v centru německá literatura, sledovali autoři, ať za války ať bezprostředně po ní, účely agitační, propagujíce ideje německé nebo protiněmecké. Tím neříkám, že by tato práce chtěla být neutrálně bezbarvá; ukáže se, doufám, že má vyhraněné stanovisko jak vůči pruské ideologii, tak v otázce malého národa. Nelze čekati převratných „objevů" ve zkoumání o tendencích pangermanismu, s fatalistickou nezbytností vedoucích k válce: myslím však, že jsem vedle řady detailních nálezů mohl podati doplňující a z části nový pohled na činnost jednotlivých osobností, zvlášť na demonické působení Arndtovo jakož i na vůdčí představitele vědy a různých směrů politických. Při shledávání rozptýleného materiálu bylo mi apelovati na nevšední ochotu v universitní knihovně gentské a v královské knihovně bruselské. Krom toho jsem za důležitá sdělení, ústní i písemná, zavázán mnoha belgickým odborníkům, zvláště profesorům gentské university, kteří svému pražskému kolegovi vycházeli tak laskavě a přátelsky vstříc, že je mi milou povinností poděkovati jim nejupřímněji jak za sebe, tak za svou fakultu a za naši vědu, které jsem měl čest zastupovati.

I.

DO ROKU 1848.

1. BELGIE A PRUSKO.

Belgie v dnešní své podobě a s dnešní ústavou vzešla z událostí, jež následovaly po červencové revoluci pařížské. V srpnu r. 1830 vypuklo v Bruselu povstání proti oranžskému domu Holandska, v říjnu prohlášena belgická nezávislost, následujícího roku povolána nová dynastie a státní samostatnost utvrzena.

Nebylo po prvé, že se belgické kraje, od staletí proslavené svými vzpourami a bojišti, vzepřely proti cizí vládě a konstituovaly v samosprávnou moc. R. 1789/90 (nemluvě o dávných bojích zvláště proti Španělům) byli brabantští, pak ostatní stavové povstali proti svobodomyslnému Josefu II. a zřídili svůj kongres. Byla to jen krátká episoda, v německé literatuře zachycená demokratem G. *Forsterem,* po ní pak brzo nastal konec panství rakouského, jež vystřídáno francouzským: Republika velké revoluce dobyla Belgie a učinila z ní r. 1794 devět svých departementů, jež poté přešly automaticky pod žezlo Napoleonovo. Dvacet let po svém přivtělení k Francii byla Belgie roku 1814/15, po pádu císařství, spojena s Holandskem v jednotné království Nizozemské, chovala však proti němu hojně tendencí odstředivých a separatistických, jež r. 1830 vedly k násilnému odtržení.

Severní (holandské) a jižní (belgické) části Nizozemska, ačkoli zeměpisně sousedé bez strategických hranic, ač odkázány na sebe v mnohém zřeteli hospodářském a zvláště v otázce šeldského přístavu, ač spřízněny historickými reminiscencemi, podmínkami kultury a částečně i rasou, cítily vůči sobě přespříliš prvků různorodých a státně rozkladných: španělská vláda 16. století byla na jihu provedla úspěšnou rekatolisaci, vůči níž severu se poštěstilo uhájit samostatnost nejen náboženskou, nýbrž i politickou; a dvacetileté panství francouzské na jihu posílilo příchylnost k Paříži jakož i lásku k revolučním ideám. Protiklady církevní a národně kulturní, rozpory mezi obchodnickou živostí Holandska a rolnickým rázem Flander atd. byly drážděny schválnostmi, diktáty, neobratnostmi holandské vlády,

proti níž se kupily petice a protesty. Pozdní ústupky r. 1829 již nespomohly, v létě 1830 přeskočila jiskra vzpoury z Paříže do Belgie, kde nalezla příliš mnoho a od let hromaděné živné látky, šířic se rychleji a dál, než sami strůjcové povstání očekávali. Bruselské představení Scribeovy a Auberovy opery „Němá z Portici", která pojednává o povstání Masaniellovu, dalo v divadle de la Monnaie 25. srpna (v den královych narozenin) signál k výkřikům „Faisons comme les Français!" a k pouličním výtržnostem, jež se přenesly i do jiných měst, zvláště do Lutychu, ale za nichž se nepomýšlelo než leda na dosažení samosprávy v rámci společného Nizozemska. Nizozemský král domáhal se, marně, pomoci z Pruska. Intervencí holandské armády vedené královskými princi Vilémem a Bedřichem, rozpoutala se občanská válka, jejímž hlavním dějištěm byl za „dnů zářijových" bruselský Parc mezi zámkem a sněmovnou a jež se skončila krvavým vítězstvím vzbouřenců. „Ústavní komise" přetvořila se 25. září v „provisorní vládu", a ta prohlásila 4. října státní nezávislost, dotvrzenou 18. listopadu Národním shromážděním a uznanou 20. prosince velmocemi, jež arci měly značný zájem na tom, jaká bude volba panovníka a kterému sousedu připadne tudíž ingerence na belgické osudy. Po dlouhém jednání (a po resignaci prince francouzského) docíleno shody mezi vůlí obyvatelstva a záměry diplomacie v tom smyslu, že na belgický trůn povolán Anglií doporučený a v Anglii takřka naturalisovaný princ Sasko-Koburský, německý protestant, jenž se poté oženil s dcerou krále Ludvíka Filipa.

Tak jako zajištění a založení Spojeného Nizozemska bylo r. 1814/15 dílem Svaté aliance, tak se nyní ve volbě Leopolda I. (4. června 1831) zračila patronance velmocí nad novým státem, jejž Anglie zaštítila a jehož budoucnost se rýsovala na rozhraní zájmových oblastí Francie a Německa. Neuspokojeno zůstalo, přirozeně, Holandsko, jež po vjezdu nového krále do Bruselu (21. července) vpadlo v srpnu na belgické území. Boje s Holandskem, proti němuž vedle belgických vojsk stála i francouzská, trvaly půldruhého roku, nepřátelství však do r. 1838/9, kdy smlouva s Holandskem a spolu neutralisace Belgie byla zaručena velmocemi.

Jak západní tak východní soused Belgie—Francie i Německo — uplatňovali na politiku mladého státu určující vliv. Samostatná Belgie, jíž podle vůle Národního shromáždění obnoven dávný organický útvar, měla se, zabezpečena proti útoku ze severu, státi územím položeným jako hráz mezi živel románský a germánský. Německého spolku dotýkala se především otázka Lucemburska, jehož část byla (výměnou za část Limburska) přivtělena k Belgii, krom toho mělo Prusko řadu jiných konkrétních starostí o ustanovení hranic a o utváření belgických poměrů vnitřních, při čemž nejednou docházelo k třenicím a napětí.

R. 1835 podal pruský zahraniční ministr F. Ancillon, podporován poté i Metternichem, protest proti belgickému projektu pevností, jimiž linie Antverpy—Hasselt měla být chráněna před pravděpodobným útokem Holandska; Prusko i Rakousko tvrdilo, že by provedení fortifikací odporovalo neutralitnímu závazku Belgie, ba záležitost opevnění Diestu vedla málem k hrozbě válkou, Belgie však, posilována Anglií, dosáhla vůči těmto zákrokům diplomatického vítězství. Jiný spor se vlekl, rovněž za harašení zbraněmi, pro právo na kácení grünenwaldských lesů v Lucembursku. Jiný byl podněcován podezřením Pruska, že se prý belgické duchovenstvo neoprávněně mísí do napětí mezi berlínskou vládou a katolickým Kolínem n. R. Krom toho byly Belgii—vedle jezovitských rejdů — vyčítány tendence jakobínské a lamennaisovský radikalismus, jejichž svůdný příklad mohl prý porýnské Prusy nakaziti touhou separatistickou. (Skutečně byla jiskérka vzpoury 31. srpna a 1. září 1830 přeskočila na několik dní do Kolína a Cách). Mluvilo se i o možnosti, že by se Belgie chtěla spojit s rýnsko-pruskou provincií v společné katolické království, r. 1837 (v době zatčení kolínského arcibiskupa Droste-Vischeringa) separatistické hnutí, jež mělo přívržence v části kleru, odpůrce však takřka ve všem veřejném mínění, kulminovalo. I Porýňan *Heine* zavrhoval z Paříže separatismus užších svých krajanů, proti nimž se — arci za příležitosti, kdy mu záleželo na stycích s Berlínem — zastával Pruska a jimž upíral charakternost: „mit einem Worte, sie sind Belgier. Wie diese den Holländern gegenüber, so stehen den Preussen gegenüber meine Landsleute." Vítězstvím katolického principu na Rýnu r. 1841 ustoupily tyto debaty do pozadí, tehdy byla mezi Belgií a Pruskem vyjasněna již i hlavní záležitost diplomatická, totiž otázka neutrality.

15. listopadu 1831 bylo v Londýně velmocemi přijato „čtyřiadvacet článků", jež určovaly rozsah a ráz Belgie jakož i (art. 7.) její neutralitu; ježto však Holandsko této listiny nepodepsalo a r. 1833 smluvilo jen dočasnou konvenci s Francií a Anglií, bylo nutno dalšího jednání, jež vedlo r. 1838 k nové londýnské konferenci. Za jejího zasedání ostřil se poměr mezi Belgií a Pruskem, na př. když na lucemburském území ve Strassen vztyčen belgický prapor nebo když v některých obcích obyvatelstvo demonstrovalo proti Prusku. Ve vzduchu se opětně vznášelo válečné nebezpečí, jež příštího roku stupňováno rakouským a pruským protestem proti jmenování polského generála J. Z. Skrzyneckého generálem belgickým. Tento odpor, vyvolaný m. j. obavou konservativních států ze spolupráce obou národních principů (belgického a polského), jež byly naplněny duchem červencové revoluce, vedl i k dočasnému přerušení diplomatických styků. Uprchnuv tajně z Prahy, kde mu Rakouskem poskytnuto pohostinství, přišel vítěz ostrolenský přes Anglii do

Belgie, kde byl přijat do armády; bezprostředně nato, v únoru 1839, rakouský i pruský vyslanec opustili Brusel, a bylo třeba značného umění diplomatického, zvláště se strany belgického ministra zahraničí de Theux, aby aféra, komplikovaná nad to rozmíškami pro pevnosti lucemburské, byla urovnána. 19. dubna 1839 byl v Londýně vyhotoven pakt belgicko-holandský, jejž velmoci zaručily úmluvou datovanou z téhož dne a o něco později ratifikovanou: garanční listina nese podpisy zplnomocněnců rakouského, francouzského, britského, pruského a ruského (Senfft, Sebastiani, Palmerston, Bülow, Pozzo di Borgo) a odkazuje na smlouvu belgicko-holandskou, jejíž článek 7. zní: „La Belgique, dans les limites indiquées aux articles 1, 2 et 4, formera un État indépendant et perpétuellement neutre. Elle sera tenue d'observer cette même neutralité envers tous les autres États."

Otázka neutrality stávala se aktuální hned následujícího roku, kdy zápletky na evropském východu vyvolaly nové válečné nebezpečí. Poměr Belgie k Prusku, jež arci neustávalo v drobných šikanách (jak na ně naráží dopis Leopolda I. anglické královně Viktorii z r. 1842), nicméně se lepšil. Belgie sic nepřistoupila, přes hlučnou německou agitaci, za člena Zollvereinu (tak jako odmítla nabídku celní jednoty s Francií), ale uzavřela s ním r. 1844 obchodní smlouvu a slavnostně zahájila — jsouc prvou zemí se státním železnictvím — vlakové spojení s Německem.

Existence samostatného státu mezi Francií a Německem byla trnem v oku některým anexionistům — jak pařížským, tak berlínským —, kteří s obou stran pracovali proti založení i trvání Belgie, tudíž nepřímo proti diplomacii britské. Pařížský vyslanec v Londýně, mocný Talleyrand (poté z iniciátorů smírného řešení), v době, kdy Ludvík Filip již uznal belgického krále, na svou pěst a bez vědomí své vlády prý usiloval, aby Belgie byla rozdělena mezi svých tré sousedů. Prusko sice tuto nabídku zamítlo, leč brojilo již dříve i poté proti státu, jejž uznávalo spíš z nutnosti než ochotně. Byly arci též hlasy, jež se snažily o soud zcela objektivní a vyplývající z důkladného poznání předpokladů dějinných.

Přirozeně, že německé kruhy jak diplomatů tak důstojníků s napětím sledovaly bruselský převrat z r. 1830, jehož důsledky pro evropskou politiku byly stále nejisté a hrozivé. Mladý second-lieutenant Helmuth von *Moltke* (1800—91), pozdější maršálek ve válce s Francií, kontrastoval, v roce červencové revoluce, bruselské povstání s pařížským; živly zpátečnické, klerus a šlechta, konspirovaly prý proti pokroku representovanému nizozemskou vládou. Nedoveda pochopiti, jak mohlo dojít k tak rozhořčenému nepřátelství mezi rasově i osudově spřízněnými Belgičany a Holanďany, zahloubal se Moltke v Berlíně do studia historických pramenů, přečetl „přes tisíc stránek v kvartu a na

čtyři tisíce stránek osmerkových" a sestavil ze svého badání knížku, pro niž dlouho nenalézal nakladatele. Vyšla r. 1831 u berlínského knihkupce Mittlera a podává dějiny vespolných vztahů holandsko-belgických od Filipa II., za něhož obě země se oddělily, do Spojeného Nizozemí pod Vilémem I. V závěru zkoumá spisek, stále klidným a věcným tónem, důvody, jež vedly k separaci Belgie od Holandska; o Prusku, jež udával Moltke v tehdejší soukromé korespondenci za vlastního rozhodčího nad evropským osudem, se tu nezmiňuje, naznačuje jen nejistý výhled do budoucnosti: „Über ein Ereignis, dem wir in der Zeit so nahe stehen, über welches wir die besonnene Würdigung verständiger Männer beider Parteien noch nicht gegeneinander abwägen können und auf dessen Anschauung, wenn auch nicht Parteilichkeit, so doch angeerbte Grundsätze vielleicht unwissentlich einwirken, über ein solches Ereignis soll hier kein Urteil gefällt werden. — Bei den Weltbegebenheiten hat der Erfolg eine richtende Stimme, und der Zukunft, vielleicht der nächsten, ist es vorbehalten, den der belgischen Revolution zu entschleiern." Tak se končí pojednání, jímž nastávající vojevůdce po prvé pod svým jménem vstoupil na literární veřejnost. Že Moltke počítal s možností válečné konflagrace a jak si jí přál, vidno ze soukromých projevů, jimiž své studium belgické otázky doprovázel: „Schlimmstenfalls", psal matce, „bleibt mir eine ziemlich gute Kenntnis des Landes und seiner Geschichte, in welches leicht die Begebenheiten ein preussisches Heer führen können"; a k novému roku: „Möchte es (das neue Jahr) mir Krieg und Dir Friede bringen."

Jiné hlasy formulovaly proti Belgii protest, jenž vycházel především z těch kruhů, které se nebyly svého času smířily ani s předpokladem belgického království, totiž se založením Spojeného Nizozemska r. 1814.

Německý obraz událostí r. 1789/90: George Forster, Ansichten vom Niederrhein, von Brabant, Flandern . . . Berlin 1791—4, zvl. počátek 2. dílu (1791). — K bruselské revoluci r. 1830: H. Pirenne, Histoire de Belgique 6, 1926, kniha IV. — J. Šusta, Dějiny Evropy v letech 1812—70 (1, 1922). — Politické spory s Pruskem: A. de Ridder, La Belgique et la Prusse en conflit 1834—8 (Bruxelles 1919); církevní a separatistické: Lukas Schwahn, Die Beziehungen der katholischen Rheinlande und Belgiens 1830—40 (Strassburg 1914; předmluva z 5. srpna 1914). — Heine: v dopise svému düsseldorfskému rodáku Varnhagenovi z 13. února 1838 (Briefwechsel, ed. Hirth 2, 208). — O předhistorii neutralitního paktu: A. de Ridder, Historie diplomatique du traité de 1839 (Brux. 1920). — K otázce celní jednoty: G. *Höfken*, Belgien in seinen Verhältnissen zu Frankreich und Deutschland (Stuttgart 1845). — O Talleyrandovu „fait odieux": Sylvain Van de Weyer v Patria Belgica 2, 1873, 321. — Moltke, Holland und Belgien: Gesammelte Schriften 2, 1892; dopis matce z 24. a 30. pros. 1830: tamtéž 4, 48; Moltke, Briefe (ed. W. Andreas) 1, 1922, 44 n.

2. ARNDT.

Ještě nebyl vyřízen spor severního a jižního Nizozemí, ještě byly kraje, povstáním osamostatnělé, bez panovníka, a již se ozval z Německa příkrý hlas, vyhrožující Francouzům válkou pro belgickou otázku. „In Hinsicht der belgischen Angelegenheiten offenbart sich nun leider, was verworrene und undeutsche Ansicht, dummer englisch-hannoverscher Einfluss und selbst feinere Faiseurs... angerichtet haben, indem sie Unverträgliches paarten und zugleich unter der Aufschrift, ein westliches Bollwerk für Deutschland gegen Frankreich... zu gründen, unsere rechte Flanke in die Luft stellten" — tak psal 18. listopadu 1830 mocnému kdys, teď na odpočinku žijícímu svobodnému pánu Karlu v. *Steinovi* básník a publicista Ernst Moriz *Arndt*, starý nenávistník Francouzů; stala prý se dvojí chyba: předně mělo být pruské Porýní zvětšeno o území limburské, lucemburské, lutyšské a j., čímž by byl býval znemožněn celý ten „gräuliche Aufstand", za druhé, když už došlo k založení nizozemského státu, měl být aspoň smlouvami naprosto přičleněn (einverleibt) Německému spolku. I teď prý lze ještě nebezpečí války na několik let oddáliti: „Selbst wenn man einen neuen südniederländischen Staat schafft [totiž Belgii], wäre diese allen andern europäischen Staaten ungefährliche Einschliessung desselben in unsern Volksbund das einzige Mittel, diesen schlimmen Funken wenigstens für einige Jahre mit Asche zu bedecken. Darüber aber kann niemand zweifelhaft seyn, dass wenn den gallischen Hahn nach Antwerpen und Mastricht gelüstet, oder wenn er in den Grenzfestungen keine englischen oder deutschen Sicherungsbesatzungen gegen seine Zettelungen einrichten lassen will, dass wir dann für ein gottgegebenes Recht d. h. für unser Land und alle seine heiligen Güter den Degen ziehen und was von Geist und Muth in uns ist in die Waffen rufen müssen."

Tato slova, jakož i následující Arndtova akce, byla zřejmě diktována obavou ze skutečných či domnělých anekčních plánů Francie. Pod vlivem tudíž červencové revoluce se stalo, že starý bojovník znovu vstoupil na politické kolbiště, aby se vyjádřil o jejích přímých důsledcích: skepticky o nadšení pro Polsko, záštiplně o nezávislosti Belgie. V únoru 1831 v Bonnu napsal a

o měsíc později v Lipsku vydal brožuru, připínající se k jeho projevům z osvobozeneckých válek proti Napoleonovi, s titulem *„Die Frage über die Niederlande und die Rheinlande"*.

Obávaje se, že v důsledku bruselského povstání vzroste nejen francouzská moc, nýbrž i „choutka po území", volá šedesátník Arndt své krajany znovu do zbraní a vybízí je, aby přivtělili k Německu ony oblasti, jež odpadly od žezla oranžského. Vždyť prý běží o dávné součásti svaté německé říše, a jestliže se tamní obyvatelstvo z části odněmčilo, nutno je vrátit ke kmenovému uvědomění: vlámština („das Flemische oder Flamländische") je jedním z četných nářečí germánských, cizí živel (walonský) je nepočetný (prý jen na 700.000!); a kdo prý by si troufal jmenovati lid Flander, Brabantu, Limburka bastardským či míšeneckým! Žijí tam as pravnuci spojených Sasů a Franků a zda prý nejsou „těžší, hloubavější, neobratnější, nemotornější než kteříkoli jiní Němci?" Ba víc: „ich möchte fragen, sind sie nicht fast deutscher als Deutsche?" Pravda, jejich města jsou pofrancouzštěna, ale to je jen kulturní nános z rakouského panství, kdežto ještě v šestnáctém věku „jemný jed" francouzský byl vyvažován „chrabrým protijedem" španělským (protestant Arndt, od mládí obdivovatel Španělska, viděl ve španělské tíži obranu proti francouzské „lehkovážnosti"). Pro revoluci, která dala zemi samostatnost, nemá Arndt než úšklebek. Zahájilo prý ji několik belgických jakobínů za pomoci svých francouzských přátel, ale byl to jen „směšný a pitvorně příšerný špektákl", bylo to „pravé podvodnictví pekel", při čemž hlavní úloha připadla pařížskému donašečství a dohazovačství. Hůř ještě, že se podle francouzské módy užívalo nejstrašnějších hesel jako „svrchovanost lidu, intervence, neintervence" a jiných čertovin a nesmyslů; arci, blázni a zločinci mohli prý pod touhle firmou zahrát svou krátkou krvavou frašku a přec na té zlořečené komedii, na té odporné šaškovině závisí pro půlku Evropy otázka míru či války. Řádění bruselských bláznů musí prý přestat; ne-li, nechť raději vypukne válka, „bůh znova zasedne k soudu nad nepolepšitelnými (Francouzi), a tento boj, jejž vyvolali svým nejzločinnějším uměním, dopadne pro ně strašlivě". Polemika proti dominujícím prý vlastnostem západních sousedů („l'orgueuil françois" a „la gloire militaire") je doprovázena ironisováním francouzských přísah („o gallica fides!") a stranickou charakteristikou potíraných „Waelsche", kteří jsou „zištní, záškodní, úskoční" a před nimiž dávno varoval. Závěr brožury obsahuje novou variaci hlavního thematu: Spolu s Anglií a Španělskem jsou Němci hrází proti dobyvatelské rozpínavosti: „Slovo ‚válka proti Francouzům' projede všemi duchy jako blesk; prvý povel k Rýnu! k Rýnu! nalezne bezpočet ozvěn, a do tří měsíců budete proti sobě míti půl milionu bojovníků." To, co zde prorokuje, není, jak Arndt sám dokládá,

věštbou nějaké vědmy, nýbrž předvídáním budoucnosti: „Weissage ich? Nein, ich wahrsage. Ich sage euch vorher..."

Vyvrcholena je autorova gallofobie v úvodu, navazujícím na starou nizozemskou bajku zvířecí, které i nadále byl v belgicko-německých vztazích přisouzen význačný úkol. „Lieber den Wolf, der reisst, als den Fuchs, der gleisst", zní motto knížky, zahájené vzpomínkou, jak před šestnácti lety (t. j. za Vídeňského kongresu) lišáček Francouz byl v železech, ale vedl si prý tak vlídně a kajícně, jako onen starý obyvatel zámku Malepartus (ferina lišák: Reinaert de Vos), jenž slíbil putovat do svaté země: „a tak jsme ho pustili, sotva že ho to stálo pár chlupů z ocasu". Ale teď se prý zase dostavil se svými dávnými kousky a lísá se a chytračí, kde by koho mohl napálit. Proto má Arndt za vhodno ukázat veřejně na jeho úskočnost a odtud vyvěrající nebezpečí; záležíť na tom, aby se čelilo tomu šaškovskému a nebezpečnému Francouzkovi, a Arndt je si hrdě vědom, že kázal neustále tu jednu vzpouru, již je mu pohříchu zas a zase opakovat: „den Aufruhr gegen wälsche List, Habsucht und Übermut."

Tato válečná proklamace vyžaduje býti vykládána historicky a psychologicky. Z Arndta mluví strach ze sousedovy velkosti a upomínka na výboje napoleonské; jeho útočnost vyplývá ze zvláštnosti ducha, jenž, domnívaje se býti v defensivě, přechází k výstřelkům požadovačné urážlivosti. Celý ráz i sloh spisku, prostoupeného vzpomínkami a citáty, uvádí nám pak na mysl, že se tu netvoří úsudky nové, nýbrž že se opětují, prakticky aplikují, časově vyhrocují vývody, které sahají zpátky do minulého období — tak jako vůbec Arndt třicátých let, zakusiv příkoří pruské persekuce a reakce, neměl už té váhy jako někdejší literární vůdce v bojích proti Bonapartovi. Nesprávné by však nicméně bylo, kdybychom tento manifest patriarchy německého nacionalismu podceňovali; má naopak tím větší význam, ježto autor se vrací k naukám, jež prósou i veršem byl hluboko vtloukl do německého veřejného mínění. Kdysi, v letech 1813—15, byl protestoval proti utvoření Nizozemska spojeného; nyní, zcela logicky, protestuje proti osamostatnění krajů belgických, jež, jak zdůrazňuje, náleží k oblasti německé. Třeba si tedy všimnouti též historických a myšlenkových předpokladů Arndtova vystoupení z r. 1831.

Syn baltské Rujany, narozen jako švédský poddaný, propracovával se Ernst Moriz Arndt (1769—1860), potomek a zastance selského rodu, tvrdě a těžce ze svého švédsky světoobčanského partikularismu k uvědomění německému a všeněmeckému: v mládí odpůrce fridericiánského režimu, stával se pod tlakem napoleonského panství hlasatelem, prorokem, ba spolubudovatelem moci pruské. Cesta po Francii, jež ho v třicíti letech byla

zavedla i do Bruselu a Lutychu, návštěvy Porýní, útočiště ve Švédsku a zvláště pobyt na Rusi za katastrofálního pro Francii roku 1812, to vše v autoru „Ducha doby" sílilo touhu po velkém Německu, jíž v roku lipské bitvy dal formulaci, zásadně důležitou pro všechnu pozdější propagandu myšlenek a tužeb „alldeutsch". Po Napoleonovu pádu, za jeho vyhnanství na Elbě a pak po Waterloo, varoval a zapřísahal německé diplomaty, aby se nespokojovali vítězstvím příliš levným, a stýskal si, že „hanebný" mír pařížský a „pošetilosti" vídeňské nesplnily jeho programu, jenž požadoval odnětí Met i Štrasburka a zajištění německé vlády na dolním Rýnu. V třetím díle svého „Geist der Zeit" (1813) vyhrožoval slohem školeným na starozákonném pathosu, že německý meč se nezastrčí do pochvy, dokud nebude sjednoceno Německo od Severního moře po Karpaty, od Baltu k Alpám a od Visly po Šeldu. Blíže — a zcela jednoznačně — vyslovil se o konkrétním problému Nizozemska téhož roku 1813 v brožuře, zaujímající pamětihodné místo v staletých zápasech, jež Německo a Francie sváděly o Rýn.

Její nadpis, *„Der Rhein Teutschlands Strom, aber nicht Teutschlands Grenze"*, naznačuje polemiku proti francouzskému stanovisku, prováděnému i Sullym a Richelieuem i státníky Ludvíka XIV. a armádami velké revoluce. K utvrzení své these vede do pole argumenty „práva", „dějin", „cti" a dekretuje: „So weit im Südwesten [i v dopisech označuje Nizozemí za jihozápad, ne severozápad Německa] Teutschlands flamländisch (ein Dialekt der grossen teutschen Sprache) gesprochen wird, war von jeher teutsch und muss wieder teutsch werden. Meine teutsche Grenze gegen Frankreich geht in gerader Linie von Dünkerken südlich unter Mons und Luxemburg hin, läuft von da auf Saarlouis, dann folgt sie längs der Saar und dem Vogesus der teutschen Zunge bis Mömpelgard [Montbéliard] und zieht sich von da auf die Rheinbucht bei Basel." Čili, jinými slovy: Přirozenou hranicí země není jev geografický, ne horstvo, dokonce ne řeka, ne tedy Rýn, ba ani ne moře, nýbrž mateřská řeč: „Die einzige gültigste Naturgrenze macht die Sprache... Die verschiedenen Sprachen machen die natürliche Scheidewand der Völker und Länder... Sehen wir auf unser Vaterland, auf Teutschland, wie glücklich stand vor dreihundert Jahren zur Zeit Maximilians I. und Luthers unsere Grenze! Teutschland hiess nur das Land der teutschen Zunge, aber das war auch ganz teutsch..."

Požadavky r. 1813 se poté přizpůsobovaly dějinným událostem, Arndtova brožura *„Über Preussens Rheinische Mark und über Bundesfestungen"* z r. 1815 na př. horlí proti Anglii, z jejíž viny utvořeno Nizozemí, a domáhá se pro Prusko Lucemburka a některé pevnosti na dolní Mose — co však přechází nezměněno do další Arndtovy činnosti a do obecných pojmů německého (a

nejen německého) nacionalismu, je důležitý poznatek o *jazykovém* zdůvodnění citu vlasteneckého i nároků státních. Nejúčinnějšího výrazu dodal Arndt tomuto svému, Fichtem filosoficky připravenému přesvědčení v proslulé básni — rovněž z r. 1813 —, která obsahuje uzákonění jeho patriotismu a tvoří významné východisko dalších tužeb jmenovitě v okruhu styků německo-belgických. Titul zní „Němcova otčina"; šestkrát (původně sedmkrát) opakuje se vstupní otázka prvé sloky *„Was ist des Deutschen Vaterland?"*, jež se poté rozrůzňuje podle jednotlivých krajů, aby po zdůrazněném záporu, že vlastí není Porýní ani Bavorsko, Westfálsko ani Rakousko atd., přišly odpovědi kladné: Němec má otčinu, sahající tak daleko, *„so weit die deutsche Zunge klingt* und Gott im Himmel Lieder singt"; tam je německá otčina, kde sídlí věrnost a láska; má ji tam, „wo Zorn vertilgt den welschen Tand, wo jeder Franzmann heisset Feind, wo jeder Deutsche heisset Freund" — a posléze, třikrát opakováno: *„Das ganze Deutschland* soll es sein!"

Tedy: „celé Německo" a jako opis jeho rozsahu: „tak daleko, pokud zní německý jazyk". Tato ideologie, k níž by se obdoby nalezly v pozdějších dějinách italského irredentismu a též slovanských zemí, je zřejmě odlišena od výměrů vlastenectví a národa ve smyslu západním, zvlášť francouzském, a již zde lze předpokládati, že různý smysl, jejž slovo „natio" má pro Němce a pro Francouze, povede k dalekosáhlým důsledkům praktickým. Co se tkne Arndtovy formulace veršem i prósou, bylo by lehké prokázati sofistiku jeho programu, který se arci nevzdává těch krajů, kde sice německý jazyk „zní", třeba že tam „zněl" jiný (příkladem: germanisovaného Polabí) — a který chce k Německu přivtěliti kraje, kde „německý" jazyk spíše „zněl" nežli „zní" (na př. francouzské Flandry); bylo by ukázati na to, že Arndtovo „deutsch" míní spíš germánštinu než němčinu — v následujících letech měla tato záměna značnou důležitost — a že by se jeho zásada, aplikovaná na Belgii a Holandsko, při jisté pružnosti nemusila zarazit ani v Jutsku či Skandinavii; jako argumentum ad hominem pro libovůli Arndtovy politisující polovědy bylo by uvésti, že týmž dechem, jímž požaduje pro Německo Belgii, odsuzuje v téže brožuře o Rýnu několik milionů Slovanů k národnostnímu zániku: a to Slovany v Čechách a na Moravě, kteří mu nejsou než cizími zlomky obklopenými němectvem a tudíž určenými k tomu, aby silnějším živlem byly pohlceny — Ale neběží o kritiku, nýbrž v prvé řadě o zaznamenání dat a fakt.

Požadavek přivtělení Belgie, hlučně vyslovený po bitvě u Lipska, byl, jak vidno, po převratu r. 1830—31 prostě obnoven, a to projevem, jenž spolu znamenal příkrý protest proti červencové revoluci a již proto vyvolal zcela odlišný dojem v Německu svobodomyslném a Německu konservativním. Za Mladé Německo zlomil hůl nad uctívaným kdysi svým učitelem Arndtem *Heine* v proslulém protipruském manifestu z října 1832, totiž v úvodu k „Französische Zustände", v němž prusky servilní Arndtovu brožuru o Nizozemí zatracuje slovy: „Wie schön war der Name Arndts, ehe er auf höheren Geheiss jenes schäbige Büchlein geschrieben, worin er wie ein Hund wedelt und hündisch, wie ein wendischer Hund, die Sonne des Julius anbellt." Tím nadšenějšího souhlasu došla „Die Frage über die Niederlande" u toho pruského státníka, v jehož bezprostřední blízkosti na ruské půdě byl Arndt r. 1812 tvořil německou legii a jenž poté v Německu stál v čele osvobozovací války, Arndtem hlásané. Tím státníkem byl milovaný jeho přítel a korespondent v. *Stein*; sám viděl v belgické revoluci „břídilství (Machwerk) kněžourských obskurantů, nevědomých aristokratů a chytrých demokratů", Arndtovou brožurou o Nizozemí cítil se pak nejhloub vzrušen ve svém patriotismu a ve své životní touze, zabezpečiti Německo proti francouzským nárokům. „Vortrefflich! herrlich!" kvitoval 29. března 1831 příjem Arndtova spisku: „Da tönt der Schlachtenruf, das Triumphlied des alten Skalden — kräftig, geschichtlich wahr belebend aufregend. Lassen Sie doch 1000 Exemplare für 2 Silbergroschen verkaufen durch den Verleger. Ich will den Ausfall an den Selbstkosten ihm ersetzen." K provedení tohoto plánu, jehož podrobnosti rozvažoval Arndt dopisem z 5. dubna, nedošlo — především proto, že se Arndtovy a Steinovy obavy z válečného nebezpečí nesplnily. Nicméně zůstává pamětihodno, že se Steinovy takřka poslední politické plány — zemřel, Arndtem hluboce želen, 29. června téhož roku ve svém 74. roce — připínaly k myšlence německé války s Francií z podnětu samostatného belgického státu.

Přizpůsobuje se novým poměrům, vyjádřil Arndt své stanovisko k nizozemským otázkám ještě několikráte. Tak jako r. 1815 byl slevil ve věci, tak se v třicátých letech mírnil aspoň tónem. R. 1834 vrátil se k nizozemskému problému novou brožurou *„Belgien und was daran hangt"*, v níž mohl mluviti tlumeněji, tím spíše, ježto se obava, že založení Belgie bude signálem k útokům na Němce, nesplnila. Leč sama skutečnost, že existuje stát pod vlivem převážně francouzským, znamená Arndtovi německou prohru, vždyť Belgie platí za doménu francouzskou, o níž pařížští diplomaté říkají: „la Belgique, c'est nous". Protože pak válečné nebezpečí pro onu zemi, jež je odvěkým bojištěm, není ještě zažehnáno, pokouší se Arndt zasadit belgickou otázku — problém to prý v prvé řadě německý, pak anglický a poté teprve francouzský — do obecných vztahů velké evropské politiky. Východiskem je mu Pittova závěť, jež Francii označuje za odvěkou nepřítelku říše britské. K závěru se autor

brání proti těm, kdož by jeho věčné výstrahy vykládali z dětinství či stařectví, a končí výhledem nadějnějším.

Roku 1847 přistoupilo Arndtovo pojednání *„Holland und die Holländer"*, zosnované na známých už předpokladech, že se Vídeňským kongresem a utvořením Nizozemí Německu stala křivda, že se jak v Němcích tak v Holandsku mluví „deutsch" a p.; dobro lze čekati od zmenšení moci holandské a od nového vzrůstu říše německé. Závěrnou pointou, že „Rýn posud proudí", je naznačena naděje, že ani Holandsko není zcela ztraceno, třeba tam valných sympatií k Němcům není. V stejném smyslu propagoval Arndt své dávno vytvořené stanovisko k Holandsku a Belgii (i k Švýcarsku) jakožto k důležitým součástem někdejší říše též tehdy, když r. 1848 zasedal na frankfurtském sněmě, jehož mezinárodního výboru byl místopředsedou. Třeba to neodpovídalo tehdejší oficiální politice, trval houževnatě na tom, že se s dostatek nevyužilo Napolenovy porážky. Na důkaz, že se svého tvrzení neslevuje, byl r. 1845 ve „Spisech pro své milé Němce" znovu vydal i brožury o Rýnu, Belgii, Holandsku a r. 1840 byl se k svému nizozemskému programu vrátil na několika místech své autobiografie.

Závěr těchto *„Erinnerungen aus dem äusseren Leben"*, pointovaný výzvou k navrácení Alsaska i Lotrinska, shrnuje do sedmnácti punktů, co všecko Německu chybí, co všecko se mělo stát a nestalo: prvý vytýká, že Belgií a Holandskem jsou obsazeny „unsre Küsten" a že oba státy mohou uzavříti ústí Rýna, hlavního proudu Německa; třetí bod počítá Dunkerque znovu k pobřeží německému; sedmý formuluje s klasickou určitostí, oč se prý měli zasaditi diplomaté Vídeňského kongresu: *„Ganz Belgien und der ganze Inhalt der hinzugetanen deutschen Lande mussten den früheren Bünden gemäss als Anschluss unserer Küsten . . . deutsches Bundesland bleiben und Bundespflicht leisten"*.

Arndt a Stein: E. M. Arndt. Ein Lebensbild in Briefen, ed. H. Meisner u. R. Geerds 1898, č. 207 a 209. Arndtova brožura o Rýnu 1813, pak v 2. svazku Schriften für und an seine lieben Deutschen (1845); o rýnské marce 1815; o Nizozemí 1831, pak v 3. sv. Schriften (1845); o Belgii 1834, pak tamtéž; o Holandsku 1847 v Allgemeine Zeitschrift für Geschichte, pak v 4. sv. Schriften (1855). Tři (o Rýnu, o marce, o Belgii) pojaty do výboru spisů u Bonga (ed. Wilhelm Steffens, od něhož biografický úvod). Dvě (o Nizozemí a o Belgii) s výpustkami vydány pod titulem „Um Flandern und Brabant" v Berlíně 1918 s věnováním památce v. Bissingově a E. Bassermanna; doslov napsal zplnomocněnec flanderské rady Achilles Brijs-Schouppe. — Heine (ed. Elster) 5, 18. — K Arndtově publicistice a lyrice: G. Gromaire, La littérature patriotique en Allemagne 1800—1815, Paris 1911; zvl. kap. VI. a závěr. K politické theorii a praxi: E. Mätzold (lipská diss. 1910), zvl. p. 75; k pohledu na stát a otčinu: E. Müsebeck (Mnichov 1921). — Steinovo stanovisko k belgické revoluci: Max Lehmann, Freiherr von Stein 3, 1905, 485 (v jednosvazkovém vydání 1921, p. 595). — Po revisi Arndtova obrazu — arci jen literárního — volá F. Gundolf (1924).

3. POČÁTKY VLÁMSKÉHO HNUTÍ.

Belgické území jest — a po staletí bylo — rozhraním dvou národů. Tamní kulturou středověku a nové doby proniká antagonismus i spolupráce živlu germánského a (méně početného) románství.*) Oba prvky, jejichž prolínání osvědčilo takovou plodnost zvlášť na poli výtvarnickém, vydávaly ode dnů, kdy latina ustoupila literaturám národním, cenné a originální památky slovesné. Od velkých historiků jako Froissart a Commynes po současnost jsou kraje Flander, Henegavy, Lutychu atd. domovinou průbojníků písemnictví francouzského, kdežto nizozemská literatura může se, co do svých předáků belgického původu, vykázat již ve svém středním údobí jmény jako Van Maerlant a Ruysbroeck. Jazyková hranice, od staletí ustálená a takřka nepohnutá, jde od západu na východ: jižní kraje, v sousedství Francie, jsou obývány Walony; na sever, u moře a k hranicím Holandska, mluví se jazykem germánským, jemuž sousedé říkali „thiois" či „avalois" a jenž svými příslušníky byl nazýván „nederduitsch", „nederlandsch", anebo „vlaemsch"; jen odstíny dialektu je odlišen od nizozemštiny severní (holandské) a je blízko spřízněn s nizoněmeckými nářečími dolního Rýna, jež v něj přecházejí povlovnými změnami. Delimitační čára mezi Walony a Vlámy vede od Calais přímým směrem na východ k Visé poblíže Cách. Walonsky (částečně též pikardsky) mluví se v provinciích lutyšské, lucemburské, namurské, henegavské a v třetině Brabantu (arrondissement Nivelles). Vlámština, původně označení pro jazyk Flander, od šestnáctého století společné jméno všech nizozemských nářečí Belgie, zabírá provincie: Západní Flandry, Východní Flandry, Antverpy, Limburk a dvě třetiny Brabantu (arrondissementy Brusel a Lovaň). Rozhraničovací čára jazyková jde jižně Bruselu, těsně na sever od walonského již Waterloo; v hlavním však městě, Bruselu, ač zeměpisně náleží do

*) Na ploše 29.456 km² žilo (podle sčítání z roku 1888) 6,030.043 obyvatel; (r. 1900): 6,693.548; (r. 1902): 6,896.079; (r. 1904): 6,985.219; (r. 1920): 7,516.000; (r. 1921): na 7,600.000. — Nepřihlíží-li se k dětem pod dvě léta, mluvilo r. 1880: jen vlámsky 2,485.384 lidí, jen francouzsky 2,230.316, oběma jazyky 423.752; r. 1890: jen vlámsky 2,744.271, jen francouzsky 2,485.072, oběma jazyky 700.997. — Poměr Vlámů k Walonům (přibližně 4:3, podle jiných 6:5) zlepšuje se v posledních desítiletích ještě na prospěch Vlámů, kteří mají větší nativitu.

území vlámského, dochází k promíšení obou řečí a kmenů — v úředním i parlamentním i vysokoškolském životě má tam francouzština vrch. Několik belgických krajů je jazykově německých, zvl. v provincii Lucembursku (a též v samostatném lucemburském velkovévodství). Limburské podřečí vlámštiny přesahuje na území holandské, západní vlámština na území severní Francie. V přísně filologickém smyslu vlámština (het Vlaemsch) není „jazykem", nýbrž skupinou jižních nářečí jazyka nizozemského.

Typický úděl oblasti, ležící „na rozhraní", zasahoval v Belgii hluboko do vývoje obou národních kultur (románské i nizozemské), jež přirozeně reagovaly, nehledě k svým silám imanentním, na duchové záchvěvy a politické otřesy sousedního zahraničí: na vlivy z Anglie, na přitažlivost sféry amsterodamské, na vzrůst moci za Rýnem, leč především a nejčastěji na vzruchy nejsilnější: ty, jež vycházely z blízké Paříže. Lze se odvážiti tvrzení, že kdykoli z francouzského centra šlehl mohutný vznět — ať již vyvřel z novotářské myšlenky, z převratného činu, či z dobyvatelské osobnosti — vždycky v Belgii posílil a živelně zachvátil kulturní prvek románský na úkor germánského, jenž se leckdy ocital v nebezpečí úplného pofrancouzštění a tedy národního zániku. Politicky je to sledovati na událostech jako jsou výboje Ludvíka XIV. a vítězství Napoleonova, či jako přímé dohry velké revoluce a povstání červencového. Národnostní pak a jazykové důsledky francouzských triumfů projevily se nejzřejměji na sklonku osmnáctého věku, kdy národně nizozemská literatura, ztlumená již od dob španělské inkvisice, v Belgii ponenáhlu hasla a byla skoro se světa zahlazena přemocnou expansí vítězné revoluce a vítězného císařství.

To, co není francouzské, ve Francii a na jejím pomezí „vyplenit": tak doslova zněl program *revoluce*. Dne 8. pluvoise roku II (27. ledna 1794) podal *B. Barère* národnímu shromáždění zprávu o tom, „jak rozšiřovati uvnitř republiky francouzskou řeč" a jak vystupovati proti jednotlivým „idiomům" jako italština, němčina atd.; následovala téhož roku 16. prairialu (4. června) zpráva čelného ideového hlasatele revolučních názorů na jazyk a kulturu, abbého Henri *Grégoire* (1750—1831), jenž, snášelivý nábožensky i sociálně, byl fanatikem v kultu své mateřštiny jakožto jazyka svobody. Na základě Grégoireova referátu, příznačně pojmenovaného „sur la nécessité et sur les moyens d'anéantir tous les patois, et d'universaliser l'usage de la langue française", byla téhož dne dekretována adresa, ostře zatracující všechna „nečistá" nářečí jakožto pozůstatky tyranského středověku a jako nástroje novodobého otroctví; k svobodě občanské a k slávě republiky naopak přispívá „la connaissance et l'usage exclusif de la langue française", i nařizuje se: „la langue doit être une comme la République; du

nord au midi, sur toute l'étendue du territoire français, il faut que les discours comme les coeurs soient à l'unisson". Zákonem hned z 2. thermidoru (20. července) byla nařízena pro všechno území republiky, tedy i pro devět departementů belgických, přísná jednojazyčnost všech veřejných aktů; v praxi bylo nutno leckdy slevovati s těchto těžce proveditelných verdiktů, narážejících v dvojjazyčných distriktech na mnohé potíže (v. na př. zákon z 16. fructidoru či 2. září téhož roku), dojista však znamenal revoluční režim životní ohrožení severních „patois".

Napoleonova doba nepřinesla úlevy, výnosem z 24. prairialu r. XI (1803) nařízeno, že všechny úřední akty „devront être écrits en langue française"; v praxi notářské, ale i ve vyučování nastoupil týž tvrdý režim, vojensky centralisující a nazírající na Belgii jako na dobytou provincii. Poněkud mírnější jsou nařízení ze sklonku císařství, na př. dekret z 22. prosince 1812, přizpůsobující se do jisté míry (v soudnictví) zvláštnostem bilinguismu.

Sotva že francouzská vláda byla r. 1814 nahrazena *holandskou*, změnily se poměry v základech a místo francouzštiny nastoupila za úřední řeč nizozemština: arci ne ta, jaká se mluvila v Belgii, nýbrž jaká se psala v Holandsku, a obyvatelstvu nadcházely nové důvody nespokojenosti; tím spíše, ježto se rozdíly mezi holandštinou a vlámštinou uměle, namnoze ne bez justamentu, zvětšovaly. Toť příčina, proč tehdy i zvlášť později takovou důležitost měly spory o pravopis — reformy orthografické sledovaly politické cíle, buď zdůraznit nebo popříti jednotu nizozemštiny — toť spolu i důvod, že (nehledě k rozporům náboženským) ani jazykově nedocházelo za vlády Viléma I. k smíru mezi Holanďany a Vlámy; ba je zaznamenati zarážející fakt, že Vlámové podávali proti nizozemskému režimu peticí a stížností víc nežli sami Waloni a že vlámská účast na vzbouření r. 1830 nebyla o nic menší nežli účast obyvatelstva románského, které již se zřetelem na svůj kmenový původ ochotně recipovalo ideje pařížské. K tomu pak přistupovala okolnost, že národní vědomí nebylo tehdy mezi belgickými Germány nijak ještě živoucí: vlastní počátky vlámského hnutí spadají až do dnů po r. 1830, t. j. do doby nového rozpětí vítězné francouzské kultury.

Jakési náběhy tu arci již byly. Těsně před vypuknutím francouzské revoluce bruselský advokát *Verlooy* uveřejnil (r. 1788) výmluvné pojednání „o neúctě k mateřskému jazyku v Nizozemí", jež zaniklo bez ohlasu, a již před ním (1780) podal G. F. *Verhoeren* rakouské vládě rukopisnou obranu jazyka nizoněmeckého (nederduytsch = nizozemského); po nastoupení oranžské dynastie zazpíval potomní čelný buditel *J. F. Willems* (1793—1846), jenž před tím byl své péro ochotně propůjčil i k oslavám napoleonským, r. 1814 ódu „na obnovu jazyka nizoněmeckého Vilémem I." („Sláva! Náš nizoněmecký jazyk je zba-

ven francouzského jha...“); učitel Pieter*Behaegel* z Brug (1783—1875) čile se angažoval v jazykových, poté pravopisných debatách (jeho objemná trojsvazková „Nederduytsche Spraekkunst“ je z r. 1817), následovala pojednání *J. M. Schranta*, holandského učence povolaného na novou universitu gentskou, prvotiny *J. Davida*, další práce *Willemsovy* veršem i prósou (na př. báseň „Aen de Belgen“ 1818, pojednání „De la langue Belgique“ 1829) — ale tyto a takové pokusy, zdálo se, byly zcela zaplaveny novou vlnou jednoznačně francouzského nadšení, jež se rozlilo po mladém, v r. 1830/31 založeném království. Leč nestalo se tak, a podněty rozseté za vlády holandské se neztratily, byť jim arci bylo určeno rozvíjet se zprvu ne oficiálně, nýbrž ve znamení protestu a oposice.

K prvým výnosům provisorní vlády náležela proklamace francouzštiny jako jedině přípustného jazyka oficiálního: dekretem z 16. listopadu 1830 jiný jazyk v úředních listinách povolován leda tam, kde bylo nutno hlavní, francouzský text doprovoditi překladem; současně byla označení „nizozemština“ (le néerlandais) a „národní řeč“ (langue nationale) úředně nahrazena výrazem „vlámština“ (le flamand), v pravopise pak zvětšeny odchylky od holandštiny; již výnosem z 22. října téhož roku omezeny speciální kursy jazykové, 16. a 27. října zavedeno pro velení i správu armády výlučné užívání francouzštiny jakožto „la langue la plus répandue en Belgique“. Nepohodlně horliví zastanci nizozemštiny upadli v nemilost — především J. F. Willems, jenž na rozdíl od svých poddajnějších počátků nyní osvědčil charakterní houževnatost a byl z Antverp, kde působil jako úředník, přesazen do městečka Eecloo u Gentu.

Ale tlak způsobil neočekávanou reakci, jež vedla k obrození vlámské řeči i literatury. Střediskem těchto polo naukových, polo básnických snah se stával Gent. V listopadu 1833 tam vyšel prvý poetický almanach (Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje na rok 1834) za redakce *F. Rense*, s příspěvky Willemsovými, Blommaertovými a za spolupráce prvého skutečného básníka nové vlámštiny, lyrika Karla *Ledegancka;* r. 1834 vydal Schrantův žák, zámožný Gentan Philip *Blommaert*, sborník „Nederduitsche Letteroefeningen“, v němž uveřejnil své programové poznámky o „spuštění“ nizozemštiny (Aenmerkingen over de Verwaerloozing der Nederduitsche Tael); a téhož roku v témže Gentě vyšla knížka, obnovující starou památku národního písemnictví a přinášející v úvodu cos jako prvý manifest vlámského hnutí. Tou knížkou bylo zrýmování *Reinaerta de Vos*, jímž J. F. Willems cílevědomě pokračoval ve svých zásluhách, které mu vynesly čestný název „le père du mouvement flamand“.

Toto genealogické označení lze doplniti. Zůstávajíce v oblasti příměru zde zvoleného, můžeme říci, že, byl-li J. F.

Willems otcem—praotcem vlámského hnutí byl gentský magister Willem století třináctého. A známe-li předka i otce, udejme hned kmotry mladého národního hnutí z počátku devatenáctého věku: těmi byli němečtí filologové, v jich čele sám zakladatel vědecké germanistiky, Jacob Grimm.

O rázu a dějinách jazyka: J. Vercoullie, De Taal der Vlamingen (otisk z amsterodamského sborníku Vlaanderen door de eeuwen heen 1, 1912). O jazykovém rozhraničení: G. Kurth, La frontière linguistique en Belgique et dans le nord de la France (Brux. 1895—8). O povlovném přechodu k rýnské dolnoněmčině: práce Ramischova (1908), zvl. Fringsovy. — Základní díla o hnutí národním: Th. Coopman († 1915) en Jan Broeckaert, Bibliographie van den Vlaamschen Taalstrijd (Gent 1904—14; deset svazků, z nichž prvý sahá od 1787 do 1844); Paul Fredericq (1850—1920), Schets eener geschiedenis der Vlaamsche beweging, Gent 1906, 1908, 1909. — K datům a charakteristikám: Paul Hamélius (lutyšský anglista 1868—1922), Histoire politique et littéraire du mouvement flamand au XIXe siècle, Brux. 1894, 2. vyd. 1924. K literárním dějinám: J. Stecher, Histoire de la littérature néerlandaise en Belgique (1886); Th. Coopman en L. Scharpé, Geschiedenis der Vlaamsche Letterkunde (Antwerpen 1910); díla o nizozemském písemnictví vůbec (G. Kalff a j.). — Grégoire: Choix de Rapports . . . prononcés à la Tribune Nationale depuis 1789, tome 15, p. 247 ss. (Paris 1821). V Grégoireovu duchu: A. Counson, De Babel à Paris ou l'Universalité de la Langue française (Brux. 1925.) — Východisko jazykových obran: [Verlooy], Verhandeling op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden (Maestricht 1788); o Verhoerenově rukopise („Ordeelkundige Verhandelingen . . .“), objeveném nedávno v král. knihovně haagské, srv. de Vooys v Bibliotheekgids (Antwerpen) 4, 1925, 33.

U nás (vedle informací v Ottovu Slovníku a j.) jen málo; zvl. články Františka Kaldy: o jihonizozemském hnutí v lit. hlídce Času 1. a 15. července, 2. a 16. srpna 1911; o vlámském písemnictví v Osvětě 47. 1917. 486; o belgické otázce tamtéž 48. 1918. 577; a j. — 19. května 1914 ve vinohr. divadle provedení Kvapilových „Oblak“ gentskou družinou: k tomu referáty, dokumentární pro české předválečné stanovisko k vlámské otázce (na př. A. Kraus v Union z 21. května 1914). — 1925/6 časopisecké informace o Vlámech: H. Masařík, G. Winter a j. Styky s antverpskými kruhy hudebními: na př. K. B. Jirák. — V transkripci jména „Vlámové“ přidržuji se (přes důvody mluvící pro násloví s F a vyložené v Tvorbě 1, 201) tvaru zavedeného v našem vědeckém názosloví (u J. Janka, F. Kaldy, V. Tilleho a j.).

4. NĚMCI V BELGII.

Vedle politiky byla to věda, jež v Německu bedlivě přihlížela vývoji a zvláštnostem malého sousedního království. Vyplývalo to předně z vnějšího faktu, že řada německých učenců působila na universitách v Gentu, Lovani a Lutychu, jednak z organického růstu nauk historických a filologických, jež se soustředily na mladou tehdy germanistiku.

Povolání německých profesorů datovalo se částečně z dnů vlády nizozemské, jež se pro nově založené vysoké školy na svém jižním území ohlížela i po cizích silách. R. 1817 navazoval baron de Geer v souhlase s ministrem školství A. R. Falckem na své cestě po Německu styky zvláště s badateli badenskými, též později dávána přednost odchovancům heidelberské university. Tak přišel na lutyšskou fakultu znamenitý klasický filolog Georg Josef *Bekker* (1792—1837), do Gentu jiný Jihoněmec, fysik J. K. F. *Hauff* (1766—1846, 1830 pensionován); v Lovani, od r. 1827 v Lutychu působil vynikající právník Leopold August *Warnkönig* (1794—1866, od 1836 zase v Německu), jenž svými pracemi o právních dějinách Flander a Belgie prokázal zemi, v níž byl hostem, značné služby. Fysik F. P. *Cassel* (1818/9 rektor v Gentu), v Lovani *Birnbaum*, *Dumbeck* a jiní byli získáni stejně, ba pro množství německých učebných sil vznikaly holandské vládě polemiky, a „Gazette des Pays Bas" přinesla 11. srpna 1829, chtějíc námitky vyvrátit, statistické údaje, jimiž arci zřejmě doznala procento německého živlu: Z 72 profesorů, působících na třech jmenovaných universitách, bylo 50 sil domácích (Belgičanů a Holanďanů) a 22 cizích, z těchto pak: jeden Ital, pět Francouzů, šestnáct Němců.

Politický převrat r. 1830/31 přivodil změnu i ve vysokoškolských poměrech, a již bezprostředně před tím zasáhlo napětí mezi severním a jižním Nizozemskem do německého učeného světa: Švýcar Ernst *Münch* (1798—1841), r. 1827 povolán do Lutychu za profesora církevního práva a církevních dějin, dostával se do prudkých sporů s ultramontány a zvlášť s liberály, kteří již tehdy pomýšleli na odtržení od Holandska; odešel, rozmrzen a prý i osobně ohrožován, r. 1829 za státního knihovníka do Haagu; za belgické revoluce zaujímal proti Bruselu příkře oranžistické stanovisko, jemuž dával výraz v stranických časopiseckých referátech a jež otřáslo jeho posicí i mezi německými liberály. Jiní Němci, tak mathematik *Goebel*, byli frankofilským režimem popřevratovým připraveni o místo; k nim náleží též významný germanista Mone.

Franz Josef *Mone* (1796—1871), rodák badenský, po dědu původem z belgického Limburska, byl r. 1827 z heidelberské university, kde přednášel dějiny, povolán jakožto vroucí katolík na katolickou universitu do Lovaně za profesora politických dějin a statistiky a přijal s ochotou výzvu, aby přesídlil do země, k níž lnul dávnou láskou a v níž působil jeho švakr Warnkönig. Od r. 1828 přidružil se k úsilí, zahájenému Jakubem Grimmem a Hoffmannem-Fallerslebenem, o vědecké prozkoumání nizozemských památek; doplňoval si literární znalosti cestami po jižních i severních krajích spojeného království, r. 1830 zastihla ho v holandských Nimvegách zpráva o vypuknutí revoluce, i odebral se nazpět do Lovaně, odvezl svou rodinu domů a sám do března následujícího roku trávil v Lovani a Bruselu, zaměstnán vědeckými pracemi. Ačkoli se do politiky nevměšoval, byl jakožto horlivý německý vlastenec zbaven belgického úřadu, tím spíše, ježto za převratu došlo k dočasnému zrušení lovaňské university. Teprve r. 1835 zavítal znovu za vědeckými účely na belgickou půdu, udržoval styky s gentskými předáky vlámského hnutí, o jejichž podnicích rok před tím sympaticky referoval ve svém „Anzeiger für Kunde des deutschen Mittelalters"; dostalo se mu prý nabídky, aby se v Lovani ujal řízení velkého ústavu pedagogického, tentokráte však Mone odmítl, cítilť se přespříliš Němcem — jakož prý tento srdečný a svědomitý učenec, zvlášť když byl obklopen řadou svých plavých synů a dcer, vyvolával představu starého Germána a upomínku na portrety Cranachovy či Holbeinovy. Výtěžkem jeho naukového badání, věnovaného nizozemské minulosti, byla „Übersicht der niederländischen Literatur der älteren Zeit", jež vyšla v Tubinkách 1838.

Brzy po revoluci navazovala vědecká Belgie nové srdečné styky s Německem. V Bruselu působili, i v přímém okolí královu, němečtí lékaři a přírodovědci; vlivný historik a polyhistor baron F. *de Reiffenberg* (1795—1850) zakládal si na svých německých předcích a vyznával dvěma spisy (1839 a 1843) radostnou úctu vlasti Schillerově a Goethově, vykládal sympaticky o německých učencích a přál si oficiálních vztahů Belgie k německé vědě. Významné místo zaujímal od r. 1834 v Lovani westfálský rodák *J. Moeller* (1806—62), jenž 1838 vypsal s katolického hlediska „aféru kolínskou". Zvláštní zmínky zasluhuje z profesorů, kteří německé působiště zaměnili za belgické, Berlíňan Wilhelm Amadeus August *Arendt* (1808—1866); rodilý protestant, přestoupil r. 1832, habilitovav se rok před tím na universitě bonnské, v Düsseldorfu na katolickou víru a přijal r. 1834 povolání do Malines, pak do Lovaně, kde náležel k nej-

váženějším činitelům akademickým. Ale nejen jako odborník v archeologii a církevních dějinách, i jako publicista a historik zasáhl plodně do veřejného života belgického. Vzdálen pangermánských tendencí, sledoval ve svých politických brožurách (1837 „Belgische Zustände" v Mohuči, 1839 v Lipsku „Die Interessen Deutschlands in der Belgischen Frage") klidně a objektivně poměry i rozpory mladého státu, nijak se netaje sympatií k jeho zvláštnímu a, jak přiznával, těžkému postavení a přeje Belgii, aby se jí podařilo vytvořiti z různých národnostních prvků živoucí jednotu. A také to stojí za důrazné zaznamenání, že tento na lovaňské knihovně a universitě působící Prus, tak silně odlišný od výbojného nacionalismu svých krajanů, prvý se podjal vědeckého úkolu, aby dopodrobna vyložil důležitost mezinárodní smlouvy, jíž Belgii zajištěna neutralita. Učinil tak r. 1845 ve svém v Bruselu vydaném „Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public", v jehož úvodě se pokouší charakterisovati i ty, kdož belgickou neutralitu zlehčují, i ty, kdož nevěří v její trvání. „Depuis trois siècles, disent ils," — tak píše o těchto druhých — „la Belgique a été le champs de bataille, où les grandes questions qui divisaient l'Europe, se sont vidées; elle le sera encore, si jamais la lutte s'engage de nouveau. Cette destination fatale, le pays la doit à sa situation et il en subira les conséquences quelque forte que soit sa volonté de s'y soustraire . . ."

Vedle osobního momentu, založeného u několika odborníků v náhodném pobytu a universitním působení na belgické půdě, měla německá věda i svůj vnitřní podnět, aby se intensivně zabývala belgickými problémy; zvláště těmi, jež se připínaly k minulosti i k tužbám tamního germánského obyvatelstva: vlámského — a německého. Na východě a jihovýchodě království, v provincii lutyšské a zvlášť lucemburské je usazeno na 50.000 Němců, nejčetněji v arrondissementu Arlon a Messancy (německy Arel a Metzig); tento zlomek belgického obyvatelstva (ani ne jedno procento) je v kulturním a dialektovém spojení se sousedním velkovévodstvím Lucemburským, jež německému živlu v Belgii, tudíž i přítoku německé vědy, je do jisté míry posilou a reservoirem. Politická agitace odsud neprýštila, ježto belgičtí a lucemburští Němci zachovávali, skoro vesměs, v národním ohledu zdrželivost a vůči svému státu loyálnost.

Data německých učenců porůznu v sbornících universit a akademie; jen o několika (jako Moneovi, Münchovi, Warnkönigovi) též v Allgemeine Deutsche Biographie. Detaily o jejich povolání a působení: I. Kuranda, Belgien seit seiner Revolution (1846) a jmenovitě baron de Reiffenberg, Souvenirs d'un pélerinage en l'honneur de Schiller (Brux. 1839, zvl. p. 146, 299, 420; ozvuk tohoto díla v Německu: Wolfgang Menzel, Literaturblatt z 31. čce 1840; odmítavě za to J. Grimm A. L. Reyscherovi 23. list. 1845 — Gürtler—Leitzmann, Briefe der Brüder Grimm 1923, 121 —: „vor Reiffenberg in Brüssel, einem charlatan, ist sich zu hüten". Druhý spis barona de Reiffenberg o Německu: Nouveaux souvenirs d'Allemagne, 1843, s citáty z Goetha. — Münchovy referáty otištěny v 3. svazku jeho Erinnerungen..... (Carlsruhe 1838): Politisch-historische Briefe aus den Niederlanden 1828—31 a Über die Ursachen, Urheber und Zwecke der belgischen Revolution. Od 1837 do 1841 vydával Münch v Carlsruhe historicko-literární sborník Niederländisches Museum. — Mone o svých zažitcích v Belgii: v úvodu své Übersicht . . . (1838). — O Arendtovi: Félix Nève v Annuaire de l'Université catholique 30, 1866. — O německém živlu v Belgii (viz níže): Das deutsche Belgien, Arlon 1896. (Po válce německý živel poněkud vzrostl přičleněním Eupen a Malmédy k Belgii.) Literaturu o belgickolucemburských nářečích zaznamenává Alfred Bertrang, Grammatik der Areler Mundart (Brux. 1921).

5. GRIMM A WILLEMS.

Dávnou páskou písemnictví německého a nizozemského byla bajka o chytrém lišákovi. Ale teprve když staré nizoněmecké podání zvířecích bajek bylo obnoveno Gottschedovou prósou (1752) a známým eposem Goethovým (1794), probírala německá věda, dbajíc podnětů Herderových, předchozí stadia slavné tradice: Vydávaly se latinské rukopisy o vlkovi a lišákovi, poznávala se důležitost středověkých branches pro francouzskou národní i pro evropskou literaturu, objevovaly se památky nizozemské, na nichž se z části zakládaly výtvory nizoněmecké. R. 1805 nalezl filolog Friedrich David *Gräter* (1768—1830) v knihovně někdejšího rytířského řádu komburského, jež byla poté přivtělena stuttgartské bibliothece, rukopis „Reinaerta", poznal v něm památku „flammändisch (vlaemsch), flandrisch oder altholländisch" a vydal jej, spolu s popisem svého nálezu, sedm let poté — v době, kdy mohl již oznámiti ediční plány bratří Grimmů.

Jacob *Grimm* (1785—1863) pátral po pramenech zvířecí bajky, jež mu byla z nejdražších a nejvyšších památek středověkého básnictví, od samých začátků svého vědeckého snažení. R. 1811 adresoval prostřednictvím leydenského učence H. W. Tydemana veřejnou výzvu „Znalcům a milovníkům staronizozemského písemnictví a básnictví", od nichž se domáhal spolupráce pro své studie (rukopisný pasus, do publikace tohoto vyzvání pak nepojatý, podával jazykozpytné odůvodnění jeho germanistického zájmu: „die niederländische sprache, worunter wir auf gleiche weise die flam- und holländische begreifen, ist, je höher wir hinaufsteigen, desto näher mit der übrigen deutschen verwandt"); král. ústavu amsterodamskému sliboval důkaz, jenž bude vítán holandským kruhům, že původ bajky o lišákovi dlužno hledati ve Flandrech. Výzva nesetkala se s očekávaným výsledkem, a Grimm, neobdržev důležitého amsterodamského rukopisu „Reinaerta", pracoval s tím větší horlivostí na vlastní pěst. R. 1814, když po lipské bitvě dlel jako legační sekretář v Paříži — tak souvisí Napoleonova katastrofa s dějinami německé a nizozemské filologie—, pořídil opis latinské básně „Reinardus", kterou poté k vydání přenechal Monemu (1832), kdežto sám dostal k svým edičním pracím opis latinského „Isengrima", pořízený v Berlíně Karlem Lachmannem. Souběžně postupovalo badání Francouzů, primát však v této věci náležel Němcům — byl jim aspoň přiznáván mladou vědou belgickou, jejíž výmluvný představitel doprovodil Moneovu edici latinského „Reinarda" takovouto oslavou:

„Depuis une quinzaine d'années beaucoup de publications historiques... ont contribué à rendre plus général... ce respect pour la mémoire des ancêtres, qui font que l'on s'attache à une patrie. Les Allemands ont surtout le mérite d'avoir devancé tous les autres peuples de l'Europe, dans la carrière des investigations littéraires. Leur zèle ne s'est même pas borné aux limites de la Germanie . . . Pendant qu'en Belgique nous nous occupons à nous *faire* ou à nous *chercher* une patrie nouvelle, ils s'adonnent, eux, à de laborieuses recherches pour *retrouver* la Belgique ancienne... ces savans d'Allemagne s'emparent petit à petit de toutes les richesses du génie de nos pères. Mr. J. Grimm reconstruit l'édifice en ruine de notre vieux langage. Mrs Mone, Massman et Hoffmann von Fallersleben publient à Leipzig, à Stuttgart, à Tubingue, à Breslau, à Aix-la-Chapelle les monuments de notre poésie des XIII ième, XIV ième, XV ième siècles. et Mr. le professeur Thibaut fait exécuter à Heidelberg les morceaux les plus précieux de notre ancienne musique."

Toto díkůvzdání, jež Grimma arci velebí víc pro jeho zásluhy gramatické než literárně historické a ediční, vyšlo r. 1833 v prvém svazku gentského sborníku vědeckého; autorem článku, horlícího m. j. proti činitelům, kteří prof. Moneho zbavili učitelského úřadu v Belgii, je J. F. *Willems*, jenž v dalším textu jako belgický vlastenec nastupuje důkaz, že stará slavná bajka zvířecí pochází z Flander, což vyvozuje z řady historických narážek a zeměpisných jmen: pokouší se tedy o totéž, co právě tehdy, způsobem daleko vědečtějším, zaměstnávalo Grimma, který prozatím, zdá se, o Willemsovu paralelním úsilí neměl zpráv a chystal, podporován věrným bratrem, vydání jedné ze svých nejkrásnějších knih.

Z 19. prosince 1833 je datována gottinská dedikace Grimmova díla „Reinhart Fuchs", jež se stalo nad jiné důležitým východiskem literárně historického badání. Velkorysý úvod, jehož vůdčí these o orientálním původu liščí bajky je moderní vědou již opouštěna, probírá ve třech kapitolách (3. „Isengrimus", 4. „Reinardus", 7. „Reinaert") středověké památky lokalisované v Nizozemí. Určuje latinskému „Isengrimu" domovinu ve Flandrech jižních, latinskému „Reinardovi" v severních, označuje autory obou těch památek s určitostí za „Fläminge", stopuje, jak se v obou latinských básních obráží jazykové rozmezí románsko-germánské, všímá si zvlášť místních rysů, jimiž je pro autora „Reinarda" dotvrzeno působení v gentském klášteře a znalost tamního okolí. Grimmovi jsou Flandry

pro zvířecí bajku „klasickou půdou", jež nad to vydala i přední plod středověké literatury nizozemské, totiž vlámskou báseň „Reinaert", kterou Grimm znovu vydává a doprovází charakteristikou. Připouští, že tato památka vznikla podle francouzských předloh, leč vzdává plné uznání jejím básnickým přednostem. Autor, Willem — Grimm píše Willam a přikládá mu, nesprávně, jméno „Madoc", jež se ve skutečnosti vztahuje na jiný Willemův výtvor —, zachoval, jako jeho latinští předchůdci, nizozemskou topografii, k níž se m. j. vztahují označení jako Waes, Ghent, Elmare, Malpertus. „Willams werk", shrnuje Grimm, „trägt ganz flandrische färbung"; vedle tak význačné tradice nizozemské ustupuje mu do pozadí filiace v užším smyslu nizoněmecká, ze které čerpal Goethe.

Takováto zjištění nemohla nepůsobiti na renaissanci nizozemské vědy a poesie, kterým tudíž na prahu 19. věku bylo lze připnouti se k dávné, dotud zasuté tradici národní. Ale i přímou výzvou — a to výtkou — obrátil se Grimm, hned v dedikaci, k nizozemským učencům, jak holandským tak belgickým. Holanďané ho sice svou nevšímavostí k jeho někdejším podnětům poněkud zklamali, přece však si slibuje, že dojde v brzku k vydání amsterodamské verse „durch die hand eines holländischen gelehrten". Skeptičtěji soudí o vědě Nizozemí jižního, jak vyplývá z výmluvného dodatku: „Zwar geht diese alte dichtung (Reinaert) zunächst die Belgier an, doch wer hat bei ihnen seit jahrhunderten anhänglichkeit und teilnahme für ihre muttersprache getroffen? innerste selbstvergessenheit rächt sich allerenden: aus dieser schönen gegend, wo im mittelalter auch die poesie wohnte, ist sie lange schon fortgezogen und entwichen."

Tato autoritativní důtka, vinící Belgičany z nedbalosti k vlastní literatuře a mateřštině (vlámštině), ťala do živého. Ona byla to v neposlední řadě, jež J. F. Willemse ponukla k tomu, že věnoval staré památce své vlasti vědecký zájem. Roku 1834 vydal v Eecloo svůj rýmovaný překlad, volně zpracovávající starého „Reinaerta" a doprovozený úvodem, v němž, vydatně čerpaje z Grimma a navazuje na své francouzské pojednání z roku předchozího, podtrhává národnostní ráz středověkého podání. Z Grimmovy charakteristiky starého autora, jímž podle Willemse byl Willem van Utenhoven, bere arci jen pochvalné složky a tvrdí nadšeně, že tento „Reinaert" je, s výjimkou Dantovy „Božské komedie", daleko nejlepší básní evropského středověku. A k tomu, hrdě i trpce zároveň, dodává: „En dit gedicht is een Belgisch gedicht! En de Belgen kennen het niet! En het moeten Duitschers zyn die het aen het licht geven!" Cituje Grimmovo pokárání, jehož si prý Belgičané zanedbáváním své řeči a opičením se po všem francouzském až příliš zasloužili, načež stručně a ne bez dojetí rekapituluje, jak se sám od svých mladých let snažil o povznesení svého odstrkovaného

jazyka a jaké pochybné odměny se mu za to dostalo od úředních kruhů.

Dvě léta poté vrátil se Willems k milované středověké památce, tentokráte jako vydavatel a komentátor amsterodamského, belgickou vládou draze zakoupeného rukopisu „Reinaerta"; v úvodu znova zaznamenal Němců i své vlastní práce, sliboval kritické vydání Bormansovo a konstatoval, že učený lov na lišáka dávno ještě není u konce. Po této edici, opatřené mottem z Laurembergových „Plattdeutsche Gedichte", jež si v 17. věku pochvalovaly „Reineke Vossa", adaptoval Willems tutéž báseň pro účely školské a jiné. S německými učenci vstupoval v osobní styk, především s Jakubem Grimmem, který si ho upřímně vážil; 15. května 1846, krátce před Willemsovou smrtí, zval ho Grimm na frankfurtské shromáždění německých filologů, jehož byl předsedou, v září téhož roku vzpomínal s pietou svého „ušlechtilého gentského přítele", jenž prý měl zvláštní zásluhy o nové upevnění starých svazků mezi jazykem hornoněmeckým a dolnoněmeckým; politická odluka Belgie a Holandska vyvrátila prý počáteční obavy a spíše zesílila než oslabila význam německé řeči: „Man darf überhaupt aufstellen, dass durch drohende erschütterung im innern eines landes die liebe zu seiner angestammten sprache und sitte oft auf das lebhafteste angefacht werde."

Další vědecké zkoumání o zvířecí bajce navazovalo organicky na Grimma i Willemse. Grimm sám objevil v září 1834 v burgundské knihovně bruselské latinskou báseň „Ecbasis captivi" a připojil r. 1840 dodatky k svým edicím a rozborům dřívějším; a bylo zdůvodněno jak pietou tak logikou, že další nizozemský badatel připsal svou edici „Reinaerta" Grimmovi: byl to Holanďan W. J. A. *Jonckbloet*, jenž svým vydáním roku 1856 splnil částečně Willemsovu předpověď o pokračování v učené štvanici na lišáka („dat de geleerde Vosenjacht nog niet geheel is ten einde geloopen"). Stará Willemova, novým Willemsem tak uctívaná báseň byla r. 1844 „poprvé" přeložena do hornoněmčiny A. F. H. *Geyderem*, dnešní stav hledících sem otázek vědeckých přehlédne se podle edicí *Martinovy* (1874) a *Degeringovy* (1910) — dodati je však také, že „Reinaert Vos" i po Willemsovi zůstal nabádavým thematem pro belgické básnictví: R. 1861 převedl jej Ch. *Potvin* do francouzských veršů, r. 1910 obnovil jej moderní vlámskou prósou významný vypravovatel Stijns *Streuvels*, r. 1925 zpracoval jej na základě II. vydání Willemsova Paul *de Mont* — jmenovec známého básníka staršího — formou dramatickou, jež na postavě psa (Courtois) pointuje protifrancouzskou tendenci.

Své sympatie vlámskému hnutí zachovával Jacob Grimm, drže se své kompetence odborné, i nadále. Ve znamení Grimmovy filologie rozšířilo se studium střední nizozemštiny též do

severní Francie, k níž od válek Ludvíka XIV. byly přivtěleny některé části západních Flander a kde se, přes nadvládu francouzského jazyka, houževnatě udržovalo domorodé nářečí vlámské. E. *de Coussemaker* (1805—1876), později čelný historik hudebního (i dramatického) umění středověku, seskupil vlámské odborníky a amatéry severofrancouzských arrondissementů Dunkerque a Hazebrouck v komitét, jenž od r. 1853 vydával zvláštní sborníky věnované lokální linguistice; 1856 sebral de Coussemaker lidové zpěvy severofrancouzských Vlámů a do svých Annálů napsal článek o jazykovém rozhraničení vlámštiny a francouzštiny. Francouzští Vlámové jsou podle něho k Belgičanům a Holanďanům v poměru asi jako (Dolno-)Sasové k Prusům či k Rakušanům: germánské nářečí v částech severní Francie je prý vůči vlámštině spisovné jakýmsi plat-vlaemsch. Čestné předsednictví komitétu, jenž se těšil nadšenému přijetí u básníků vlámských v Belgii, bylo nabídnuto Jakubu Grimmovi jakožto „zakladateli filologických studií o národech severu"; Grimm poctu přijal francouzským přípisem z 2. listopadu 1853, vyslovuje své uznání životnosti vlámského jazyka, jenž si i ve francouzském prostředí uchoval „toute sa vie et sa popularité": my Němci, pokračuje Grimm, cítíme se stále Vašimi dávnými krajany (compatriotes), Váš dialekt se pojí k naší němčině; zdaž nenazýváte — v té rétorické otázce je celý Grimm, se svou úctou k jazykovým stopám lidských pramythů —, „zdaž nenazýváte Boha, Otce, Matku, Nebe a tisíce jiných předmětů týmž slovem jako my? Přirozeně si tudíž porozumíme v bezpočtu věcí lépe než cizinci!"

Netřeba připomínati, že vlámský komitét ve Francii neměl nijakých cílů politických, že byl přísně loyální k vládě Napoleona III. a že s úctou k mateřštině (vlámské) spojoval hrdost na svou „nation", t. j. na národ francouzský — pro Francouze, jak i zde vidno, „nation" znamená v prvé řadě nikoli příslušnost jazykovou či kmenovou, nýbrž: státní. V tom smyslu je rozumět i mottu sborníku, jež zní „Moedertaal en Vaderland". Vedle Grimma byli do výboru přizváni též jiní němečtí učenci; čestným členem byl Mone v Karlsruhe a Reichensperger v Kolíně n. R., za korespondující členy zvoleni Hoffmann-Fallersleben, Firmenich a Mannart (z nich Firmenich a Reichensperger děkovali německy).

Důležitější než tato přímá účast ve vlámském hnutí je Grimmovo působení na ně prostřednictvím žáků, kteří — na rozdíl od něho — činnost vědeckou doplňovali politickou agitací. Platí to v prvé řadě o Hoffmannovi-Fallersleben, jenž, vyšed z předpokladů filologických, svými, na Helgolandu r. 1841 složenými slokami „Deutschland, Deutschland über alles" dal Němcům píseň, pojímanou poté za hymnu všeněmectví.

Gräter: Braga und Hermode 5 (= Odina und Teutona 1), Breslau 1812, p. 224 popis, p. 276 vydání. Srv. F. Weckerlin (Beiträge zur Geschichte altteutscher Sprach- und Dichtkunst 1811, p. 125) a J. Grimm (1812), Kleine Schriften 6, 105. — Reinardus, ed. Mone 1832, o něm J. F. Willems v Messager des sciences et des arts de la Belgique 1. 1833 (Gand), p. 329. — Grimm, Reinhart Fuchs 1834 (u Reimera v Berlíně): o Flandrech zvl. p. CXLVIII, CLVI. Grimmovy styky s holandskými učenci: Kleine Schriften 7, 530; dopisy Tydemanovi ed. Reifferscheid (1888), Tydemanovy odpovědi ed. Martin (Anzeiger f. dt. Alt. 10. 1884, zvl. p. 169); korespondence s H. v. Wyn ed. Gaedertz (1888). O přípravách k edici Reinharta: E. Tonnelat, Les frères Grimm, Paris 1912, 188 nn. Willemsovo vydání z r. 1832: Reinaert de Vos, naer de oudste beryming (Eecloo); z r. 1834: R. d. V., episch fabeldicht van de Twaelfde en Dertiende Eeuw, met anmerkingen en ophelderingen (Gent). Grimm Willemsovi: Brieven an J. F. W., ed. J. Bols, Gent 1909, 449 n.; Grimm o Willemsovi: Kleine Schriften 7, 558. A. L. Reyscherovi 23. list. 1845: „der wackere (Willems) hat für deutschen sinn in den Niederlanden das meiste gethan." — Pozdější stadia badání o zvířecí bajce: Ecbasis captivi v Grimmových (a Schmellerových) Lateinische Gedichte des X. n. XI. Jh. (1838); 1840 Grimm, Sendschreiben an K. Lachmann über Reinhart Fuchs. — Geyderův překlad Reinaerta 1844 ve Vratislavě, Jonckbloetova edice 1856 (Groningen), Martinova 1874 (Paderborn; 1876 vydal též prosaickou lidovou knihu), Degeringova 1910. Zpracování: Ch. Potvin, Le Roman du Renard mis en vers (Paris—Brux. 1861, s bibliografií); Stijn Streuvels (občanským jménem Frank Lateur) 1910; P. de Mont v 2. č. Vlaamsche Volkstoneel-Uitgaven 1925.

K vlámskému hnutí na francouzské půdě: již r. 1836 Blommaert, De Vlaamsche Tael in het noorden van Vrankryk (v I. ročníku Bydragen der Gazette van Gend, p. 77). Poté badání v Lille (vlámsky: Rijssel). E. de Coussemaker, Chants populaires des Flamands de France, Gand 1856; 1853—7 Annales (1857—9 Bulletin) du Comité Flamand de France (Dunkerque): Grimmův dopis: Annales 1, 79; de Coussemakerova Délimitation 3, 377.

6. HOFFMANN-FALLERSLEBEN.

Dne 5. září 1818 rozmlouval chudý dvacítiletý student Heinrich Hoffmann (nar. 1798 v hanoverském tehdy městečku Fallersleben) v kasselské knihovně s jejím bibliotekářem Jakubem Grimmem a svěřil se mu, že chce do Italie, studovat klasickou filologii. „Liegt Ihnen Ihr Vaterland nicht näher?", zněla Grimmova odpověď, jíž se rozhodl obrat v Hoffmannovu životu. Uposlechnuv rady zkušeného učence, zůstal v domovině a přilnul, v Gottinkách i zvláště následujícího roku na universitě bonnské, k staré němčině a k nizozemštině. Hned prvé publikace svědčí o úsilí a zdaru, s nímž spojoval svou germanistiku a zájem o básnictví nizozemské, zvlášť lidové: do svého vydání bonnských zlomků staroněmeckého Otfrida vložil r. 1821 přehled starého nizozemského básnictví, jež ilustroval otiskem několika fragmentů; prvá sbírka jeho veršů („Lieder und Romanzen") přináší téhož roku překlad několika holandských písní lidových. Hned na to přešel od theorie k praxi, podniknuv svůj prvý výlet na holandské území, kde navazoval styky s badateli a knihovnami. Tyto tři události z r. 1821 byly úvodem k pozdějším, tak bohatým a těsným vztahům Hoffmannovým k nizozemské kultuře i politice.

Práce, týkající se Belgie, zahájil r. 1830 prvým svazkem sborníku „Horae belgicae". R. 1837 prodlel, na své třetí nizozemské cestě, poprvé po delší dobu v Belgii, byl tehdy i dvě léta později vítaným hostem v Gentu u Willemse a trávil v letech 1854—56 znovu ve střediscích vlámského hnutí. Zásluhy, jichž si získával o nizozemskou vědu, setkávaly se s veřejným uznáním, již r. 1823 jmenovala ho leydenská universita čestným doktorem filosofie, a když r. 1837 obdržel od belgického krále brillantový prsten, oddával se naději, že bude povolán do Belgie buď za knihovníka nebo za profesora nebo za člena bruselské akademie. Jeho přání se nesplnila ani tehdy, ani když dvě léta poté znovu žádal přítele Willemse, aby ho vyprostil z nepříjemného úřadu vratislavského. Roku 1842 zbaven pro svobodomyslnost svých „Unpolitische Lieder" učitelského místa, zahájil život neklidného putování a bylo mu litovati, jak málo ho Nizozemsko odměnilo za horlivou propagandu. Od r. 1860 byl knihovníkem na zámku Corvey; zemřel r. 1874, doživ se v svých posledních

letech, zvlášť důsledkem německého vítězství nad Francií, hlučných oslav doma a hojných díkůvzdání z Belgie.

Naukové úsilí Hoffmannovo o sblížení s Nizozemskem je vyznačeno, nikoli shrnuto, dvanácti svazky jeho *„Horae Belgicae"* (1830—1862), jimiž klade základy k soupisu slovesných památek (sv. 1.), k sebrání lidových písní (sv. 2., věnovaný bratřím Grimmům), k dějinám dramatiky (svazky 5. a 6. s věnováními Willemsovi a Monemu), k sbírkám přísloví, gloss, duchovních písní atd. Edice a rozbory tam obsažené nevyčerpávají Hoffmannovy badatelské činnosti, věnované střední nizozemštině; přistupují různá vydání separátní, a také nejdůležitější nález, jímž Hoffmann obohatil jak germanistiku tak romanistiku, má přímý vztah k jeho stykům nizozemským. V září 1837, za návštěvy u gentského profesora C. P. Serrure, uzrál v něm úmysl vydati se do severofrancouzského, kdys flanderského Valenciennes a pátrati tam po staroněmecké *písni o Ludvíkovi*, jejíž rukopis od konce 17. století zmizel. Hoffmannův zájezd setkal se s výsledkem lepším než sám očekával, neboť objevil vedle hledaného textu též důležitou památku starofrancouzskou, píseň o sv. Eulalii. Z Valenciennes poslal 29. září 1837 Willemsovi do Gentu dopis (teprve nedávno otištěný), zahájený radostným „Heureka!" a ukončený výzvou, aby obě památky byly uveřejněny v Gentu za Willemsovy účasti, „zu einer freundlichen Erinnerung an Ihre Liebe und Teilnahme und an meinen Aufenthalt in Belgien, der mir soviel Herzen und literarische Freunde erworben hat." Willems výzvě vyhověl a bez prodlení ji uvedl ve skutek, zařadiv do prvého svazku svého „Belgisch Museum" významná „Elnonensia. Monuments des langues romane et tudesque dans le IX. siècle", jež vydal i samostatně v krásné gentské edici: nejcennější to, s filologického stanoviska, výtěžek své spolupráce s Hoffmannem.

Hoffmannovo odbornictví, těsně spojené s druhou složkou jeho talentu, ústrojně přecházelo v básnictví; poetickou schopnost nejednou dával do služeb vědy, jež z toho mívala prospěch — i škodu. Již do 2. svazku svých „Horae Belgicae" vložil dvě čísla (XXII. a XXIII., milostnou „Scheide-liet" a obšírnou baladu „Van Jonck Gerrit"), která obecně byla přijímána za staré nizozemské písně lidové, leč zakládala se na vydavatelově volné invenci, tudíž na mystifikaci. A. Kretzschmer je pojal 1838 do sbírky lidových písní, témuž omylu podlehla 1840 Talvj, Snellaert je zařadil do sborníku starých písní vlámských, vydaného 1848 z pozůstalosti Willemsovy, a ani holandský básník Willem Bilderdijk nepochyboval o jejich pravosti. Teprve r. 1852 odhalil Hoffmann, zařadiv obě písně (prvou s názvem „Vaer wel") do svých přiznaně umělých *„Loverkens"*, že běží o falsa. Jindy dovedl tuto svoji spíš filologicky veršovnickou zručnost než tvůrčí sílu podřizovati zřetelům vědeckým, tak, když se zda-

rem se pokusil (v 3. ročníku Pfeifferovy Germanie 1858) o zpětný převod písní vévody Jana I. Brabantského († 1294), jež jsou zachovány jen hornoněmecky, do nizozemštiny. Většinou neběží než o hříčky: Osmý a dvanáctý svazek „Horae Belgicae" přinášejí řadu nizozemských pokusů básnických, v nichž nelze viděti více než marottu učeného Němce, byť netřeba pochybovati o upřímnosti důvěrných a politických citů zde projádřených: běží především o patriotickou píseň, složenou v tónu lidově nizozemských zpěvů, „Vlaenderen boven al": jakési „Flandern, Flandern über alles"!

Přesvědčení však, jemuž sloužila jazyková pohotovost, neplynulo z rozmaru, nýbrž, jak svědčí několik starších i mladších projevů v jeho mateřštině, z nejvnitřnějšího Hoffmannova creda. 8. a 12. září 1839 složil v Gentu za své druhé návštěvy u Willemse čtyři básně na program germánských, ostře protifrancouzských Flander. První, s titulem „An Vlaemsch-Belgien": Nehledej spásy na západě, nýbrž v sobě, uč se důvěře ode lva na svých praporech, uchovej mrav i jazyk otců „vor dem wälschen Übermut": tato poslední slova jak v duchu arndtovském tak v smyslu dávného vlámského pořekadla, tradovaného již od dob Van Maerlantových, „wat walsch is, valsch ist". Druhá báseň, „Tricolor", proti „wälsche Spinne". Třetí, s výmluvným nadpisem „Gegen die Fransquillons" a s refrénem „Schild ende Vrind", známým to legendárním šiboletem středověkých bojů vlámských proti Francouzům. Posléze čtvrtá, s titulem „Vlaemsch-Belgien 1839" a s přáním, aby se Flandry osvobodily „von wälschem Lug und Tand". Toto bojovné quattuor přešlo s titulem *„Gedichte aus Gent"* mezi dodatky Hoffmannových „Unpolitische Lieder" a vzbuzovalo nadšení u vlámských buditelů; prvou z citovaných básní přeložil r. 1840 Willems do své mateřštiny a zařadil ji do gentského „Jaarboekje". Stejným tónem se nese další Hoffmannova poesie skládaná k shodným účelům: Přípitek vlámským studentům r. 1856 („Nicht in dem Walentum Suchen wir Ehr' und Ruhm... Lasset uns wieder sein Einzeln wie im Verein Männer und Weib und Kind Vlämisch gesinnt, Vlämisch mit Herz und Mund, Vlämisch zu jeder Stund, Vlämisch in Schul' und Rat, Vlämisch in Kirch und Staat! Lasset uns wieder sein Vlämisch gesinnt, Vlämisch in Fried' und Krieg, Vlämisch in Tod und Sieg: Schild ende Vrind!...") ; provolání z r. 1872 „An die Männer von Flandern", jehož neostyšný tón ukazuje, že se zrodil z opojení vítězstvím („...Ihr Männer von Flandern, Was wartet ihr noch! Ertraget nicht länger Das schimpfliche Joch!.... Ihr Männer von Flandern, Nur eines tut not: Der Kampf mit den Welschen Auf Leben und Tod!"). K takovým a jiným výlevům, jež byly tištěny v bruselském časopise „Zweep", připojuje německá literární historie r. 1914 idylickou poznámku:

„Der frische Kampfesruf wird seine Wirkung im Streite der Geister nicht verfehlt haben."

Z Hoffmannova vědeckého i básnického působení vysvítá jeho jednosměrná orientace *politická*. Upevňovala se ve styku s předáky vlámského hnutí, s Willemsem a, v padesátých letech, s Dautzenbergem a Consciencem. Vedla od studií ethnografických a filologických k pangermanismu, jenž nabýval čím dál tím útočnějšího výrazu a nerozpakoval se protestovati proti oficiálnímu Prusku, jestliže se jeho zástupci nezdáli býti dost horlivými propagátory nacionalismu: na př. v básni z 11. října 1873 proti německému vyslanci v Bruselu, jenž prý nadržoval Belgičanům francouzsky smýšlejícím: „Ist das ein deutscher Reichsgesandter, Der weder deutsch noch vlämisch spricht?! Er fühlt den Welschen sich verwandter, Die Stammgenossen kennt er nicht . . .").

Dvěma prosaickými spisky doprovázel Hoffmann své veřejné působení; také jimi účinně zasáhl do národnostního kvasu v Belgii. Prvé pojednání, zařazené pak do úvodu k 6. svazku „Horae Belgicae", vyšlo ve Vratislavě r. 1838 s titulem *„Vlaemsch und Französisch in Belgien"*; vykládalo o autorových zkušenostech v Nizozemí, jak ani v Lovani ani v Mechelen (Malines) neslyšel hovořit vlámsky, jak vlídně byl uváděn do vlámské společnosti a literatury, jak ho bolelo vidět výsledky pofrancouzštění a jakou radostí ho plní, že národ, který se „vom deutschen Volksstamm losgerissen", ponenáhlu zas nabývá svého kmenového vědomí. Druhá brožura vyšla 1856 v holandském Rotterodamu v nizozemském překladu, s předmluvou dr. A. de Jagera; nazývá se *„De Vlaamsche Beweging"*, stručně rekapituluje dějiny potlačování vlámské řeči a zaznamenává chronologicky, po způsobu annalistickém, pokroky vlámského hnutí od 1834 do 1854. V tomto přehledu, kde Hoffmann značné místo věnoval svému vlastnímu působení a textu svých básní, důrazně jsou vytčena hlavní data publicistického i spolkového úsilí, zaznamenány počátky studií gramatických a slovníkových, registrovány úspěchy vlámského písemnictví a ovšem i petice a návrhy směřující k jazykové reformě veřejného vyučování. Horlivá činnost, jež Hoffmanna uváděla do styku s aktivními politiky (1856, za svého posledního pobytu v Nizozemsku, byl v Bruselu přijat ministrem vnitra de Deckerem) zaznamenala v jedné důležité věci ústupek: r. 1856 již nijak nenaléhá na realisaci svého projektu, formulovaného r. 1838 a nabádajícího k tomu, aby vlámština byla nahrazena — němčinou.

Nicméně je onen podnět, od něhož Hoffmann sám ustoupil, zásadní důležitosti pro vývoj dalších vztahů belgicko-německých, v nichž se teď tou, teď onou formou bude opakovati. Budiž tedy zde citován odstavec, jímž Hoffmann r. 1838 polemisoval s ná-

vrhem státníka a historika J. B. Nothomba, aby v Belgii byla za jednotnou národní řeč uznána francouzština. „Angenommen", dovozuje Hoffmann, „dass wirklich das Vlaemsche sich nicht zu einer Nationalsprache eignet (was doch nur gänzliche Unkenntnis mit der alten und neuen vlaemschen Sprache und Literatur behaupten kann), warum denkt denn da niemand an das *Deutsche?* — Das Flamändische ist eine niederdeutsche Sprache und vermittelt so gut wie das Plattdeutsche die Kenntnis und Erlernung des Hochdeutschen. Wollte das deutsche Belgien seine eigene Sprache und Literatur aufgeben, so hätte auf das aufgegebene Gebiet die hochdeutsche Sprache einen natürlicheren und somit gerechteren Anspruch als jede nichtdeutsche (also auch die französische) Sprache, und wenn je einst der gebildetere Teil des deutschen Belgiens hochdeutsch spräche und schriebe und einen verhältnismässigen Anteil am literarischen Producieren im Deutschen nähme, so wäre dies kein grösseres Wunder als dass seit dem 16. Jahrh. bis auf den heutigen Tag die Niederdeutschen im deutschen Norden (Niederrhein, Westphalen, Niedersachsen) und an den diesseitigen Küsten der Ostsee hochdeutsch sprechen und schreiben, und zu der deutschen Literatur ebenso geistig mitwirken als alle Bewohner jener Länder oberdeutscher Zunge, obschon in jenen Gegenden bis auf den heutigen Tag das Niederdeutsche Muttersprache geblieben ist."

Tedy: „Německá Belgie" (což jest arndtovský termin pro germánskou část obyvatelstva belgického) nechť si uchová své vlámské nářečí, ale spisovný její jazyk buď hornoněmčina! Zde — to budiž předjato již nyní — jest bod, na kterém se tendence všeněmecké a partikularismus hnutí vlámského rozcházejí. A zde vyniká ostře vlastní problém vlámského hnutí: problém to „malého národa", hájícího kolem r. 1830 své svébytnosti proti dvojímu kulturnímu imperialismu — jak proti francouzskému, tak proti německému.

Hoffmannova retrospektiva na vztahy k Nizozemsku v jeho autobiografii „Mein Leben" (Hannover 1868), zvlášť 3, 20, 107; 5, 248; 6, 133. Nekrolog J. F. Heremanse: Hoffman van Fallersleben en de Nederlandsche Letterkunde (Nederlandsch Museum 1874). G. Ehrismann v bruselské Germanii 1 (1898/9), 624. Monograficky: Ewald Berneisen, H. v. F. als Vorkämpfer deutscher Kultur in Belgien und Holland (münsterská disertace 1914, knižně v Lipsku 1915) s osmi důležitými dopisy Hoffmanna von Fallersleben Willemsovi z let 1836—1839; tam p. 45 a 61 o úspěchu Hoffmannových lyrických mystifikací. Hoffmannova píseň „Vlaenderen boven al" za války sloužila německým účelům propagačním: viz na př. zadní obal Brühlovy přednášky „Flandern, literarisches Neuland", konané 8. února 1916 v bruselské Deutsche Schule. Hoffmannův návrh na zavedení spisovné hornoněmčiny místo vlámštiny: Horae Belgicae 6, p. XXVIII.

7. SBRATŘENÍ.

Po Willemsovu obnovení „Reinaerta" přikročili gentští buditelé k dalším a rozměrnějším úkolům. Střediskem vědeckého snažení byl od r. 1837 do 1846 Willemsův sborník „Belgisch Museum", a skoro všechny podniky měly, zaujímajíce ostrou frontu proti Francii, ráz vysloveně germánský a netajily se tudíž sympatií a příklonem k větším národním celkům v blízkém sousedství. Tento postup vyplýval z oposice proti bratrství bruselsko-pařížskému a z důsledků kmenového uvědomění, otázka byla jen, který vliv osvědčí větší sílu a přitažlivost, zda severní z Holandska či východní z Němec; a tu lze, pro prvou fási vlámského hnutí, konstatovati naprostou převahu orientace německé, při čemž dojista spolupůsobila i upomínka na nedávné politické zklamání Holandskem, jakož i přání, nekompromitovat se podezřením ze spoluúčasti na piklech oranžistů. Je pravda, žily posud impulsy holandských osobností, na př. Schrantovy; daleko mocněji však působily příklad a ideologie Němců.

Od samých počátků zdůrazňovalo vlámské hnutí jazykovou spřízněnost nizozemštiny s dolní i horní němčinou. Hned *Verlooy* ve své obraně mateřštiny z r. 1788, vykládaje podobnosti svého Nederduytsch se spisovnou hornoněmčinou, otiskl na důkaz svého tvrzení paralelní text Gessnerovy básně „Schiffahrt" v originálu a vlámském překladu a užil tak srovnávací methody, jež byla poté bezpočtukráte aplikována znovu. Gentští odborníci a amatéři s nemenším důrazem stáli na tom, že jejich jazyk je „nizoněmecký", kterémužto terminu přiznávali širší okruh než jaký mívá v názvosloví německém: Nederduitsch, vykládá *Willems* v úvodním článku svého Musea, toť jazyk jak nizosaský a nizorýnský, tak vlámskoholandský, nizozemština a plattdeutsch tvoří jednotu, podle vypravování lodníků lze se vlámštinou dorozumět v severomořských přístavech a p.; s oblibou se citují chvalozpěvy na Nederduytsche Tael v tomto rozšířeném významu, stejně jako *Willems* rozvíjí jazykový program i *Blommaert*, a to v odborných článcích i ve verších, jimiž svou theorii dokládá (1837):

Zoo ver het Duitsche werdt gesproken,
Zoo ver strekt zich ons Vaderland;
Van 't Alpgebergt tot aen het Broken,
Van de Oder tot aen 't Vlaemsche strand.

„Tak daleko, jako se mluví němčina, tak daleko se prostírá naše otčina; od Alp po Brocken, od Odry po vlámské pobřeží" — nejen ideově, nýbrž i slovně je tak do vínku vlámského hnutí přeneseno Arndtovo „So weit die deutsche Zunge klingt". Z ducha téhož názoru mohl týž Blommaert r. 1841 opěvovati Belgenland, jež byla „zrozena u Waterloo" a jejíž obyvatelstvo na Šeldě je sdruženo s lidem Rýna v dávném pobratimství:

Het Nederduitsche volk van Rhyn en Scheldezoomen,
Vereend door d'ouden broederband.

Nebyly to, básnicky, velké talenty, jež tomuto mladému vědomí dávné jednoty dávaly nový a pathetický výraz. Nejvýmluvněji vedl si učitel gentského athenaea Prudens *van Duyse* (1804—59), který 2. května 1839 slavil, básní v nově tehdy do vlámštiny zaváděném elegickém distichu, „Verbroedering met Duitschland" a od něhož vyšla filologicky motivovaná, k literárnímu a jazykovému sjednocení s Holandskem směřující definice národa: „De tael is gantsch het volk" — jazyk, toť celý národ. Toto úsloví, opět asi nemyslitelné bez poesie Arndtovy či arndtovské, bylo van Duysem stvořeno r. 1835 (v básni „Lierzang aen Belgie", refrainovitě pak opakováno v přípitku „De Nederduitsche Tael") a stalo se heslem vlastenecké společnosti gentské, která r. 1836 založila sdružení a měla své literární Příspěvky („Bydragen der Gazette van Gend" do 1839) za čelné spolupráce Blommaertovy.

Tyto a podobné tendence gentských literátů nalezly vydatnou podporu, když Německo, kolem r. 1840, usilujíc o celní jednotu s Belgií a důrazně upozorněno na jazykovou tamní otázku zvlášť působením Hoffmanna-Fallerslebena, zahájilo široce rozvětvenou propagandu k utužení politických i kulturních svazků s dávno někdejším tím územím Svaté říše. Podnikaly se z Německa hojné zájezdy, při nichž navazovány osobní a vědecké styky, bohatá byla cestopisná literatura, přední slovo náleželo i nyní jazykozpytu a folkloristice. R. 1837 vydal bonnský historik J. W. *Loebell* (1786—1863) své Reisebriefe aus Belgien, 1841 dlel v Bruselu Leopold v. *Ranke*, 1845 a 1847 vyšly o Belgii dvě monografie významného národohospodáře a publicisty G. *Höfkena*, 1845 „Reise-Erinnerungen" básnířky Luisy v. *Ploennies* atd., a po celou tu dobu spojovala německá filologie obratným způsobem účely naukové a agitační. Jeden z jejích pěstitelů, kolínský sběratel a poeta Johannes Matthias *Firmenich-Reichartz* (1808—1889), chystal velké dílo, dokončené teprve r. 1867, jež mělo obsáhnouti písně ve všech německých dialektech a k jehož uskutečnění potřeboval pomoci též zahraničních odborníků; adresoval jim tedy veřejné výzvy, jež udávaly ráz a program připravovaného „Nationalwerk: Germaniens Völkerstimmen" a verboval pro ně též dopisy soukromými; mluvou obzvlášť naléhavou obrátil se (netištěným) listem z 29. čer-

vence 1841 na gentskou společnost „De Tael is gantsch het Volk", jejímž účelům vzdával tuto chválu a sliboval tuto podporu: „Alle Deutschen wünschen von Herzen, dass das schöne Streben der Flamänder vom besten Erfolg gekrönt werden möchte, umso mehr, da wir die Verdrängung dieser Sprache von ihrem heimatlichen Boden als eine widerrechtliche Eigenmächtigkeit von Seiten der eingedrungenen fremden Sprache ansehen. Ein Land, dessen Boden ein Werk, wie Reinaert de Vos, entkeimt ist, hat ein gegründetes Recht, seine vaterländische Sprache gegen alle Anmassungen einer fremden Sprache zu verteidigen. Alle Prahlereien der fremden Sprache werden von jenem Vorzuge der Flamändischen Sprache überwogen, dass sie, wie alle germanischen, eine Grundsprache ist, während die französische Sprache eine von der lateinischen Sprache abgeleitete ist, deren ganzer Reichtum ein erborgter ist...." Jiný filolog, J. W. Wolf, přenesl své působiště a tudíž i svou agitaci do sama střediska vlámského hnutí, do Gentu; tím jakož i důrazem svého němectví a houževnatostí své akce stal se přímým pokračovatelem Hoffmannovým.

Kolínský rodák Johann(es) Wilhelm *Wolf* (1817—54), germanista s katolisující tendencí, vyšel z romantické mystiky a věnoval svou péči lidovým tradicím, jež zaznamenával podle ústního podání a v nichž hledal prvky mythotvorné. Znal se k škole Jakuba Grimma, v jehož znamení popularisoval germánské bájesloví; vykonavatelem Wolfova naukového odkazu byl poté vědečtější jeho žák W. Mannhardt. Od mládí horoval Wolf pro nejněmečtější Německo, k němuž čítal i Nizozemí. Den 15. října 1840 (narozeniny krále Friedricha Viléma IV.) oslavil, již v Bruselu, nadšenými „Huldigungsgesänge" na nejpatriotičtější nápěvy a s nejpatriotičtějšími náměty (samozřejmě že neschází „Was ist des Deutschen Vaterland"; „vlastní melodii" zpívá na motiv „Schmied, schmied, schmied"); v předmluvě k své sbírce nizozemských pověstí zaznamenává dvě léta poté pod týmž 15. říjnem, jak sháněl za pomoci gentských a antverpských odborníků pravé germánské památky po krajích jak vlámských tak walonských, jež prý také kdys bývaly dozajista německé; ani Flander severofrancouzských nemohl pominouti, nic prý nezáleží na tom, že ty kraje jsou — „für den Augenblick" — částmi Francie. Nejvděčnější památku zachovává historiku Rankemu, jemuž je kniha věnována, zato není spokojen s propagací vlámského hnutí v (liberálních) „Grenzboten" a je optimističtější než Hoffmann, vůči jehož stížnostem na úpadek vlámských zvyků a konversací nemůže si vynachváliti, kde všude se setkal s germánským duchem a mravem; neochota francouzských odborníků má aspoň tu zásluhu, že se nemíchají do cizích sobě věcí a že si germánské tradice mohly právě v Belgii uchovati nezkalenou čistotu. Vedle této hlavní sbírky, jíž doplňuje

práce bratří Grimmů, přistupuje Wolf k další činnosti: zakládá r. 1843 v Gentu museum pro nizoněmecké starožitnosti, jež vychází s titulem „Wodana" za podpory belgického ministerstva vnitra, a je v nejčilejším styku s německými i nizozemskými fedrovateli kmenového sbratření.

Wolfově činnosti dostávalo se pochvaly a podpory m. j. od čelného jihoněmeckého básníka, badatele a politika Ludvíka *Uhlanda* (1787—1862), jenž r. 1840, požádán, aby byl kmotrem Wolfova synáčka, vyslovuje své potěšení nad tím, že Wolf je v Belgii „ein Fürsprecher des dort wieder neu sich fühlenden deutschen Elementes". Uhlandovým přesvědčením, jež doufá potvrdit očekávanou Willemsovou sbírkou národních písní, jest, „dass wir auch mit Flandern in enger Liedergemeinschaft standen", a tomuto svému názoru dal i veřejný projev, když čtyři léta poté psal v úvodu k svým starým horno- a nizoněmeckým písním lidovým, že je na čase, „dass auch der Goldfaden des Liedes die Schelde wieder mit dem Rheine verbinde", ježto mezi oběma oblastmi existuje „nächste Sprachverwandtschaft und entschiedene Liedergemeinschaft". Doplňkem tohoto Uhlandova tvrzení bylo hned poté i jeho přímé pozorování belgického prostředí. Dlel s chotí a jednou z jejích sester v srpnu 1844 v Gentu, kde se mu, ježto Wolf měl těžce nemocnou ženu, za průvodce nabídl Prudens van Duyse, poznal pak i Brugy a Antverpy; gentská literární společnost ho jmenovala členem a Wolf na něm chtěl několik povzbuzujících slok „an die braven Fläminge"; Uhland sice nevyhověl této výzvě, ježto jeho básnická tvorba tehdy stagnovala, ujistil však žadatele 2. září, že jemu leží na srdci „die flämisch-deutsche Verbrüderung". Čtyři dni poté referuje do Vídně Wolfovu jmenovci Ferdinandovi (známému romanistovi) o svých cestovních zkušenostech: „Die Erinnerung an die deutsche Stammesgenossenschaft ist dort lebhaft aufgewacht und der gute Mut ist den Pflegern dieser Richtung umso unentbehrlicher, als sie noch immer eine gedrückte Kirche zu bilden scheinen".

Také menší poetové se činili. Třetí vydání známého Baedekerova průvodce po Belgii („Handbüchlein für Reisende") přineslo r. 1845 verše „Belgien" od germanisty Karla *Simrocka* (1802—76) s jasně vytčeným programem politickým „Ostende wird Westende Des deutschen Vaterlands" a s výbojným závěrem, obsahujícím vyhrůžku Francii: „Doch die zum Friedenswerke Sich treu die Hand gereicht" (roz.: Němci a Vlámové), „Gesellen einst die Stärke In Noth und Tod vielleicht"; ještě r. 1862 doporučoval týž Simrock, ač od nového otištění citovaných výzev upustil, starost o Lucemburk a Limburk, jež je pro Němce časovější než nenávist proti Dánům. O závod s Wolfem jala se Vlámy propagovati, prósou a rýmem, veršovnicky posedlá Luise von *Plönnies* (1803—72), od r. 1846 Wolfova druhá tchyně; dcera přírodovědce Leislera, choť medicinálního

rady Augusta v. Plönnies († 1847), matka pozdějšího vojenského spisovatele Vilema (pseud. Siegrist), vydala se tato „deutsche Frau" do Belgie, byvši tam v době jednání Zollvereinu pozvána zástupci vlámského lidu; její příchod byl pojímán za „nový důkaz lásky Německa", ona sama vítána jako „eine Gesandtin, welche Germania ihrer lange unter dem Druck der französischen Stiefmutter seufzenden Schwester hinüberschickte, um die Versicherung ihrer nichterloschenen Liebe zu bringen"; a jakožto poselkyně tohoto vyššího poslání kladla, po návratu z cesty 1. května 1845, své „Reise-Erinnerungen aus Belgien" k nohám „své milované matky Germanie". Cokoli se tam dotklo jejího vznětlivého srdce — vše, než se nadála, „versus erat". A vespolek se tlumočili s Prudentem van Duyse. V Bruselu se seznámila s Consciencem a jemu knihu připsala. Také Willemsův nadšený ctitel, Severoněmec Gustaf *Höfken* (1811—89), vlivný národohospodář a agilní prostředkovatel styků s gentskými literáty, autor dvou objemných knih o belgických poměrech (nejdůležitější pro nás je závěrná kapitola jeho „Vlämisch—Belgien" z r. 1847: „Das Verhältnis der vlämischen Bewegung zu Deutschland und Vermittlungswege zwischen ihnen") sděluje nejeden básnický pozdrav, jenž je kladen na Willemsův hrob anebo posílán ze vzdálených Smrčin („... Vlamingen denn, die Hand zum Bruderzeichen, Schlagt in die feste liebewarme Hand! Und lasst mit uns das Flehn zum Höchsten steigen: Gott schütze unser deutsches Vaterland!"); navzájem cituje, jak se v Belgii básní v duchu, ba s citátem proslavených Beckerových veršů protifrancouzských „Sie sollen ihn nicht haben, Den freien deutschen Rhein": „Zy zullen hem niet hebben Den vryen duitschen Ryn, Zo lang an Schelde's Boorden Er vlaemsche vuisten zyn!" (Pod vlivem oné Beckerovy písně vzniká pak báseň Van Peeneova „Zy zullen hem niet temmen, den fieren Vlaamschen leeuw": Neochočí ho, toho pyšného vlámského lva!)

Ale nestačilo jen více méně akademické vyznávání přízně a lásky obapolné. Vlivné Německo mohlo a umělo své přátelství prokázat i literárními činy, vždyť mělo prostředků dost, jak upozornit na malé, v Evropě dotud skoro neznámé písemnictví. Od konce čtyřicátých let bylo jednomu z vlámských spisovatelů, totiž nadanému prosaikovi, vlasteneckou historií vznícenému romanopisci, realistickému genristovi Conscienceovi popřáno pronikat za hranice, ba na jistou dobu stát se málem světovou celebritou. Zásluhu o to mají Němci, a je pozoruhodno, kterým dílem po prvé rozšířili slávu antverpského vypravovatele, jenž „naučil svůj národ čísti". Hendrik *Conscience* (1812—83) debutoval, po svých francouzských počátcích, 1837 evokací nizozemských bojů proti Španělsku a naráz proslul následujícího roku svým romantickým a v realistickém detailu přec tak hutným „Leeuw van Vlaanderen" (o bitvě zlatých ostruh). Do Německa byl Conscience

uveden r. 1845, a to překladem, který se nevztahuje k výtvoru mimořádné ceny a nepochází od tlumočníka-umělce, za to je na výsost charakteristický volbou aktuálního námětu a překladatelovým postavením společenským. Běží o tři povídky, spojené pod názvem „Flämisches Stillleben"; z nich nejdůležitější je prvá („Siska van Roosemael"), ostře tendenční to výstraha před francouzskými pensionáty, před zkázou mravů šířící se z Paříže, před „Waelsche Prunker, kahle Junker" („Fransche pronkers, kale jonkers"). Morálka je vyjádřena k závěru: Von dem französischen Sittenverderb befrei uns, Herr! a ona to byla, pro niž se této překladatelské práce — byv na novely upozorněn dámou vracející se z Belgie (Luisou von Plönnies?) — ujal sám knížebiskup vratislavský, Melchior v. *Diepenbrock* (1798—1853); vyžádal si za krátké své řezenské prázdně překladatelskou autorisaci a obdržel ji v dopise, jímž Conscience označuje svou práci za beznáročný výtvor „eines Sohnes der grossen deutschen Familie, der sich niederdeutsch ausdrückt, um so auf seine Brüder einzuwirken, sie der überwiegenden Herrschaft der Kelten zu entziehen und ihre Blicke auf das grosse Vaterland des Arminius hinzuleiten, von wo heute das Licht leuchtet". Němci prý, dodává, při své národní síle sotva budou moci pochopit prudkou nechuť Vlámů ke všemu francouzskému, ale nechť uváží, jak těžké jho bylo Francouzi na Nizozemí uvaleno. Tak jako ve své domovině, tak byl Conscience brzy na to i v cizině slaven a vyznamenáván, nejprve opět v Německu. K pruskému řádu přidružilo se r. 1845 povýšení bavorské, A. v. Humboldt předčítal z Consciencevých „Několika listů z knihy přírody" pruským král. manželům a obrátil se na autora 27. list. 1847 lichotivým přípisem.

Takové bylo pozadí, od něhož se odrážel, takové byly složky, jimiž byl umožněn sborník, sdružující gentskou germanofilii a všeněmeckou propagandu. Měl symbolický název *„De Broederhand"*, ruka bratrská; podtitul: časopis pro nizo- i hornoněmeckou literaturu, vědu a veřejný život (v 2. ročníku: časopis pro literaturu hornoněmeckou, nizoněmeckou a nordickou). Vycházel v Bruselu 1845 a 1846 za redakce J. W. *Wolfa*, jehož hlavními spolupracovníky byli Walon V. H. *Delecourt* (píšící též pod vlámským překladem svého jména *H. Van den Hove*, 1806—53) a Antverpan L. *Vleeschouwer* (překladatel „Fausta", 1810—66). Úvod, podepsaný redakční radou v den třicátého výročí bitvy u Waterloo, má motto z Anastasia Grüna o jazyku jakožto mostu mezi východem a západem; zdůrazňuje vědomí společného původu kmenového a čeká posilu od Zollvereinu. Jestliže si Belgie a Německo podaly 1843 železnou ruku k spolupráci hmotné, nutno se nyní i duševně přimknout k Němcům, jejichž jazyk je v Belgii posud jen nesoustavně pěstován. Návrh však, aby domácí nářečí bylo vytlačeno či nahrazeno spisovnou hornoněmčinou, doznává důrazného odmítnutí, nelzeť „de Nederduitscher verhoogduitschen". Prvé číslo má slušnou úroveň. Je zahájeno redaktorovou úvahou o Kreuserových „Kölner Dombriefe", tedy aktuálním pojednáním o důležité věci jak nacionalismu tak katolicismu; krásné písemnictví je zastoupeno m. j. překladem dvou čísel z Heinovy „Knihy písní", krom toho — jak později často —paralelním položením textu dolnosaského a nizozemského. V miscelách zaznamenán Musenalmanach dr. Boase („Die Sprachverwandten"), jenž horuje pro svou „nejmilejší myšlenku": „dass Belgien und Deutschland sich traulich die Hand zum Gruss bieten möchten", krom toho je tam m. j. pochvalná zmínka o „Schafarikovi", jehož do němčiny přeložené „Slovanské starožitnosti" budou prý podrobně oznámeny (nebyly). V dalších číslech čteme překlady cenných německých originálů, tak Bürgerovy „Lenory", Schillerovy „Písně o zvonu", je tu ukázka z písně o Nibelunzích, drobnosti z Kernera a j.; dvorní jaksi básnířkou v Broederhand je samozřejmě Luise v. Plönnies, zastoupená verši i prósou, prósa krom toho a nad to representována Tieckem, Brentanem, Idou Hahn-Hahn, Auerbachem a j. Řada pojednání uvádí do dějin německé literatury, v jediném německy tištěném příspěvku doporučuje bruselský profesor A. Lebermuth lidového básníka Hebela. I referujícími informacemi proniká tendence, německé prameny slouží za medium i k posouzení počínajícího se sporu o šlesvik-Holštýn, podrobně je probrána politicko-literární historie Gervinusova, a kde jen se udá příležitost, velebí se Německo a snižuje Francie; gallofobské jsou zvlášť miscely, proti chatrné francouzské geografii, proti voltairomanii, proti hyperbolickému srovnání Napoleona s Kristem, proti krvežíznivosti Velké revoluce; protifrancouzské verše z r. 1814, protest proti francouzské podjatosti vůči Vlámům a p. Také z Německa se ozývaly hlasy, vůči nimž „Broederhand" cítí nutnost se ohradit, o přeceňování belgické otázky, a není to jediná polemika, do níž se časopis zaplétá. Někteří gentští vlastenci byli nespokojeni s příliš německým jeho rázem, těžce nesli fedrování Goetha a Schillera místo Vondela a Bilderdijka, protestovali proti tomu, že ústupky němčině činěny i v pravopisu. Důraznější protest ozval se z Francie. Když se v „Broederhand", zvláště po úmrtí Willemsovu, stupňoval podrážděný tón proti Francii, uvedl pařížský „Journal des Débats" mezi dvanácti punkty, do nichž shrnoval své stížnosti na protifrancouzské štvanice v Belgii, výslovně i vydávání tohoto časopisu. Je pravděpodobno, že francouzská intervence způsobila, že list náhle zanikl, nedokončiv už ani započaté jedné povídky. Jisto je, že francouzská oficiální politika cítila se tehdy německovlámskou propagandou rozladěna do té míry, že ministr zahraniční *Guizot* prohlásil 11. května 1846 v pařížské sněmovně: „S'il arrivait qu'il se fît des efforts persévérants, assidus, avec une perspective de succès pour attirer plus intimement, plus complètement la Belgique dans l'orbite de

l'Allemagne, pour la rendre germanique au lieu de la laisser indépendante et neutre; si cela arrivait, nous savons ce qu'il y aurait à faire. Nous saurions nous y opposer, nous n'y manquerions pas, et nous ne l'avons jamais laissé ignorer à la Belgique.... Nous saurions y opposer des obstacles efficaces."

„Efforts persévérants, assidus", na něž si stěžovala francouzská vláda, nebyly jen literární. Úspěšněji ještě se utvářely *pěvecké slavnosti,* konané na německé i belgické půdě za stejnými účely sbratřovacími. Již dne 26. září 1841 získala cášská Liedertafel za bruselských závodů první cenu přednesem — Arndtovy písně „Was ist des Deutschen Vaterland". V létě 1844 věnoval P. van Duyse kolínskému Männergesangsvereinu hornoněmeckou báseň, v září 1845 dlel tento pěvecký spolek v Bruselu. V červnu 1846 konaly se velké slavnosti v Kolíně za přispění 95 spolků z 83 měst německých a 27 spolků z 19 měst belgických, za vedení F. Mendelssohna-Bartholdyho; slavnostních podniků účastnil se básník Roderich Benedix, význačnou úlohu měla opět píseň Arndtova, za Vlámy mluvil van Duyse jakožto duše celého sdružení a básnil J. M. Dautzenberg, přítomni byli též Conscience a Nolet de Brauwere, slavnost zakončena Seidlovou modlitbou za otčinu v překladu Dautzenbergovu. Na podzim přenesly se závody do Belgie, v Bruselu utvořil se spolek „Vlaamsche Verbroedering", jehož předseda, J. C. van Thielen, složil báseň „Die germanische Verbrüderung" (se samozřejmě arndtovskými zvuky: „...So lang von Memels Fest' Bis Dünkerks flämschen Wällen Derselbe Geist die Völkerreihn durchzieht..."). Vyvrcholením posléze byla gentská výroční slavnost Duitsch-Vlaemsch Zangverbond koncem června 1847, za účasti 1500 zpěváků, pod záštitou P. van Duyse, s ohromným nadšením z Arndtovy písně; při návratu došlo ke sbratření studentů bonnských a lovaňských za patronance německých, v Lovani působících profesorů Arendta, Moellera, Schwanna. Smluvena další schůzka pro Frankfurt, k té však už nedošlo, ježto se následujícího roku, za převratu 1848, rozpadl vlámskoněmecký spolek, tento podle Fredericqa „nádherný" výtvor Prudenta van Duyse.

Vedle van Duyseho setkáváme se v „Broederhand" i při závodu pěvců s jinými jmény tehdejších předáků vlámské literatury. K. *Ledeganck,* rapsod „Tří sesterských měst", z němčiny překládal, nesloužil však čistým svým poetickým vznětem přímé agitaci politické. Zajímavý vývoj Noleta de Brauwere náleží do pozdějšího období. Německou poesií (na př. Bürgerovou Lenorou) zabýval se Conscienceův druh, výmluvný oranžista, lidový pěvec Theodoor *van Ryswyck* (1811—49). Naprostý germanofil byl, svým vyznáním politickým a svými zálibami literárními i novotami metrickými, Jan Michiel *Dautzenberg* (1808 až 1869), „nejněmečtější" z vlámských autorů; oslavoval německou píseň, rodokmen Germanie, německou propagandu van Duyseovu

ve verších jak vlámských tak hornoněmeckých, napodoboval Arndta („Es steht ein Baum in Hermanns Wald... Und von der Donau fernem Rand Bis an der Nordsee wühlgen Strand Beschattet er ein herrlich Land...") a témuž svému básnickému mistru vyznal svou úctu v básni, kterou sám přeložil do němčiny s názvem „Deutsch und Vlämisch": „...Des Vaterlandes hehrer Schoss — Wie Arndt es sang — ist breit und gross... Deutsch und Vlämisch sind verwandt So nah als recht und linke Hand".

Proti sdružovacím těmto tendencím, jež tak ochotné podpory docházely v německém tisku, mířily, zvlášť se strany Walonů, odezvy, zdůrazňující podstatu belgického patriotismu. Nejúčinnější „Réponse d'un Belge aux Journaux Allemands" napsal, v srpnu 1847, skladatel chansonů Antoine *Clesse,* jehož hojně poté citovaná báseň „Le Nom de famille" protestuje proti německým pokusům o isolaci a znepřátelení živlů vlámského a walonského:

Qu'ai -je entendu? Des journaux allemands
Graves échos de basses infamies,
Pour diviser les Wallons, les Flamands,
En font soudain deux races ennemies.
Aristarques aux cheveux blonds,
Qu'à vos yeux la vérité brille:
Sachez-le bien: Flamands, Wallons,
Ce ne sont là que des prénoms;
Belge est notre nom de famille,
De famille!

Blommaertovy verše: Bydragen d. Gazette v. Gend 2. 1837. 23; Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje 8. 1841. 16. — P. Van Duyse: Vaderlandsche Poëzy (Gent 1840) 2, 194. 202; 3, 183. — Firmenich: Germaniens Völkerstimmen. Berlin 1843—66; dodatky 1867. Motto I. dílu: Was ist des Deutschen Vaterland? Doslov (1861): 3, 640. Dodatek 3. svazku, věnován J. Grimmovi, přináší na prvém místě „Vlämische Mundarten" (z Flander belgických i severofrancouzských). Firmenichův (rukopisný) list z r. 1841: v gentské univ. knihovně pod č. G 15756-14 (z pozůstalosti Snellaertovy). — O J. W. Wolfovi: L. Fränkel v Allg. Dt. Biographie. Niederländische Sagen, Leipzig 1843; časopis „Wodana" chválen J. Grimmem (J. M. Kemblemu z 26. ledna 1844). — Simrock, Dichtungen 1872, 379 „Doch Luxemburg und Limburg wähnen Uns abzuwälschen die Mynheers?" (z r. 1862). — Uhland: Briefwechsel, ed. J. Hartmann 3, 159. 266. 268. 271. 277; 4, 10. 15. Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder, Stuttgart 1844. — Höfken, Vlämisch-Belgien (Bremen 1847), zvl. 2, 233. 236; o něm: Allg. Dt. Bibliographie v dodatcích (50,425); o jeho korespondenci se Snellaertem: A. Jacob, Aula 1, 77 (v březnu 1917); týž (v Nieuwe Taalgids 9, 1915, 132) o Van Peeneovu „Vlaamsche Leeuw". — Conscienceova „Siska" přeložena (E. Olivierem, Tournay 1852) i do francouzštiny! Hned po německých překladech pronikaly jeho povídky „in het Czechisch" (1846): v. Fredericq n. u. m. 1, 35. O vyznamenáních: Broederhand 1, 376; 2, 82. — Broederhand: spory o pravopis 1, 297, francouzský protest 2, 305; Guizot: Fredericq n. u. m. 1, 34; o gentských stížnostech: Grenzboten IV. 4. 1845. 521. — Pěvecké slavnosti: Grenzboten 1, 32 a příloha; Broederhand 1, 181. 398. 467; 2, 57. 242; brožura „Duitsch-Vlaemsch Zangverbond" (Gent 1847). — Dautzenberg: Gedichten (Brussel 1850), zvl. 121 ss. 178 ss. — A. Clesse: Chansons 1866, 109.

8. LIBERALISMUS A SOCIALISMUS.

Myšlenka politického a kulturního sblížení s Německem byla v Belgii čtyřicátých let propagována i jinakými publicistickými projevy, kterým však byl souzen obdobný osud jako časopisu „Broederhand": buď zánik vlivem francouzským anebo změna působiště — ingerencí Pruska.

Prvého ledna 1840 vyšlo prvé číslo dvojjazyčného žurnálu „*Die freie Presse*, censurfreie belgisch germanische Blätter" („La Presse libre, feuilles Belges-Germaniques, publiées sans censure"; od č. 62 byl podtitul příznačně změněn: „Von französischer Censur freie Belgisch-Germanische Blätter"). Program listu vydávaného dvakrát týdně naznačen v úvodníku: Von Osten kommt das Licht", a pro Belgii značilo toto ex oriente lux: „Bündnis mit Deutschland". Převážně historickými články, též zásadními (na př. od Van de Hove), informativními (na př. od alsaského A. Weilla), paralelami s Alsaskem a ovšem stálou rubrikou vlámskou, též básněmi a pochvalnými epigramy (na barona Reiffenberga, na gentského Blommaerta a j.) byl zdůrazňován účel: chceme (v. č. 7), aby Belgie byla nezávislá, svobodná, vskutku neutrální, v ničí porobě. Francouzské kruhy hned po založení listu vedly naň stížnost a ztrpčovaly mu existenci, beztak ohroženou počtem pouhých tří set výtisků; již od 10. čísla bylo se volné tribuně hájit proti útokům a hrozbám, jež odrážela poukazy na svůj neútočný ráz jakož i plakátováním svých neutralitních zásad. Nicméně se nemohla udržet proti mocnému proudu frankofilského veřejného mínění. Od srpna vycházela nepravidelně a s velkou nouzí živořila, ještě asi desíti čísly, do 6. května 1841, kdy zanikla nadobro. Spiritus rector této Freie Presse byl bruselský archivář dr. *Coremans* (1802—72), ideolog, jenž se z Německa, kde byl jako domnělý revolucionář vězněn a persekvován, vrátil do své vlasti, kde ho pro stať o světle z východu málem prohlásili vlastizrádcem.

Opačný byl osud daleko významnějšího, pro předbřeznové Německo prvořadě důležitého orgánu, jenž, do jisté míry převzav program zaniknuvší Presse libre, narážel velmi brzo na nepřátelství censury pruské. Organisátorem tohoto časopisu, viněného ze stanoviska protipruského, byl publicista, který v pozdějších letech u nás platil za typického hlasatele němectví (a velkorakušanství), nalezl tudíž v českých politicích, zvlášť v Riegrovi, houževnatého odpůrce a byl v Humoristických listech co chvíli brán na paškál: a to tím nešetrněji, ježto sám pocházel z Prahy.

V předposledním svém čísle z 3. února 1841 přinesla Coremansova Freie Presse noticku, že germánský Parnas je od nedávna v Belgii representován mladým poetou, jejž prý „la Bohême a donné à l'Allemagne"; jmenuje se Kuranda, je autorem úspěšného dramatu a chystá v Bruselu cyklus přednášek o německé literatuře, jejž sám král i nejvyšší instance poctívají čilým zájmem.

Ignaz *Kuranda* (1812—84), z rodiny židovských antikvářů, přišel ve dvacíti letech z Prahy do Vídně a oddal se novinářskému povolání; to ho přivedlo do Stuttgartu a do Paříže, kde, doporučen filosofu Cousinovi, byl r. 1840 ve styku s Heinem. Belgie lákala liberálního publicistu především jakožto výtvor červencové revoluce; tak jako události r. 1830 byly přivábily řadu německých pozorovatelů do Paříže, centra nových poměrů, tak odešel Kuranda do Bruselu, aby zblízka poznal přímé důsledky onoho politického převratu, jenž tehdejšímu Mladému Německu byl, po Velké revoluci věku osmnáctého, největším činem moderní doby. V Bruselu konal za značné účasti obecenstva přednášky ve Waux-Hall, a to jak o literatuře tak o německé a francouzské řeči, jež obě — s nevědeckou licencí, zato s lichocením svému posluchačstvu — vyhlásil za dítky obou nářečí belgických, vlámštiny a walonštiny. Těšil se přízni ministra Nothomba i spisovatele Conscience. Jeho přednášky i některé jeho články vycházely v překladech do toho i onoho jazyka, jakož vůbec bylo jeho snahou udržovati dobré styky s oběma složkami belgické kultury. Obratně navazoval konexe s vlivnými činiteli vládními a společenskými, samozřejmě se znal s hojnými Němci v Bruselu působícími a vyzýval k spolupráci význačné spisovatele Německa i exilu. Čilou pozornost projevoval emigrantům polským, kteří tehdy v Bruselu, po aféře generála Skrzyneckého, stále ještě byli v popředí veřejného zájmu, vyžádal si na př. od revolucionáře J. Lelewela, zabývajícího se v bruselském svém útočišti historickými pracemi, epištolu o panslavismu a Polácích (t. j. výstrahu před Ruskem, adresovanou ostatním Slovanům) a také jinak rád zasahoval do slovanských otázek, pro jejichž traktování mu v cizině jistou pravomoc dával jeho původ z Čech.

Na podzim 1841, tedy několik měsíců po zániku „Freie Presse", vyšel po prvé zelený sešit Kurandovy revue „*Die Grenzboten*" s podtitulem „Blätter für Deutschland und Belgien" (v druhém roce: „Eine deutsche Revue", později „Eine deutsche Revue für Politik und öffentliches Leben"). Podle titulního listu získáno k spolupráci na třicet německých spisovatelů, mezi nimi předáci hnutí mladoněmeckého; arci, nejslavnější jméno figurovalo tu bezúspěšně, Heine příspěvkem zastoupen ne-

byl, byť mu časopis při leckteré příležitosti projevoval sympatie — zato získán Gutzkow, Laube a především Kühne, jenž byl mezi nejpilnějšími spolupracovníky. Z bruselských Němců účastnil se listu na př. Theodor Schliephake, jenž se ujímá literární kritiky a představuje se i jako dramatik (Kuranda sám otiskuje bruselskou scénu ze své tehdy oblíbené hry „Die letzte weisse Rose", volné to parafrase Schillerova fragmentu „Warbeck"), jiný, známý nám už z „Broederhand" A. Lebermuth, básní o Lelewelovi a jeho fingované elegii na Grand' Place, o jiných čelných Němcích dlících v Belgii jsou v prvých ročnících hojné zmínky, tak o lovaňském Arendtovi, o bruselském Ahrensovi, o mediku Gluge, Lucemburčanu Altmayrovi atd.

Programový úvodník prvého čísla, „Was wir wollen", zaznamenává vztahy mezi Belgií a Německem; označuje Belgii, již pro její polohu zeměpisnou, za prvořadý uzel kulturních událostí a zdůrazňuje nutnost podchytit germánský živel, i pokud se nevyjadřuje germánským jazykem. Jak Vlámové tak Waloni budou předmětem časopiseckých článků, k vlámskému hnutí, jež je v Německu příliš málo známo, bude se připínati obzvláštní zájem. Časopisem proniká zřetel politikův, dokumentovaný hned na počátku kontrastováním červencové revoluce pařížské a revoluce r. 1830 v Belgii (s čím podobným setkali jsme se u Moltkeho), jakož i bedlivými záznamy o spiknutí oranžistů, o belgických poměrech hospodářských, o železnictví a pod. Tendenční nacionalismus Hoffmanna-Fallerslebena, o němž soudí velmi reservovaně, je redaktoru vzdálen a také od šovinistického Höfkena či Wolfa se výhodně odlišuje; byť ani Kurandův orgán nebyl hluch k tendencím germánského sbratřování (jako Extraausgabe für Belgien je prvému svazku připojena Arndtova píseň o Němcově otčině a nescházely příznivé zmínky o Broederhand), zdůrazuje praegnantně své stanovisko nevměšování se do belgických poměrů vnitřních: „Belgiens Unabhängigkeit für immer", to prý nutno hlásati v zájmu Německa i evropského míru. Německého svého rázu a polemik proti pofrancouzšťování Belgie, dirigovanému z Paříže, Kuranda nijak nepopírá; nečeká sic od Vlámů přimknutí jazykového ani od Holanďanů sjednocení celního, ale doufá, že jak Německu tak Nizozemsku vzejde obapolný prospěch, bude-li mocnější soused své chráněnce vskutku zaštiťovat. Odpůrcem pangermanismu (i panslavismu) je Kuranda též ve svých exkursech do politiky slovanské a české, v nichž si libuje v duchaplnickém paralelisování historických jevů českých a cizích (Jiří z Poděbradu a Louis Philippe, husitství a francouzská revoluce a p.: z podnětu Kühneova dramatu „Kaiser Friedrich III. in Prag"); sympatisování (podle pozdějšího vývoje by se zdálo: koketování) s českým jazykovým sporem šlo tak daleko, že Grenzboten byly Laubeovou Zeitung für die elegante Welt viněny z „Czechomanie".

Nebyly to belgické úřady, nýbrž německé, jež Kurandovu časopisu znemožnily vycházení v Bruselu. Prusko, prostřednictvím svého vyslance v. Arnima, použilo zákona proti cizozemskému tisku a odňalo orgánu, jemuž bylo beztak bojovati se značnými obtížemi (byl sázen německými sazeči z Kolína a Cách, německými literami z Frankfurtu) poštovní debit. Musily tudíž Grenzboten „buchstäblich über die Grenze gehen und in Leipzig ein Asyl suchen, wo sie, losgerissen von ihrem ursprünglichen Boden und Wirkungskreis, allmählig das belgische Element aufgeben mussten". Prvý semestr druhého ročníku tiskl se ještě v Bruselu, ale jakmile došla zpráva o pruském zákazu, sjednalo vydavatelstvo tisk v Lipsku, kdežto redakce prozatím zůstala v Bruselu a hodlala své Grenzboten nadále ponechati „věrnými posly dvou sousedících národností". V rekriminujících „Bekenntnisse" z konce června 1842 opakuje redaktor důvody, jež — právě v zájmu věci německé — vedly k založení listu, a stěžuje si, jak ho Belgie podezřívala, že prý provádí oficiální politiku německou, tu, která ho ve skutečnosti poškodila nejtíž!

Kuranda pokračoval i nadále hojnými články o Belgii ve své zprostředkovatelské činnosti a pak, aby jeho práce nezapadla, podrobil své referáty lehkému přepracování i jednotnému doplnění a spojil je v objemný, v Lipsku 1846 vydaný svazek *„Belgien seit seiner Revolution"*. Děvětadvacet kapitol, k nimž přidán překlad belgické listiny ústavní, shrnuje tendenci časopiseckých článků, má to být objektivní, ne jednostranně nacionalistický obraz svébytného národa, jenž se vzepřel stejně Španělsku jako Rakousku, stejně Francii jako Holandsku.

Od 15. října 1843, kdy Německo a Belgie slavnostně spojeny prvou železnicí, vzrůstá prý komerční i kulturní význam země, důležité pro Německo též národnostně — mezi Vlámem a Walonem je rozdíl stejně velký jako mezi Slovákem a Maďarem, větší než mezi Velkorusem a Malorusem. Sedmá kapitola vypočítává značnou řadu německých lékařů, učenců, učitelů v Belgii, třiadvacátá registruje, při popisu Gentu, hlavní data vlámského hnutí, na němž, jak dále rozvedeno, Německo má trojí zájem: vědecký, politický, morální. Kuranda se netají svou skepsí vůči této otázce, varuje znovu před jejím přeceňováním, upozorňuje jakožto rodilý Pražan na nebezpečí centralisace, na zvláštnosti bilinguismu, na analogie s problémem slovanským. Již před tím, v deváté kapitole věnované Bruselu, uvedl řeč na pražské reminiscence a po prvé, pokud známo, nadhodil úvahy, jak se v té či oné podobě vnucovaly i pozdějším návštěvníkům z Čech, a jak se nabízely zvlášť jemu při jeho silném feuilletonistickém sklonu k paralelám a antithesám. Není bez zájmu, upozorniti na tyto belgickočeské analogie z péra publicisty, jenž poté, od r. 1848, zaujímal stanovisko k Čechům nepřátelské. Provádí srovnání mezi bruselským náměstím Grand' Place a naším Staroměstským

rynkem, mezi Bruselem a Prahou, mezi stětím Egmonta a popravou českých pánů; dále mezi Čechy a Belgií, ježto obě země jsou „vydány v šanc zásahům a převaze sousedního většího národa", mezi burgundskými vévody a Přemyslovci, zvlášť mezi Karlem Smělým a Přemyslem Otakarem II. jakož i jejich odpůrci, Ludvíkem XI. a Rudolfem Habsburským. Co se pak nedávné minulosti tkne, „v Čechách jako v Belgii pozvedl se lid a vzkřísil svůj jazyk národní. Tak jako tam tvoří většinu země Češi (die Czechen), tak zde Vlámové (Flamänder). Ale tak jako tam tichými staletími se ponenáhlu prodrala germanisace, jako tam jazyk velkého národa sousedního ponenáhlu se stal jazykem vzdělání, vyššího vyučování, vlády a zákonodárství, tak se podobně událo i zde, neboť i zde se prodral jazyk velkého národa sousedního a zmocnil se všech vyšších úřadů, společnosti, vzdělání, výchovy a státu: tam jazyk německý, zde francouzský".

Od roku 1848 přešla redakce „Grenzboten" na Gustava Freytaga a Juliana Schmidta. Pražanem Kurandou v Belgii založený časopis byl významný poté i pro éru Bismarckovu.

Zaujímají-li „Grenzboten" významnou úlohu pro vývoj publicistiky liberální a nacionalistické, je v dějinách německého písemnictví v Belgii zaznamenati též slavnou episodu z revolučního socialismu. V listopadu 1846 rozeslán prospekt *„Deutsche Brüsseler Zeitung"*, jež od nového roku 1847 vycházela dvakrát do týdne, soustřeďujíc čelné osobnosti politické emigrace.

Tendence listu, jenž neplatil honoráře a udržoval se z rozmaru censury, u které byl denuncován, byla shrnována do hesel „boj za veškeren proletariát" a „proti vykořisťování kapitálem". Tímto směrem ukazovala i beletrie: buřičské sloky heinovského ražení, ironická rozmluva královny Viktorie s Friedrichem Vilémem IV., persifláž turnerů, revoluční ukolébavka, Hartmannova píseň bubenická o hladu v Paříži se zakončením „Gebt Brot, gebt Brot, gebt Brot!" a pod. Dvojklaný ráz německých bruselských novin je udáván jmény organisátorů. Vydavatelem byl Adelbert von *Bornstedt*, jenž, bývalý pruský důstojník, v Paříži byl se r. 1844 účastnil redigování Börnsteinova „Vorwärts", ale současně (což se tehdy arci nevědělo) byl konfidentem Metternichovým a v tajných službách pruské vlády (již 1835 podal do Vídně důvěrnou zprávu o Heinovi). Není rozhodnuto, provozoval-li Börnstedt své špiclovství i ve svém novém, bruselském působišti; jisto je, že jeho „Deutsche Brüsseler Zeitung" byla pruským vyslanectvím šikanována a že se Börnstedt těšil důvěře obou mužů, jejichž příspěvky zajišťovaly jeho novinám pověst přední stráže evropské demokracie: podezřením, jež na Börnstedtovi lpělo, nedali se od spolupráce s ním odraditi Marx ani Engels.

Belgie a Brusel byly pro svou pohostinnost vyhledávanými útočišti politických uprchlíků; a nejen z Polska. Jako kdysi, zhnusen Anglií, byl se v Bruselu zastavil a proti Parcu ubytoval lord Byron, jako později zvolil Brusel (a Waterloo) za svůj asyl Victor Hugo, vypovědený z Francie, tak přišel r. 1844/5 do Ostende a Bruselu Ferdinad *Freiligrath*, stihán pro své svobodomyslné básně — také on se dostal, prostřednictvím Coremansovým, do styku s vlámským hnutím — a tak se v tutéž dobu na tři léta v Bruselu usadil Karl *Marx:* Vypověděn 11. ledna 1845 z Paříže, vzal na se Marx závazek, že se vystříhá politické publicistiky, zbavil se ho však již 1. prosince 1845, kdy se vzdal pruského státního občanství. Od jara téhož roku dlel v Belgii, kterou následujícího léta zaměnil za Anglii, také Friedrich *Engels*, a Brusel se stával shromaždištěm demokratů i střediskem socialistického (podle tehdejší terminologie: komunistického) hnutí, spolu však i místem, kde oba jeho předáci přecházeli k radikálně praktickým důsledkům své vědecké theorie. V Bruselu utvrdilo se jejich přátelství s předbojníkem proletariátu Wilh. Wolffem („Kasematten-Wolff"), v Bruselu redigoval Marx a Engels polemiku s Herm. Kriege, v Bruselu došlo k definitivnímu rozchodu s komunistickým utopistou Weitlingem a k Marxovu súčtování se socialismem Proudhonovým, v Bruselu se přiostřovaly protivy mezi revolucionářstvím Marxovým a Bakuninovým; v srpnu 1847 založen tam německý spolek dělnický asi o stu členech, v listopadu téhož roku Demokratická společnost, zbudovaná na podkladě mezinárodním a sdružující belgickou demokracii s politickými uprchlíky (za místopředsednictví Marxova a Lelewelova). V obou těchto střediscích uplatňoval se Marx důležitými přednáškami a současně hájil svých revolučních zásad v orgánu Bornstedtovu, jehož dva sazeči, Karl Wallau a Stephan Born, byli tehdy i později jeho učelivými žáky. Spolu s Engelsem uveřejnil Marx 12. září 1847 článek proti křesťansko-feudálnímu socialismu časopisu Rheinischer Beobachter, stejně nešetrně vystoupili Engels a Marx v serii statí proti literárním projevům německého socialismu veršem i prósou a zvlášť proti šosáckému pojetí, jímž socialista Karl Grün se snažil vystihnouti „lidskou" podstatu zjevu Goethova (ideologickou polemiku s Grünem otiskl Marx v časopise westfálském). Jiné důležité příspěvky týkaly se ochranných cel a švýcarské války občanské (Engels) a polemisovaly s Karlem Heinzenem (Marx). Do čísla z 19. prosince 1847 napsal Marx dopis proti Adolfu Bartelsovi, 27. ledna 1848 uveřejnil Engels politicko-geografickou stať o „počátku konce Rakouska", do jednoho z posledních čísel (24. února 1848) přispěl úvodníkem o Italii („Ein Wort an die Riforma"). Následujícího dne vyšel úvodník o pařížské revoluci únorové, s pointovaným závěrem: „Wenn die Deutschen einige Energie, einigen Stolz, einigen Mut besitzen, so können wir in vier Wochen auch rufen:

Es lebe die deutsche Republik!" Tímto listem, z neděle 27. února 1848, „Deutsche Brüsseler Zeitung" zanikla, ať už byla potlačena censurou pruskou či belgickou — či oběma.

Marx, jenž se několik dní před tím činně účastnil oslav druhého výročí polské revoluce, ucítil důsledky nového, únorového povstání, z r. 1848, na vlastním těle. Byl mezi politickými emigranty, proti nimž zahájena ostrá persekuce belgickou vládou, byl zatčen a vypověděn z Bruselu, povolán však 1. března francouzskou vládou do Paříže. To bylo v době, kdy byl již definitivně zredigován a do Londýna odeslán rukopis Marxova a Engelsova „Komunistického manifestu", nejdůležitějšího to výsledku jejich příprav a studií bruselských.

O Coremansovi: Kuranda, Belgien 84; Ch. Rahlenbeck v Revue de Belgique a. 34, série II., tome 34 (1902), p. 351. — O Kurandovi: Wurzbachovo lexikon 13 (1865), 407. Přednášky ve Waux-Hall: Grenzboten II. 1, p. 1; Lelewelova epištola: 1843, 681; styky s Heinem: Kurandův referát o návštěvě pařížské v pražském Ost und West 1840 (nyní v Gespräche mit Heine, ed. Houben 1926, 383); Kuranda o Heinovu „Börne": Grenzboten 1, 101. K politice „Grenzboten": o Hoffmannovi I. 163; II. 1, 591; „Unabhängigkeit" I. 239; poměr k Höfkenovi, 1845 ještě příznivý (IV. 2, 441), vedl 1848 k sporu o prioritu výroků a o stanovisko zásadní (Höfkenova odpověď, tištěná jako rukopis, v Heidelberku 28. 1. 1848). O Broederhand a j.: III. 1, 200; IV. 2, 441; IV. 4, 521. O Vlámech a Holanďanech: 1843, 942. O českých věcech: 1843, 757; 890; 1483. Spory s pruskou censurou: II. 1, 679; II. 2, 36 a v závěru Kurandovy knihy o Belgii. V ní p. 50 o jazykových rozdílech (převzato z Grenzboten III. 1, 150), analogie s českými poměry p. 299, divagace o Grand'Place 109 (prvotní znění článku o Bruselu v Grenzboten 1843, 357 nemělo tohoto srovnání s našimi poměry).

Freiligrath v Belgii: W. Buchner, F. F. (Lahr 1881), p. 119—44 (též o styku s Marxem). — Deutsche Brüsseler Zeitung: v exemplářích bruselské král. knihovny jen čísla od 96. (2. pros. 1847), z nichž je však možno rekonstruovati ráz i předhistorii listu; také archiv německé soc. dem. strany v Berlíně má exemplář jen „skoro" úplný; třetí exemplář ve Vídni, v majetku dr. Theodora Mauthnera: v. bibliografii Mehringova „Marxe" (1918), z něhož je srovnati 5. kap. o Marxovu bruselském vyhnanství; téhož autora Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie (4. vyd. 1909) 1. sv., kap. 14 n.; zvl. Gust. Mayer, F. Engels 1. 1920, kap. X. (p. 273 nn., 419). O Bornstedtovi též Heines Gespräche ed. Houben, p. 258. Mnoho detailů k bruselskému hnutí v korespondenci Engelsově a Marxově (ed. Bebel a Bernstein) 1, 1913, 14—91. Výběr pouhých čtyř článků Marxových a Engelsových z Dt. Brüss. Zeitung: Aus dem literarischen Nachlass von Marx, Engels und Lassalle 2, 429—77; tamtéž p. 479 seznam ostatních jejich příspěvků, p. 375 dějiny listu. Otázka jejich vztahu ke Goethovi by zasluhovala důkladného literárního rozboru.

II.

PO ROCE 1848.

Také ve Francii trvala agitace, směřující nejen k samozřejmému sbratření s belgickým státem, ale k novému jeho přivtělení. Únorová revoluce měla v zápětí i pokus dobrovolníků o vpád na belgické území, který však 29. března 1848 byl nadobro odražen. V důsledku toho ochabovalo v Belgii nadšení frankofilské; jestliže nicméně v tutéž dobu ochladlo i přátelství k Německu, mělo to důvody, vyvěrající z hospodářských poměrů a ze zahraniční politiky.

Flandry prožívaly tehdy těžkou krisi; byla způsobena ztrátou holandského odbytiště 1830, katastrofou lnářského průmyslu, pohromou bramborové úrody r. 1845 a vedla k hladu obyvatelstva a k ožebračení země. Chmurná tíseň, jež tvoří pozadí tehdejší vlámské literatury, nepřála kulturním stykům s cizinou a vedla k rozpomínání se na vlastní minulost a na vlastní určení jakož i k osudovému souručenství se sousedem nejbližším zeměpisně i pokrevně — s Holandskem. Lékař F. A. *Snellaert* (1806—72), jenž byl studoval v Utrechtu a sloužil u nizozemského pluku, seskupil kolem sebe gentské, pak antverpské a bruselské buditele a byl iniciátorem Nizozemských kongresů (filologických a literárních), konaných v Gentu od r. 1849. Sblížení s Holandskem bylo souběžné s odcizováním se vůči Německu, jež nad to bylo do té míry zabráno svými vnitřními poměry, že svou expansi na venek po několik let mírnilo. Tím vším lze vysvětliti, že po r. 1848 nastala v německé propagandě belgických otázek jistá stagnace.

Netrvala dlouho. Již prostřed padesátých let upírá Německo znovu, a tentokráte tím napiatěji, svou pozornost na západ a opakují se, v stupňované jen míře, námluvy dřívější. Z bohatého, posud neutříděného materiálu postačí uvést několik charakteristických dokladů, nasvědčujících spolu kontinuitě s hnutím dřívějším.

Znovu přicházeli samozvaní emisaři němectva, verbujíce pro sbratření s belgickými Germány. Taktně a nestranně (jako kdys Loebell) počínal si politik Friedrich *Oetker* (1809—81), jenž, vypověděn z Hessenska, r. 1854 zaměnil své helgolandské

vyhnanství za belgické a na radu Jakuba Grimma jal se studovati národnostní poměry svého nového působiště, kde zůstal do r. 1859; uveřejnil brožuru o vlámském sporu jazykovém, která byla přeložena do francouzštiny a (Dautzenbergem) do vlámštiny; zamýšlené soustavné dílo zůstalo fragmentem a jako takový bylo vydáno až léta po Oetkerovu návratu do vlasti a do aktivní politiky. Soustavněji a nadšeněji si vedla Slezanka Ida von *Düringsfeld-Reinsberg* (1815—76). Kráčejíc ve stopách Luisy von Ploennies, s níž ji vedle šlechtictví spojovala též spisovatelská plodnost, pojala r. 1856 za svého belgického zájezdu v Antverpách a Malines záměr, informovati německou veřejnost o literatuře i tužbách Vlámů; přišla sice z vlastního popudu, byla však i ona přijímána jako vyslankyně — „Es ist selten, dass Deutschland uns einen Abgesandten schickt", řekl jí J. A. de Laet (ten, který r. 1859 vyčtl králi, že, ač rodilý Němec, neužívá vlámštiny). Po několika letech pilné práce vydala Ida v. Düringsfeld r. 1861 podrobně dokumentované, „den Vlamingen" věnované tři svazky („Von der Schelde bis zur Maas"), obsahující v abecedním pořadu životopisy a bibliografie vlámských spisovatelů jakož i přeložené ukázky z nich. Předmluva je datována r. 1860 z Prahy, několikaletého autorčina bydliště, které mělo vliv i na sklon jejích sběratelských a spisovatelských zálib: překládala vedle toskánských i české lidové písně, zajímala se o slovanský lidopis a již za své návštěvy v Gentu r. 1859 byla do památníku tamních vlastenců zapsala doslovný vlámský překlad — ‚staročeské' písně „Růže" („Letterlyk uit de verzameling van oud-boheemschen gedichten, gekend onder den tytel van Rukopis Kralodvorsky, Het handschrift van Koninginnehof in het vlaamsch overgebragt": „Och gy rooze, schoone rooze, Warom toch zoo vroeg ontbloken . . ."). Již tato pozornost svědčí, že se paní v. Düringsfeld v jedné věci výhodně liší od své předchůdkyně: nemá její germánské soběstačnosti. Ostatně i její listy z Prahy (prý „von einem der Vorpostenorte des Germanismus"), otiskované v bruselském velkoněmeckém žurnále, aspoň usilují o to, aby informace o Ebertovi, Mikovcovi, Palackém a j. byly prosty stranického zabarvení: v Praze prý musí „der Germanismus mit dem Slaventum" jíti ruku v ruce.

Hrozící zápletky s Dánskem a Francií nalezly svůj výraz v zesilovaném „germanismu", pro nějž nyní Belgie měla poskytnout pevný podklad. Za východisko těchto nově a mocněji se rozrůstajících tendencí je označiti literární datum: 10. listopad 1859, kdy se nejen po celém Německu, ale i v čelných městech belgických hlučně a okázale uctívaly sté narozeniny Schillerovy, a to s pathosem přiznaného všeněmectví. Nezůstalo jen při zdravicích, adresách a slavnostech, nýbrž přikročilo se i k publicistickému podniku, jenž ve větším slohu a útočnějším tónem pokračoval v nábězích let čtyřicátých. V den Schillerova jubilea vyšel

„deutsch-belgisches Wochenblatt zur Schillerfeier", jenž hned v 2. čísle přijal titul *„Der Pangermane"* a pod záštitu výmarského světoobčana se postavil mottem z „Viléma Tella" „Ans Vaterland, ans teure, schliess dich an" jakož i tím, že hojně citoval z téže — republikánské! — činohry Attingenovo slovo „Seid einig, einig, einig!" Redaktorem byl Friedrich *Baader*, jenž úvodem vykládal „Was wir wollen": „Wir wollen vor allem das *dauernd* machen, was wir heute in grossartigem Masstabe lebendig vor uns sehen: eine Vereinigung der Deutschen, die Geltendmachung ihrer Nation als solcher und eine enge Verbindung mit dem Niederdeutschen Bruderstamme diesseits der Maas." Podrobněji projevil své intence v článcích o pangermanismu, který prý vznikl jako reakce proti kollarovskému panslavismu a k němuž byl základní kámen položen právě 10. listopadu. Z vlámských autorů účastnil se podniku především *Dautzenberg*, jemuž hned v 2. čísle bylo želeti smrti van Duyseovy, z německých dal své požehnání patriarcha *Arndt*, který těsně před smrtí mohl „Pangermana" dojatě pozdravit jako dítě svého ducha a dát mu na cestu toto své proroctví z 11. pros. 1859 (v dopise prof. K. Stallaertovi, jenž mu poslal dosavadní čísla časopisu): „ . . . Es wird ja hoffentlich einmal eine glueckliche deutsche Stunde kommen und auch ein gottgeborner Held, dessen lange vergebens gewartet worden ist, der mit scharfem Eisen und mit dem schweren Stock, Scepter genannt, viele sogenannte Herrschafts- und Koenigsbrüchlein zu einem grossen würdigen Ganzen zusammenschlagen kann. Ja, es lebe das Pangermanien hoch! und das Panromanien und Panslavonien wird keine neue Weltgeschichte schaffen. In dieser Hoffnung begrüsse ich meine verehrten Belgen! . . ."

K Arndtovým 91. narozeninám byla účelně obnovena upomínka na jeho též vlámsky otištěnou píseň „Was ist des Deutschen Vaterland" a řada bruselských literátů „nizoněmeckých" obrátila se na jubilanta gratulačním přípisem, jehož authentický německý překlad zní takto: „Ehrwürdiger Herr! Bei der sinnigen Feier Ihres 91. Geburtstages durch unsere Kölnischen Brüder, erinnern wir uns lebendig Ihrer, des hochachtungswürdigen Mannes, dessen Lied „Des Deutschen Vaterland" auch hier auf dem westlichen Grenzboden, in vieler Herzen einen natürlichen Widerklang gefunden hat, und selbst durch vereinte Deutsch-Vlämische Stimmen über die Nordsee hinweg schallte. Wir erinnern uns fromm des Mannes, dessen Leben ein ununterbrochener Streit war zum Heile der Menschheit, der Freiheit; der durch seinen heldenmüthigen Widerstand gegen den Schreckgott unseres Jahrhunderts, durch sein Streben nach Unabhängigkeit von allem Fremden, durch seine Ermutigung zur Einheit aller getrennten Glieder des großen germanischen Leibes, so sehr Aller Dank verdient. — Sie haben uns unsere Richtung an-

gewiesen, unsere Pflichten erkennen lassen; Sie sind uns und unseren Nachkommen zum helleuchtenden Feuerzeichen geworden, und Sie verpersönlichen in Sich das heilige unzerreißbare Geistesband, das alle germanischen Stämme umschlingen muß. — Es gewährt uns ein inniges Vergnügen, ehrwürdiger Herr, daß wir mit ganz Deutschland ausrufen können: Vater! es freut uns, daß es Ihnen vergönnt ist, in Ihren alten Tagen einigermaßen die Früchte Ihres nachahmungswürdigen Streitens und Leidens reifen zu sehen. Wir sprechen auch bei dieser festlichen Gelegenheit den feurigen Wunsch aus, daß der Segen des Himmels sich über Sie und Ihre Theuren noch viele Jahre hindurch ausbreiten möge."

V dopise nad jiné důležitém, který však ušel pozornosti německých literárních historiků a chybí v souboru Arndtovy korespondence, odpověděl Arndt 30. prosince 1859 svým ctitelům:

„Meine theuren Fleminger! Herzlichsten Dank für alle eure lieben Bezeugungen und Erinnerungen. Der überalte Greis fühlt solches mit doppelter Dankbarkeit. Ihr Lieben wohnt ja die Naechsten an den deutschen Stroemen und am aeltesten deutschen Meer, welches heute noch nicht die gebürliche Macht und Herrlichkeit der deutschen Flaggen entfaltet hat, die im Mittelalter von Brügge und Dünkerken — o weh! jetzt noch ein waelscher Kriegshafen! — bis Hamburg, Stralsund, Dantzig und Riga hin siegreich gebietend flatterten. — Doch Gott lebt noch: neue jugenliche hoffnungsvolle germanische Tage sind mehr im Anmarsch und Aufmarsch. Wir werden und wir wollen mit marschieren und uns von Romanen und Slaven nicht überholen lassen. — In dieser Hoffnung wünsche ich Ihnen und allen unsern Freunden und dem ganzen großen Vaterlande wie weit es in unsrer Zunge reicht, ein froehliches Jahr 1860 zu. In deutscher Treue Ihr E. M. Arndt. Bonn, 30. Christmonds 1859."

Redaktoru Pangermana, F. Baaderovi, poslal několik dní poté dopis (rovněž do korespondence nepojatý):

„Theurer Herr und Freund: Vivat Germania ipsa immo ipsissima! Vivat vestra Pangermania, et animus, qui illam concepit! — Nehmen Sie zugleich meinen treuesten Gegengruß für alle Grüße und Glückwünsche edler tapfrer Belgen freundlich in Empfang und liefern sie in meinem Namen gütigst an die Freunde ab. Wolle Gott, ihr wackern Männer, Euer edles Streben fort und fort mit einem glücklichen Erfolg segnen! .... Mir altem scheeweißen Neunziger sind von allen Enden germanischer Zunge freundlichste Zeichen der Ehren und Freuden in Haus und Herz geflogen. Eine reiche Freude: nicht, daß ich meine, alle verdient zu haben, sondern weil ich sehe, daß deutsches Leben in allen Landen die Adlerflügel der Hoffnung künftiger Herrlichkeit regt und hebt. Ich schaue dabei in die germanischen Jahrhunderte unserer Enkel und Urenkel hinaus.

— Also ein glückliches Jahr 1860 und mit frischem Muth immer vorwärts! In deutscher Treue Ihr E. M. Arndt. Bonn, 8. Wintermonds, 1860."

Ať už je správné datum 8. či (jak Baader sděluje) 10. ledna 1860, jisto je, že tento dopis je takřka poslední, co vyšlo z Arndtova péra (v korespondenci je otištěno, jako číslo závěrečné, několik řádek z 12. ledna 1860) a již z tohoto důvodu lze Arndtovu starost o Belgii a o vlámskou otázku označiti takřka za jeho politickou závěť. Tak jako jeho mistr a vzor Stein, tak i literární a básnický tvůrce všeněmeckého programu Arndt odkázal tento problém svému potomstvu v projevech svých posledních dnů. Zemřel 29. ledna 1860, a v 6. čísle svého nového ročníku vyšel „Der Pan-Germane" v Bruselu 5. února černě zarámován, přinášeje nekrolog uctívaného vůdce.

Pozdější čísla časopisu nejsou zcela na výši jeho „svěžích" počátků. Od srpna 1860 tištěn sice švabachem, za to od října zmizelo jméno hlavního redaktora Baadera a rok po založení „Pangermana" degradován titul listu na pouhého „Der Germane", v němž od ledna 1861 jmenován novým hlavním redaktorem Max *Sulzberger*. Aktuální novelistika je zastoupena na př. povídkou Adolfa Heerklotze „Wallonisch und Vlämisch", politicky zajímavý je článek z konce r. 1860 o belgické neutralitě, v celku, zdá, se, nastupuje tón krotší, diplomatičtější, přizpůsobující se as politické situaci nebo zákrokům francouzských kruhů. Poslední číslo má datum 2. března 1862.

Souběžně postupovala i s vlámské strany propagovaná myšlenka germánského sjednocení, příznivě tehdy přijímaná i v některých oficiálních kruzích, jež se — ne bezdůvodně — obávaly imperialismu Napoleona III. Hlasatelem těchto tendencí byl v letech 1858 až 1860 P. *Vermeire*, jenž, za souhlasu walonského publicisty Jottranda i jiných, hlásal germanisaci jako záchranu národního obrození a jako protilék proti upřílišenému vlivu z Holandska. V diskusi se svými odpůrci i přívrženci rozvíjel Vermeire svůj „plan d'organisation du Germanisme", doporučoval pěstování němčiny ve školách a její zrovnoprávnění s francouzštinou jakož i založení spolku „Germanen-Verein", který by byl stejně důležitý pro Belgii jako pro Německo, ba více, který by se týkal všech, kdo jsou „protecteurs de la morale et de la civilisation": Běžíť o to, aby, úplným přizpůsobením se němectvu, Belgie byla „zachráněna z katastrofy, do které se řítí Francie"; o to, aby nastoupila „union et fraternité entre toutes les nations germaines", a to pro spásu Evropy, lidstva i vzdělanosti.

Tyto vývody, jež způsobily značný rozruch, obnovovaly starou diskusi a starou bolest vlámského hnutí: „la lutte entre le Germanisme et le Batavisme", t. j. antagonismus mezi orientací německou a holandskou. Události r. 1864, kdy Prusko,

sekundováno Rakouskem, vedlo si vůči Dánsku a tudíž vůči principu malých národů a vůči faktu malého sousedícího státu methodou nešetrného dobyvatelství, otevřely nejednomu belgickému vlastenci oči; na nikom nelze toto vystřízlivění a tento obrat ukázat markantněji než na někdejším básníku ódy „Het Groote Dietsche Vaderland" (v Dautzenbergovu překladu: „Das grosse deutsche Vaterland") z r. 1857. Byl jím vtipný vlámský epik, rodák z holandského Rotterodamu, *J. Nolet de Brauwere van Steeland* (1815—88), jehož básnický vývoj zaznamenává, jak citlivě reagoval na politickou atmosféru: V původním textu slavila ona óda na velkou německou otčinu, nadšeně přivítaná A. v. Humboldtem, trojzvuk Hoogduitsch, Platduitsch, Nederduitsch, jenž se ozývá písněmi nad Sprévou, Šeldou a Rýnem, ale již dvě léta poté byla Spréva jakožto řeka „trop prussienne" autorem škrtnuta, a to „pour cause d'indignité", a nahrazena Mósou; po válce s Dánskem a po válce prusko-rakouské přešel pak Nolet de Brauwere mezi nejrozhodnější odpůrce pangermanismu, upozorňoval, že již v čtyřicátých letech brojil proti němu spolu se Snellaertem, dovolával se patriotických veršů Antoina Clesse, uznávajících za belgické „nom de famille" jméno Belge a nikoli Wallon či Flamand, posmíval se upřílišeným tvrzením o podobnosti německých dialektů a kategoricky prohlásil: „le pan-germanisme c'est l'annihilation de notre propre existence littéraire". Zvlášť na jednom místě své brožury z r. 1868 osvědčuje někdejší propagátor německé otčiny pronikavost svého nového úsudku: tam, kde rozpoznal, že Arndtův výměr „So weit die deutsche Zunge klingt" je stejně pružný jako nebezpečný („d'une élasticité aussi vague que compremettante et, en outre, plein de menaces pour l'autonomie de paisibles voisins"). Ve verších šel vývoj Noleta de Brauwere ještě dál, slavil sesazeného krále hanoverského a jeho historika Onno Kloppa, psal posměšně o hohenzollerské legendě a pruském králi, tupil Bismarcka satirou, o níž historik literatury poznamenává, že je „maatlos schimpend", a složil ódu na Napoleona III.

Narážel-li však „germanismus" na silné překážky, naskytala se jiná možnost, pod novým jménem prováděti dávné plány sdružovací: ne-li s celým Německem, tedy s jeho oblastmi severními. Návrh, aby vlámština byla nahrazena němčinou, prozatím utuchal. Byl od něho, jak známo, svého času ustoupil sám Hoffmann v. Fallersleben; dodati dlužno, že měl za něho i po něm vlivné přímluvčí jak mezi Němci tak u Belgičanů. Přisvojil si jej, ve svých počátcích, Walon Hubert *Van de Hove* (Delecourt), a třebaže i on radikální jeho formulace se vzdal, byl r. 1844 vystoupil s projektem aspoň pravopisného sjednocení národů nizozemských a dolního Německa. Veřejnému mínění německému byl dal výraz r. 1839 (tedy rok po Hoffmannovi) jistý W. *Plate*,

když jasně napsal: „Die (Literatur) der flämischen Provinzen könnte auf naturgemässe Weise das Deutsche werden, eine Hoffnung, die viele Deutsche schon gehegt haben, die jeder Deutsche hegen sollte. Das Hochdeutsche würde . . . das niedere Volk nicht mehr geniren, als es den Bauern im Norden Deutschlands genirt, oder als das Französische den Einwohner von Avignon oder Toulouse befremdet." V stejném duchu, byť ne tak po lopatě, byl návrh takového „Anschluß" podáván *Höfkenem*, ba už i opatrným a věcným *Loebellem* a zvlášť *Kurandou*. Nyní, naopak, nabývala půdy myšlenka s cílem sice restringovanějším, který však tím spíše mohl být po chuti germánskému obyvatelstvu Belgie: jeho řeč, dosud označovaná spíš jako patois, měla se rozprostranit do volných oblastí přímořského Německa, ne tedy se přizpůsobovat cizině, nýbrž spíš se osvědčit jako živel expansivní. Dvojí moment spolupůsobil k posílení výhledů této eventuality: filologický objev, týkající se literatury středověké, a jazykový separatismus Německa soudobého.

R. 1858 vydal J. H. *Bormans*, germanista lutyšské university (1801—78), legendu o sv. Servatiovi, prvotinu to německého dvorského epika Heinricha von Veldeke, psanou v nářečí limburském; tímto nálezem bylo dokázáno, že rytířský pěvec, narozený v okolí Maastrichtu, na rozmezí jazyka německého a nizozemského, ten, jenž svými zralými díly štěpoval prvou ratolest „in tiutscher zungen", básnil ve svém mládí nizozemsky a že to byli tudíž Nizozemec a nizozemština, jež tak značným dílem přispěli k ušlechtění středověké poesie německé. Přibylo tak o nový styčný bod v dějinách dvou sousedních literatur, jež se již sdílely o tradici zvířecích bajek či enšpiglovství, jež měly intimní vztahy v dávném vývoji své mystiky a svého humanismu a jež na dramatisované postavě na př. Egmontově či na episodě obléhání Antverp, zvláště pak na počátcích nové vlámské vědy i poesie byly poznaly vzájemné prolínání svých národních kultur. Pro historii i pro možnosti jazyka pak byl podán pádný doklad těsného souručenství dvou básnických dialektů — lidově nizozemského a dvorsky německého —, spojených poutem jednotné umělecké osobnosti.

Důležitější byl, v téže době, pohled na literární vývoj severního Německa, v němž se uplatňovaly jazykové snahy partikularistické, vedoucí k samostatnému vypěstění literatury *„plattdeutsch"*. Hlasatel mladoněmeckých ideí sice, Ludolf *Wienbarg*, sám Severoněmec, jenž před svými hlavními projevy esthetickotheoretickými byl na cestě po Holandsku poznával podmínky nizozemského prostředí, byl příkrým pochybovačem, jenž literární možnosti nizoněmeckého nářečí popíral a zatracoval. Přes jeho verdikt však rozvíjelo se dialektické hnutí do šíře a síly a ohlíželo se přirozeně po spřízněném Nizozemí. Předák dolnoněmeckého písemnictví, Fritz *Reuter* (1810—74), jenž, mimo-

chodem, napsal veršovaný genre o cestě po Belgii, ale sám do Belgie nikdy nepřišel, vložil do své „ptačí a lidské" historky „Hanne Nüte" (1860) apotheosu své „plattdütsch Sprak", jakousi to dialektovou variantu starého motivu Arndtova: „Ick weit einen Eikbom, de steiht an de See... Kei Minschenhand, De hett em plant't; Hei reckt sick von Pommern bet Nedderland". Významněji zasáhla myšlenka o jednotě nizoněmecko-nizozemské do vývoje Reuterova rivála a zprvu i protivníka, Grotha. Básník Klaus *Groth* (1819—99) doznal r. 1860, že ode dávna živě sleduje vlámské jazykové hnutí, ba že mu z něho vzešly popud a odvaha k jeho vlastnímu podnikání, totiž k spisovatelství v nizoněmčině, jež od nizozemštiny není vlastně rozlišena než nepatrnými odchylkami pravopisnými.

Toto důležité doznání je obsaženo v dopise, kterým Groth děkuje za cestopis po Německu a Dánsku, jehož autor, antverpský knihovník C. J. *Hansen* (1833—1910), po předcích Dán, byl v Belgii hlasatelem jazykové jednoty mezi Německem a Nizozemím. Hnutí vlámské se mu takto pod rukama měnilo v cosi většího: v „Dietsche beweging"; a tomuto německému, vlastně severoněmeckému hnutí („německy" je tu bráno v širším významu, jenž tvoří podklad i pojmu nederduitsch) věnoval svá hlavní pojednání. Přípravou byly ony „Reisebrieven" z r. 1860, jejichž předmluva, vyznívající v překlad Arndta („Wat is des Dietschers Vaderland?... Soo wijd de dietsche Tale klinkt..."), podává m. j. statistické zdůvodnění sjednocujících snah: v severním Nizozemí, v „Dietsch-Belgien" a v severofrancouzských Flandrech sedm milionů, v severním Německu přes deset, mimo Evropu skoro tolikéž — běželo by o jazykovou i pravopisnou reformu sjednocených sedmadvacíti milionů Germánů. Hansenova úcta patří především Grothovi, jehož básně na mateřštinu si nemůže vynachváliti; uváděl jeho díla do své řeči a r. 1889 mu věnoval obšírnou monografii, v níž podává spolu informace o celém tom hnutí. Tak se stalo, že Groth, jenž několikrát ve svých básních užil vlámských motivů a podnětů, byl v letech 1861 a 1873 hostem v Belgii a od básníků i učenců vlámských docházel nadšených oslav; ba v přátelské cizině nizozemské byl skoro lépe znám než doma, kde jeho kult (přes někdejší úsilí Müllenhoffovo) zůstával ještě omezen na jeho užší krajany. Holanďané sic po r. 1870 chovali se zdrželivě, ba amsterodamský De Beer označil Grotha za emisaře Bismarckova v Belgii; avšak hnutí, Hansenem propagované a kolem Grotha se soustřeďující, mělo mezi svými přívrženci vlivné činitele jako germanofilského básníka *Pol de Monta* (nar. 1857) jakož i publicistu a advokáta *Prayona Van Zuylen* a nabývalo namnoze zabarvení politického. Všeněmecké aspirace, které tu z části přijímány a z větší části ostře potírány, vyvíjely se na pozadí nové situace,

jaká v Evropě zavládala po diplomatických i strategických vítězstvích Pruska; z ní si vysvětlíme i Hansenovu parafrasi citů germánských (z r. 1893): jsme sice — my Belgičané, Němci, Holanďané — synové různých krajů —

Toch zijn en blijven wij Teutonen,
En Dietscher is onz' eerenaam!

R. 1848: Frédericqn. u. m. 1, 46. Hospodářská krise: Haméliusn. u. m. 139. — Oetker: Le Mouvement Flamand (De Vlaemsche Taelstryd), Tournai 1858 (originál 1857); Belgische Studien, Stuttgart 1876. — Ida v. Düringsfeld: Zápis z 9. června 1859 v rukopisném „Album der maetschappy van vlaemsche letteroefening te Gent" s mottem „De tael is gantsch het volk" (v majetku gentské univ. knihovny, sign. G 13.218); před ní zapsali M. Siegenbeek vlámskou báseň 14./7. 1840, L. v. Plönnies německé básně z 5. a 12./9. a 10./10. 1844, Hoffmann-Fallersleben báseň „'t Zal wel gaen!" 29./5. 1856. Paní Düringsfeldové referáty z Prahy: Der Pangermane z 15. a 22./4. 1860 (se zajímavou glosou redakční); Der Germane z 12./5. 1861 (tendenčnější). Pro pražské divadlo přeložila (v. č. z 18. pros. 1859) „Raed en Daed" od bruselského notáře Eug. Stroobanta a „De Kraenkinders" od antverpského redaktora Sleeckse. K jejímu zájmu o českou literaturu: Böhmische Rosen 1851; Le manuscrit de Königinhof 1859; Božena Němcová 22.—25./7. 1857 Václ. Bendlovi ironicky o „veleučené" Frau I. D., která chce „mermomocí" překládat Babičku. — „Pangermane" ani „závěť" Arndtova dosud německou vědou neprobrány (viz Prager Presse z 15. srpna 1926). Arndt Stallaertovi: Lebensbild (Meisner-Geerds), č. 338 n. Stallaert (1820—93), Herinnering aan en van E. M. Arndt 1888; o této brožuře i jiných styčných bodech německovlámských poskytl mi informace znamenitý gentský filolog Frank Baur. — Vermeire: Verhandeling over de Vlaemsche Beweging 1858; zvlášť Question belge. La guerre des langues (Gand 1860). — Nolet de Brauwere: Gedichten 1859; Le Pan-Germanisme (dvě brožury v Bruselu 1868, pak ve sbírce Proza 2, 1873, 245); Gedichten 1871 (3, 87 nn.); k jeho obratu: Biographie Nationale de Belgique 15, 812, Coopman-Scharpé 263. — Van de Hove: La langue Flamande (Brux. 1844); W. Plate, Die Blouse oder Scenen aus dem Volksleben in Belgien (Bremen 1839), p. 20; Höfken Vlaemsch-Belgien 2, 1847, 246; Loebell, Reisebriefe 1837, 373; Kuranda, Belgien 1846, 311. — Bormansovo vydání „Sinte Servatius Legende" 1858 v Annálech Maestrichtské společnosti hist. a archeol. — O vlivu něm. literatury na nizozemskou: J. J. A. A. Frantzen v De Gids (Amsterodam) 53 (IV., 7) p. 29 (1889). — L. Wienbarg: Holland in den Jahren 1831 u. 1832 (Hamburg 1833); Soll die plattdeutsche Sprache gepflegt oder ausgerottet werden? Gegen ersteres und für letzteres (Hamburg 1834). Reuterova Reis nach Belligen přeložena do nizozemštiny (Rotterdam s. a.; door B. ter Haar Bzn.); o vztazích k Belgii Th. Gaedertz v bruselské Germanii 2 (1899/1900) 711. Hansen: Reisebrieven uit Duitschland en Denemark, Gent 1860; Klaus Groth in zijn leven en streven... Antwerpen 1889 (tam p. 5 Grothův dopis z r. 1860); podle Hansena H. Siercks, K. Groth 1899 (zvl. p. 272 nn.). G. Seelig, K. Groth (1924), 290 ss. 311. Hansen, De Uitgebreidheid onzer Moederspraak, Gent 1893 (závěrečná báseň: Aan Dietschland). — Zdůrazňování kulturní jednoty „nizoněmecké" (německo-holandské) vrcholilo v devadesátých letech enthusiasmem, s nímž se v národních kruzích setkával anonymně vydaný (Langbehnův) „Rembrandt als Erzieher. Von einem Deutschen."

III.

PO ROCE 1870.

„Žádná evropská událost neměla od belgické revoluce tak mocného vlivu na vlámské hnutí jako francouzskoněmecká válka let 1870/71", praví jeho přední znatel a historik. Lze to sledovat podle tisku bruselského a gentského (deníky „De Zweep" a „Het Volksbelang"), ale též ve veřejném mínění Vlámů francouzského výrazu, mezi nimiž na př. slavný lutyšský sociolog Emile de *Laveleye* (1822—92) r. 1871 vyvstal na prospěch vlámské národní věci (doporučuje arci, vedle francouzštiny, spíš němčinu než nizozemštinu za jazyk spisovný); v Německu pak téhož roku vyslovován požadavek, aby se vlámská otázka řešila na úkor Francie, jež by měla belgickému území odstoupiti kdys flanderskou, t. j. pobřežní část svého département du Nord (Dunkerque, Belle, Hazebrouck atd.). Ve vlámské poesii byla vítězství německých zbraní nadšeně pozdravována řadou projevů, jež nutno zaznamenati pro jejich cenu nikoli uměleckou, leč dokumentární.

K nejvznícenějším chvalořečníkům Pruska náležel van Duyseův následovník Emanuel *Hiel* (1834—99): „Vlámova píseň německým bratřím", „Výzva k Německu", „Německu", „Rataplan", toť tituly jeho válečných zpěvů, o jejichž tendenci — diktované stálou obavou z anekčních plánů francouzských — poučí dvě sloky (v překladu Dannehlově): „Wie sollen wir dir danken, du deutsche Brüderschar, Hast uns in heissem Kampfe gerettet aus Gefahr Vor welschen Räuberbanden, die von dem deutschen Rhein Und auch von Maas und Schelde die Herren wollten sein. Wie sollen wir euch danken, die ihr in Kampfesglut So reichlich habt vergossen das jugendliche Blut, Ihr konntet sterbend rufen: frei bleibt der deutsche Rhein, Sie sollen ihn nicht haben! Wir wollen Deutsche sein..."

Jiný, jenž svou sympatii pro Německo uchoval a projadřoval i za světové války, lékař Eugeen *van Oye* (1840—1926), literárně žák velkého lyrika Gezelle, sloužil r. 1870/71 v německé armádě a shrnul svá pozorování a své germánství do devíti básní „Uit den Fransch-Duitschen oorlog", jež doplňoval verši na Richarda Wagnera, na smrt Viléma I., na Germanii a příležitostně i básněním hornoněmeckým. K frankofobským Vlámům pak nizozemského a německého výrazu připojuje se, jako obzvláštní paradox, veršovec *Van Soust de Borkenfeld* (pseudonym Paul *Jane*), jenž svou anglofilskou a germanofilskou zášť proti Francii vyjadřoval — francouzsky; v epopei o „krvavém roku", věnované akademikovi Chalonovi a doprovozené politickým úvodem, volá Němce do zbraní: „Debout! debout! gens d'Allemagne", slaví „réveil de la Germanie", „les fils d'Hermann", „les fils des vieux Teutons", homérsky vypočítává kmeny válečníků („Poméraniens, Saxons, Bavarois, Silésiens, Wurtembourgeois, Badois, Hessois, Hanovriens, Frères et réunis par les mêmes alarmes...") a děkuje osudu, jenž „décide un autre Waterloo". Má cosi bizarně pravděnepodobného do sebe, čísti ve francouzských verších tohoto literárního unika z r. 1872 apotheosu: „.... O patrie Allemande! Libre et fière, une et grande... Alléluja!"

Byly, dojista, i sympatie pro Francii, a byly ve vlámské literatuře projevy umění diferencovanějšího než takovéto pozdravy národu vítězícímu. Ale — a to je pro dějiny veřejného mínění německého rozhodující — v Německu se rozšiřovaly, překládaly a slavily především ty ódy a hymny, které, nechť umělecky sebe spornější, jednostranně nasvědčovaly vděčnosti a lásce belgického kmene rasově spřízněného s Němci. (V rozšířené „Geschichte der Weltliteratur" čítal J. *Scherr* Hielovy „Gedichten" „k nejkrásnějším květům, jaké dosud vypučely z vlámské poesie".) Proto není divu, že nově se vzmáhající hnutí všeněmecké rozestíralo své sítě do všech krajů pomezních a především na oblast, která byla vyhlédnuta za základnu dalšího bojovně nacionálního úsilí. Ojediněle ozývaly se hlasy, umírněně a objektivně soudící o oprávněné existenci a složitých podmínkách Belgie: takovou výjimkou je kniha Julia *Rodenberga*, vydavatele Deutsche Rundschau, vyvolaná belgickým jubileem r. 1880; anebo, z téhož roku, duchaplného essayisty Karla *Hillebranda* pojednání o „belgickém experimentu", jenž se prý co do otázky ústavní i neutralitní tak znamenitě zdařil. V konservativní politice, na př. u ideologa P. *de Lagarde*, ustaluje se naproti tomu tvrzení o „nespolehlivosti" belgické neutrality. Převahu mají, čím dál tím zřejměji, Všeněmci. ženou na belgickou posici trojím útokem: v letech osmdesátých, devadesátých a v prvém desítiletí věku dvacátého. Útok r. 1914, podniknutý jinými zbraněmi, je v logickém spojení s pokusy předcházejícími.

Je poutavá podívaná, kterak předáci vlámského hnutí, podporováni hlasateli všeněmectví, germánskou ideologii sic recipovali, ale v rozhodujícím okamžiku, narážejíce na přepiaté požadavky a poznávajíce nebezpečí pro svou národní svébytnost, odpovídali vzpamatováním se a resolutním odmítnutím. Tím na-

pínavější je ta podívaná, že se v intervalech několika let několikrát opakuje: „Wij gaan niet naar Parijs. Wij gaan niet naar Berlijn", precisoval r. 1884 Alfred *de Smet* svůj refus nabídek jak francouzských, tak německých a dokládal se národním citátem „všude dobře, doma nejlíp": „Oost, west, t'huis best", při čemž slova východ i západ mají zcela konkrétní politický smysl. Když německá propaganda pokračovala, cítilo představenstvo národního výboru (Nationaal Vlaamsch Verbond) nutnost, adresovati 24. listopadu 1891 pařížskému „Temps" přípis, ohrazující se proti anekčním choutkám s té či oné strany: bude-li však Belgie zasažena takovou katastrofou, pak „au premier rang des protestations irréconciliables" budou prý dozajista „les flamingants". Nebezpečí vzrůstalo propagandou, jitřenou od nastoupení Viléma II. (1888). Zakládala se všeněmecká sdružení (Alldeutscher Verband s více než 10.000 členy), ustavovaly se jejich odbočky, verbovali se „Vertrauensmänner" nejen v Německu, ale i v pohraničních územích, na př. v Brabantu. V mnichovské serii „Der Kampf um das Deutschtum" vyšla jako č. 11 „Die alldeutsche Bewegung und die Niederlande", jejíž autor, Fritz *Bley*, opětoval hrozbu, že v případě francouzko-německé války bude Německo státi na tom, aby severofrancouzské Flandry byly vráceny Belgii a Lucemburk říši; samozřejmě že ve všeněmeckém duchu rekapituloval historii Nizozemí od 1815 do Hansenova návrhu jazykového spojení Alldüitsch. Jiný agitátor, Hermann *Pfister-Schwaighusen*, ve stejném duchu psal do „Alldeutschland" a jiných německých orgánů. Třetí, dr. Harald *Graevell* (Arjuna), vedl si zvlášť neomaleně, a když v antverpském listě „Vlaamsch en Vrij" v srpnu 1896 obnovil dávnou proposici, aby vlámština byla nahrazena spisovnou němčinou, došla Vlámské akademii v Gentu, která mezi svými členy měla několik Němců, trpělivost.

Vroucí přítel nizozemsko-německého sblížení, A. *Prayon-Van Zuylen*, vystoupil ve dvojím sedění ostrým protestem. Zprvu, 18. listopadu 1896, položiv osudové dilemma svého národního hnutí, ohroženého Charybdou „verfransching" a Skyllou „verduitsching", rozhodl se s gentským básníkem Juliem *Vuylsteke* (1836—1903): nechcem být Francouzi, Němci ani Angličany, chceme zůstat, čím jsme byli: „vor eeuwig Nederlandsch"; odvolávaje se na staré heslo Gentských, „jazyk, toť celý národ", dovozoval, že německý Drang nach Osten je doplňován neméně nebezpečnou jejich expansí v ostatní směry, zvlášť aktuálním Drang nach Westen, a vyslovil důležité doznání, že pro Flandry je němčina jazykem daleko cizejším než francouzština. Na Graevellovu neobratnou obhajobu — na př., že německé úřadování by prý bylo zcela interní záležitostí ministerstev, takže „merkt doch kein Belgier etwas davon!" — odpo-

věděl Prayon-Van Zuylen ostrou diatribou „o pangermanismu" v květnu 1897 a přenesl spor před širší forum: Obrátil se na „Alldeutschland" přípisem, v němž za sebe i za svou skupinu prohlásil: „Glauben Sie mir: Deutschlands Freundschaft schätzen wir sehr hoch und blicken gen Osten mit treuer Dankbarkeit, aber bitte, *hands off! Kein Einschreiten von deutscher Seite in Belgiens Haushaltung!*" Z jeho iniciativy usnesl se výbor Vlámské národní rady na manifestu, jejž adresoval 16. května 1897 lipskému Alldeutscher Verband a v němž stejně důrazně odmítl úsilí o vměšování se do vnitřních záležitostí. Mezi podepsanými šesti funkcionáři je A. de Smet, Prayon van Zuylen a též gentský profesor Julius Obrie, týž, který poté, za německého vpádu do Belgie, s Němci spolupracoval v otázce universitní.

Mýlil by se, kdo by předpokládal, že tím byly literární projevy Všeněmců umlčeny. Ožily rok poté znova, a to na širší a vědečtější basi a za samozřejmého upuštění od návrhu, aby vlámština byla vytlačena spisovnou němčinou. Naopak, sborník, zahájený v Bruselu r. 1898, tiskne příspěvky v těchto obou zrovnoprávněných jazycích; a v pětičlenném redakčním komitétu zasedá i Prayon van Zuylen (vedle něho, jako jeden z nejčilejších přispěvatelů německých, A. Baron v. *Ziegesar;* německou redakci řídí heidelberský dr. C. *Wilser*. Titul toho měsíčníku pro vlámské hnutí, písemnictví, umění, vědu, hospodářství, obchod, průmysl a dopravu, je *„Germania"*. Časopis přináší soustavné informace o všeněmectví, o hnutí rasovém, o Gobineauovi, o slovanském nebezpečí, o Němcích v Belgii, o němčině jakožto mezinárodním jazyku vědy, o „světovém imperiu germánského ducha" a jiných zásadách i cílech pangermanismu; k samozřejmě protirománskému stanovisku pojí se, zvlášť za burské války, příkrá, se zřetelem na Holanďany stupňovaná anglofobie; vedle německých filologů jako E. Martin, G. Ehrismann, Th. Gaedertz účastní se podniku horlivě historik *Lamprecht*; k podpoře styků mezi Německem a Nizozemím fedruje se Deutsch-Völkischer Austausch, organisovaný z Kasselu; tiskne se vlámský překlad „Wacht am Rhein"; mezi belgickými přispěvateli zaujímá zvláštní místo básník Omar *Wattez* temperamentními výlevy své (později tak zklamané a rázně odvolané) germanofilie.

Stupňovaný zájem se upírá k Němcům usídleným v Belgii a v Lucembursku, kteří se však nedali strhnouti k agitaci protibelgické. Němci — vedle Vlámů a Walonů třetí, ve svých krajích s nimi rovnoprávný díl belgického obyvatelstva — požívali ve svých jazykových a literárních snahách státní podpory a chovali se od založení samostatného belgického království k svým úřadům korektně. V devadesátých letech probouzeli se k národnímu uvědomění, zvláště za vůdcovství svého čelného učence G. *Kurtha*, jenž utvořil ve svém rodišti Arlonu Německý spolek

a vydával orgán věnovaný jazykovým, historickým, folkloristickým otázkám, „Deutsch-Belgien"; lutyšský profesor H. *Bischoff* uvedl v život „Schiller-Verein", sledující rovněž cíle naukově propagační.

Časopis „Germania" ročníkem 1905 zanikl, vystřídán však byl neméně horlivým úsilím, jež v stejném duchu ovlivňovalo belgický život jak osvětový, tak hospodářský. Bruselská i antverpská Deutsche Schule těší se podpoře německé vlády; Danielův „Leitfaden für den Unterricht in der Geographie" zabírá Belgii do oblasti „Deutschtum"; Langhansův „Alldeutscher Atlas" tendenčně posouvá hranici románského a germánského území; O. Bremer v časopise „Deutsche Erde" zdůrazňuje 1902, že říšská hranice vůči Belgii a Holandsku nespadá v jedno s hranicí jazykovou; Jos. Ludw. Reimer shrnuje 1905 důsledky rasové filosofie v brožuře „Ein pangermanisches Deutschland" a vyslovuje požadavek germanisování Flander a zvlášť Walonie; v. Stranz agituje proti Walonům v brožuře „Das verwelschte Deutschtum jenseits der Westmarken des Reiches"; dvě léta na to, na drážďanském shromáždění Alldeutscher Verband, opakuje antverpský básník Pol de Mont, co byl napsal už r. 1899, že revoluce r. 1830, jež dala Belgii svobodu, byla zbytečnou katastrofou, ježto „er bestaat geen Belgische nationaliteit"; uvažuje se znovu o těsném semknutí Belgie a Německa v jednotu celní; Brusel a zvlášť Antverpy jsou zaplavovány německým kapitálem; v přístavech dominují lodi Severoněmeckého Lloydu a Hamburg-Amerika-Linie; Deutsche Bank a Bank für Handel und Industrie delegují své zástupce do předních belgických úřadů; bruselská Banque Internationale je ze tří čtvrtin německá; Německo vysílá do Belgie politické i vojenské špehy ... Tyto údaje, částečně vyňaté z přednášek, jež lutyšský romanista Maurice Wilmotte konal r. 1912 na pařížské Sorbonně, mají dnes, s retrospektivního hlediska, cenu dvojnásobnou, ježto ukazují — stejně jako na př. Charriautova kniha o Belgii z r. 1910 — jak intensivně se cítilo, těsně před vypuknutím války, nebezpečí německého vlivu, soutěžení i agitování ve věcech hmotných i duševních.

V posledním ročníku zaznamenal bruselský časopis „Germania" slavnost pětasedmdesátiletého trvání belgické nezávislosti a dal výraz naději, že se mezi oběma státy bude upevňovati poměr čím dál přátelštější; v Belgii se vděčně vzpomíná mocného germánského souseda, a srdečnost obapolných vztahů bude prý posílena novými událostmi, zvlášť vzrůstajícími sympatiemi k císaři Vilému a svatbou belgického následníka Alberta s bavorskou princeznou Alžbětou (1900).

Naděje, kladené Němci v německý ráz této knížecí dvojice, jež r. 1909 nastoupila na belgický trůn, ztroskotaly. R. 1910

dlel Vilém II. v Bruselu. Počátkem pak listopadu 1913, hostě v Postupími belgického krále Alberta I. a oznámiv mu (podle francouzských historiků) válku s Francií jako „inévitable et prochaine", domáhal se jeho spojenectví za zdůrazňování, že o úspěchu německých zbraní nelze pochybovati: „Cette fois, il faut en finir, et Votre Majesté ne peut se douter de l'enthousiasme irrésistible qui, ce jour-là, entraînera le peuple tout entier." V stejném smyslu mluvil prý 6. listopadu chef generálního štábu Moltke s belgickým vojenským attaché: „Rien ne résistera au furor teutonicus, une fois qu'il sera déchaîné." Výsledek těchto návrhů byl, že král Albert, odmítnuv, dal o nich podati zprávu do Paříže, čímž se v očích císařových dopustil, vedle nediskrétnosti, zrady na svém německém původu a na společné německé věci.

Ve válce, tři čtvrti roku poté rozpoutané, vidělo německé veřejné mínění boj za opodstatněná práva německého národa; v invasi do Belgie m. j. pokus o vysvobození utlačovaných Vlámů z nenáviděného jha francouzsko-walonského. Takřka úplně byla oficiálními kruhy a obecným míněním ignorována zvláštní, ba skoro ojedinělá situace vlámského písemnictví, pro něž cit národní nesplýval s citem jazykovým. Neboť nechť si Willems, Van Duyse a jejich následovníci přijali heslo „jazyk, toť celý národ": pro značnou část vlámské kultury to zůstávalo, byť ne jenom na papíře, přec pouhým heslem, nevtěleným v národní skutečnost. Svazky s Francií, věrnost ideám světovým a těsné soužití s živlem walonským osvědčovaly se příliš silnými, a románský duch i jazyk vžily se tak hluboko do národního citu, že právě nejlepší a nejjemnější spisovatelé vlámští užívali jazyka francouzského, a to především v těch svých výtvorech, které i svou rasovou základnou i svými zvláštnostmi a výhledy byly a jsou „essentiellement flamands". Tak se ustálil v Belgii fakt, na prvý pohled jevící se paradoxem, že vědomí kmenového rázu nevyjadřuje se v řeči tohoto kmene, nýbrž v jazyku národa sousedního.

Výkladů tohoto jevu je několikero. Nejblíže leží a nejčastěji bylo buditeli vlámskými uváděno, že šlo o umělé „verfransching", o dlouholeté, státem a zákony fedrované romanisování, tudíž odnárodňování. Ale důvody leží hloub, ono „verfransching" je ze značného dílu výtvorem svobodné volby a dobrovolného rozhodnutí. Francouzští dějepisci nejednou dovozovali, že pro západní Evropu neplatí jazykové motivování citu národního, které bylo s takovým důrazem vyzdvihováno v soustavách Němců, nýbrž že se pojem „nation" zakládá na vědomí státním a na kulturní pospolitosti. Specielně pro Belgii vypracoval a detailně zdůvodnil tento názor přední její historik, Walon H. *Pirenne*, jenž neuznává samostatného národa vlámského ani wa-

lonského, nýbrž ukazuje, že oba prvky byly po staletí na sebe odkázány a že z jejich spolupráce a vespolného prolínání vznikal útvar určovaný momenty vyššími než jazykovými; od údobí Franků do věku XIV. rozmezí jazykové tam nikdy nebylo hranicí státní a žádná jazyková skupina nechtěla nikdy druhé ovládnout ani vykořistit; ačkoli pak jazyková hranice zůstala takřka neposunuta, měla dnešní Belgie své organické přípravy již za středověku, kdy se dvojí živel spojoval v státní jednotu, kdežto tam selhávaly pokusy (prvý byl podniknut Ludvíkem XI.) o založení státu na principu národnostně jazykovém. O co usiloval Karel Smělý, opírá se o zvláštnost a nutnost belgických krajů, o skutečnost belgické duplicity, jež si žádá, aby „entre la France ardente et la grave Allemagne" (slovo Verhaerenovo) vznikl smíšený organismus, bohatý právě tím, že v sobě spojuje a smiřuje protiklady, lámající se do jemných duševních odstínů.

Pirennovo, k oběma kmenovým složkám snášelivé pojetí „nation belge" a „âme belge" není arci sdíleno extremisty té ani oné strany, naráží na samozřejmé zdůrazňování kmenového svérázu a jazykového práva u flamingantů (krajních národovců vlámských), kdežto příkří jejich odpůrci (od nich označovaní za „fransquillons") jim právo na vlastní jazyk — aspoň na spisovný jazyk — upírají. Tyto krajní odpůrce nelze rovněž přejíti pouhým mlčením, neboť k nim náležejí i významní činitelé vlámského původu, k nim náleží, na příklad a především, jeden z největších vlámských spisovatelů „d'expression française", Maurice *Maeterlinck*. Maeterlinckovo naprosté odmítnutí obhájců vlámského jazyka, citované r. 1911, chce flamingantism vysvětliti z arrivistické agitace politické, z kněžského obskurantismu, z ignorance nedouků, kteří se nedovedou vyjadřovati kultivovaným jazykem, a z omezenosti, která si zakládá na svém vesnickém nářečí. Přirozeno, že tato vášnivá invektiva narazila na vášnivý odpor a že gentský rodák Maeterlinck (dnes arci naturalisovaný Francouz) užšími svými krajany dán málem do národní klatby. V odporu k jeho předpovědem rozšířila vlámská politika své hnutí do vrstev občanstva svobodomyslného i do socialistického dělnictva, a vlámská literatura, lyrická i románová, usiluje o vystižení stavů diferencovaných a nuançovaných. Z jiných kritiků Pirennova názoru je m. j. uvésti duchaplného Jules *Destrée*, jenž, ač Walon, popírá existenci „belgické duše" a žádá — v zájmu státu — co možná dalekosáhlou separaci věcí walonských a vlámských. Také v soudobé kritice literární, divadelní a j. opětují se otázky jako „Y a-t-il une âme belge?" „Y a-t-il un théâtre belge?"

Buďsi však historický a psychologický výklad zvláštního postavení vlámské literatury jakýkoli, jisto jest, že vlámského rodu je řada francouzských spisovatelů, pro jejichž tvorbu bel-

gický původ je druhotného významu (příklad: Rosnyové, pravým jménem Boëxové) a že francouzská jména a francouzská produkce autorů ryze belgických rovněž nemluví proti jejich vlámské krvi (příklad: Giraud, vlastně Kayenberg); jisto je, že nejsmělejší synthesa vlámského ducha, de Costerova Legenda o Ulenspiegelovi (1868) je cítěna nizozemsky, leč psána francouzsky; jisto je neméně, že přední vlámští spisovatelé, „od Maeterlincka po Verhaerena, od Van Lerberghe po Elskampa, od Demoldera po Eekhouda, od Hellense po Crommelyncka", psali a píší francouzsky, i když — jako Verhaeren — opěvují „toute la Flandre". Dvojmost vlámského osudu spisovatelského, tíhnoucího teď k velké francouzské, teď k národně domácí literatuře, vystupuje markantně na dvojici *Rodenbachů*, francouzského romanciera Brug, Georgesa (1855—98) a jeho bratrance, flaminganta Albrechta (1856—80), jenž svému jmenovci „fransquillonovi" adresoval charakteristický sonet „Eene Fransche Zonde", vzpomínající německého původu, proklínající francouzskou myšlenku i musu a hrdě se hlásící k vlámské nenávisti.

Znamenalo by psáti dějiny vlámské literatury — a to vlámské literatury projadřované v obou jazycích —, kdybychom podrobně chtěli vyšetřiti poměr jednotlivých autorů ke germánskému původu a k idei němectví. Bylo by — mimo jiné — ukázati, jak A. Rodenbach, autor dramatu „Gudrun", cele vězí v kultu básnictví a bájesloví německého, přeceňuje při tom na př. přínos nizozemských prvků pro dějiny středověkých eposů hornoněmeckých; bylo by při velkém románu de Costerovu určiti, zač vděčí německému a zač nizozemskému podání enšpíglovských žertů, jež tak směle přenesl ze století čtrnáctého do věku Albova; bylo by sledovati na skupině básníků a kritiků, v devadesátých letech sdružených kolem časopisu „Van Nu en Straks", kolik vděčili svému německému školení a kolik svým francouzským zálibám; z Van Lerbergheových dopisových zpovědí vyčtlo by se zpytování vlastního svědomí, dávajícího si úzkostlivý počet z odlišnosti vůči walonským druhům; Maeterlinckovy předválečné projevy by ukázaly, jak se příkrý odpor proti vlámskému partikularismu pojil s upřímnou úctou k německému myšlení a umění atd. A rovněž vymyká se rámci tohoto pojednání přesný záznam, kdy a čí zásluhou pronikali velcí belgičtí básníci do literatury německé; úspěšná snaha na př. Oppeln-Bronikowského a Wesselského a pozdní uznání de Costerovo, Oppeln-Bronikowského překladatelské umění věnované G. Rodenbachovi a zvlášť soubornému dílu Maeterlinckovu, horlivé propagování Verhaerena essayem i veršem Stefana Zweiga buďtež v literární studii o „Belgii a Německu" registrovány aspoň pro úplnost a spolu i za tím účelem, aby se poznal odlišný ráz těchto zprostředkovatelských a tlu-

močnických prací od tendenční agitace, jaká vyznačuje větší díl slovesných vztahů německo-belgických. Přirozeně, že němečtí kritici na Maeterlinckovi a Verhaerenovi zdůrazňují germánský původ silněji než francouzští; nechybí také, tu a tam, politický úmysl a šleh (zvl. u Wesselského proti Maeterlinckovi), ale běží tu přec jen o zcela jiné a jinak prováděné prostřednictví, než s jakým jsme se setkali třeba při prvém uvádění Conscience do němčiny anebo při tlumočení válečné lyriky r. 1871. Leč právě proto, že šlo o originály vysoké umělecké ceny a že tu rozhodovala propagace víc básnická než tendenční — právě proto leží *tyto* vztahy mezi belgickým a německým písemnictvím stranou hlavní cesty, jež vedla rovným směrem k Lamprechtovi a k ostatním učencům kaiserismu; čili, uvedeno na jména typické platnosti: od Arndta přímo k Bissingovi.

Vliv r. 1870: Fredericq n. u. m. 1, 104. De Laveleye (Fredericqův učitel): Essais et Études 1, 1894, 134; též projev z r. 1889 (3, 373). Gustav Dannehl, Anthologie jungvlämischer Dichtung, Wolffenbüttel 1885; týž, Über niederdeutsche Sprache und Literatur 1875 (Sammlung gemeinnütz. wiss. Vorträge). O E. van Oye: F. Jostes v Internationale Monatsschrift 10, 1916, 561. Paul Jane, L'année sanglante, London 1872 (Dannehlův překlad „Das blutige Jahr" 1872); týž, La Rénovation Flamande (London 1875, věnováno E. Hielovi). — J. Rodenberg, Belgien u. die Belgier, Berl. 1881; K. Hillebrand, Zeiten, Völker u. Menschen 6, 1882, 249. — Paul de Lagarde: polit. referát z r. 1875 (Deutsche Schriften, 4 vyd., p. 101). — A. Prayon-Van Zuylen, Charybdis en Scylla (Gent 1896); Over Pangermanisme (Gent 1897). — Germania (Brüssel) 1899—1905. Das Deutsche Belgien 1896, 1900. Jahrbuch des Deutschen Vereins zur Hebung u. Pflege der Muttersprache im deutschredenden Belgien 1901—14 (Arel). — M. Wilmotte, La culture française en Belgique, Paris 1912, 142 nn.; H. Charriaut, La Belgique moderne, Paris 1910; další doklady: Oscar Grojean, La Belgique et le Pangermanisme, Brux. 1906. — Listopad 1913: A. Gauvain v 5. sv. Lavissovy Histoire de la France contemporaine (1922), p. 5.

H. Pirenne, Histoire de Belgique od 1900; čelné these shrnuty do některých menších prací, jako La Formation de la nation belge (výňatky, s úvodem A. Counsona) 1913, Le Pangermanisme et la Belgique (Bulletins de l'Académie de Brux., květen 1919), L'Allemagne moderne et l'Empire Romain (rektorská řeč gentská 1920) a j. — M. Maeterlinck proti flamingantismu v pařížském Figaru: v. F. Daumont, Le Mouvement flamand 1911 (předmluva). — Jules Destrée: Lettre au Roi sur la Séparation de la Wallonie et de la Flandre (1912); týž: Wallons et Flamands (Bruxelles 1923). — O A. Rodenbachovi: F. van den Weghe (Gent 1890); L. Van Puyvelde (Amsterdam 1908); o vlivech německé filosofie naň: E. De Bruyne (Dietsche Warande en Belfort, dec. 1923, p. 1245). Van Lerberghe, Lettres à F. Severin, Brux. 1924 (srv. Prager Presse ze 7. března 1926). Ch. de Coster: překlad Oppeln-Bronikowského 1910 a 1916, A. Wesselského 1917. Maeterlinck v německé literatuře: v. bibliografii u V. Tilleho (1910). St. Zweig, Verhaeren, 1. vyd. 1910. — O „paradoxu národní literatury": Tvorba 1, 1926, 160, 199.

IV.

OD ROKU 1914.

Hospodářské, strategické, diplomatické důvody, způsobivší sto let po pádu Napoleonovu světovou válku, zračily se v nepřehledné literatuře, ospravedlňující a opěvující německý vpád do Belgie, jež poté úpěla pod čtyřletou okupací.*) Značná část aktuálních a tendenčních projevů byla orientována historicky, opakovala s novým důrazem argumenty dávno již nadhozené a mohla přímo navazovati na účinnou i rozvětvenou propagandu z bezprostřední minulosti. Ústrojná spojitost spisovatelství předválečného a válečného byla zajištěna tím, že německý zájem v Belgii byl dostoupil kolem r. 1910 svého kulminujícího bodu a že, jak několika doklady lze dosvědčiti, trvala i kontinuita v působení jednotivců: K nejhorlivějším stoupencům bruselské „Germanie" náležel historik *Lamprecht;* týž, který r. 1913, těsně před vypuknutím války, ve svých Německých dějinách jasně vyložil německý názor na vnitřní politiku belgickou a jenž poté, na samém sklonku svého života, přednáškami a články zdůrazňoval národní, krojovou, jazykovou přináležitost Flander k říši. Lam-

*) Tři fáse německobelgické války 1914—18: I. Belgický ústup na Yseru: 4. srpna 1914 tři německé divise přestoupily hranice, 16. srpna pád Lutychu, 19. obsazena Lovaň (pobořena 25.—27.), 20. Brusel, 23. dobyto Namuru; od 28. září obléhání Antverp, jež padly 10. října; z iniciativy francouzské či belgické (o tom na podzim 1926 výměna názorů mezi maršálem Fochem a králem Albertem) zaujala belgická armáda 15. října linii yserskou: 16.—31. října boji nad Yserou německý postup na Dunkerque a Calais zaražen. II. Poziční válka: Yserské linie obou stran po čtyři léta takřka neposunuty, úporné boje na frontě z šíři 15—20 km o jeden každý metr; fronta prochází východně Yper, jež po celou dobu vystaveny nepřátelskému ostřelování (po prvé bombardovány 21. listopadu 1914); trojúhelník Brugy—Zeebrugge—Ostende základnou německého boje ponorkového, jemuž nejtěžší rána zasazena v noci z 22. na 23. dubna 1918 (před St. George's Day) potopením anglických lodí Iphigenia a Intrepid před zeebružským molem (dřívější pokus: Kapitán Fryatt s lodí Brussels 23. června 1916). Pasivní odpor části belgického obyvatelstva posilován příkladem kardinála Merciera. III. Spojenecká ofensiva: zahájena v Belgii v noci z 27. na 28. září 1918; tři rozhodující bitvy (28.—30. září se ziskem 14 km, 14.—30. října, 31. října—3. listopadu); účast desíti (z dvanácti) belg. divisí; 10. list. vzpoura německé posádky bruselské, 11. podepsáno příměří, 18. Brusel evakuován.

prechtův žák Paul *Osswald*, asistent historického ústavu lipského, dokončil půl roku před válkou svá šetření o belgické otázce, vydal je r. 1915 v popularisované formě a s omluvou, že nejedná již o událostech nejnovějších, tedy ani o problému neutrality, porušené Belgií („Frage des Neutralitätsbruches *durch* Belgien"!); za války přeložil v Gentu agitační brožuru o tísni Flander a působil jako správce politického oddělení u Generalgouvernement für Belgien, po válce obnovuje diskusi o porušení neutrality, jímž Německo prý bylo zhola nevinno. Čím pro historiky škola Lamprechtova, tím pro filology byl seminář münsterský; z oddělení Schweringova byla r. 1914 vyšla disertace o nizozemských vztazích Hoffmanna-Fallerslebena, rozšířená rok na to i v podobě knižní; münsterský prof. Franz *Jostes*, již před tím čestný člen gentské akademie, konal za svého působení v Belgii řadu přednášek o Vlámech a jejich bojích za práva jazyková i národní a byl spiritus agens válečných (i poválečných) podniků, jako společnosti „zur Pflege der deutschflämischen Beziehungen" a münsterských „Kriegsvorträge", jsa úředně pověřen, „unsern Flamenoffizieren einige Vorträge über flämische Sprache und Literatur zu halten". Vedle profesorů *pastor;* protestantský farář blönsdorfský, Otto Bölke, byl r. 1912 podal dějiny své, poblíže Wittenberka ležící vesnice, založené středověkými emigranty z Flander a věrně uchovávající kroje i zvyklosti svých zakladatelů; za války, vyšed ze svých zkušeností osobních, jal se obnovovati sbratření kdys čtyřicátých let a v náboženském vznícení shromažďovati Vlámy a Němce „pod korouhev smíření", t. j. pod korouhev boje; atd.

Odborným debatám vévodil problém belgické neutrality nebo, jak Němci chtěli dokázati, „neutrality". Válečným pěvcům byl vznětem pradávný motiv teutonského „Franzosenhaß", výstrahy „vor welschem Übermut" a pod. Veřejnému mínění udával tón dvojí, bezpočtukrát zdůrazňovaný motiv: předně, vedeme válku nám vnucenou, t. j. na obranu svoji; za druhé, vedeme válku osvobozovací, na ochranu svých sousedů. Přímo jedinečná co do své ceny charakterisační a dokumentární je v tomto druhém ohledu brožura klasického filologa Hermanna Muchau, jíž není třeba analysovati jinak než pouhým opisem jejího titulu a jejího obsahu. Jmenuje se *„Die Befreiung der belgischen Vlamen vom französischen Joch, eine Ehrenpflicht des deutschen Volkes"*. Podtitul: „Ein Weckruf an das deutsche Gewissen im Anschluß an den Beweis der germanischen Abkunft der Belgier zu Cäsars Zeit". Úvod: „Die Bedeutung der flämischen Frage". První kapitola: „Die flamländischen Belgier ein germanischer Volksstamm seit der frühesten Steinzeit". Druhá: „Die hinterlistige Verschleierung der germanischen Abkunft der Belgier und die Unterdrückung ihres niederdeutschen Volkstums durch die französisch gesinnten

Feinde der Vlamen". Třetí: „Der wissenschaftliche Beweis der germanischen Abstammung der Belgier und Vlamen". Čtvrtá: „Die Befreiung der germanischen Vlamen vom Joch der Französlinge" a tam, polemicky proti ne dost radikálním německým socialistům: „Der Scheidemannsche Verzichtfriede und die Forderung der Rückgabe Belgiens beim Friedensschluß"; „Der Ruf nach einem deutschen Frieden und die Forderung, Belgien müsse dem deutschen Einfluß unterstellt bleiben".

Nechybělo, výjimečně, tónů klidnějších (W. *Hausenstein;* z historiků Veit *Valentin;* věcné informace vydané 1916 sekretariátem sociální péče studentské); správný pojem o německých názorech na Belgii dává dubnové číslo Süddeutsche Monatshefte z r. 1915; Rich. *Graulem* (1915) a j. obracena pozornost k architektuře starých Flander; Neuer Merkur a jiné časopisy, o denících ani nemluvě, měly serii článků o jazykovém rozpolcení i jinak fatální situaci kulturní Belgie; zvláštní číslo věnovala otázkám Flander vídeňská Illustrierte Zeitung (8. února 1917); měsíčník pro přítomnost a dějiny belgických krajů („Der Belfried") vycházel v Lipsku od července 1916 za redakce A. *Kippenberga;* hojně využíváno francouzských projevů, jež před válkou byly vyslovily k Belgii nechuť: tak s oblibou citován automobilový román Octava *Mirbeau* „La 628—E 8", v němž arci zamlčována tendence protipruská, ze starších děl *Baudelaireovy* náčrtky k „Amoenitates belgicae"; rozčileně se psalo o belgickém — ať skutečném či domnělém — franctireurství, tedy o způsobu sebeobrany, Arndtem kdys Němcům doporučované proti uchvatitelům. A k tomu intensivní, ba horečná činnost prostředkovatelská. Odjakživa národ tlumočníků a adaptátorů, stupňovali Němci své schopnosti poznávací a amalgamační, jež se jim byly ztotožnily se sklonem k ovládnutí ciziny. Propagaci vlámského písemnictví daly se do služeb čelné nakladatelské domy jako mnichovský Müllerův a lipská Insel. Tak vycházeli tehdy v německém, z části neautorisovaném překladu spisovatelé jako A. *Vermeylen* („Věčný žid"), C. *Buysse* („Vesnické povídky", „Flanderský Lev", „Růže Dalenská"), St. *Streuvels* („Lnové pole", „Žeň", „Dělník"), G. *Gezelle* (výbor veršů), zakládaly se překladové serie, mezi tlumočníky byli J. Bolte, lyrik Rud. Alex. Schröder, literární kritik A. Kippenberg; F. A. Huebner sestavil cenný výbor novelistický, a ovšem se sahalo též k starším, romanticky nacionalistickým představitelům literatury, zvlášť ke Conscienceovi, jehož „Leuw van Vlaanderen" byl znovu a znovu překládán, upravován, nakládán.

Většina německých publikací o Flandrech je nesena zřejmým a hrdým přesvědčením, že pomáhá uskutečňovati velké dílo spravedlnosti a osvěty. Kulturotvorným činitelům nevadilo, že iniciativa k tomuto reformnímu poslání vyšla z Německa, ne

z Belgie, a že se provádí na rozvalinách a mezi popravami. Dojmem cynismu smíšeného s naivností působí dnes tristní lektyra pojednání, ve kterých zcela zvláštním způsobem se prostupuje „Schneidigkeit" a Gemüt". Kdo by chtěl podati co nejnázornější představu o této tak význačné etapě nedávných dějin, užil by zde nejúčinněji methody, jíž se proti válčícímu Rakousku chopil Karl *Kraus*, mistr pointujícího citátu a suché juxtaposice. Bylo by třeba uvésti, jak německá okupace konstatovala, po zpustošení Lovaně a po zničení tolika jiných architektonických památek: *„ein großer Teil der angerichteten Zerstörungen fallen den Belgiern selbst und ausschließlich zur Last* . . . Der deutschen Verwaltung erwächst in erster Linie die Aufgabe gemeinsam mit den belgischen Gemeinden und Architekten Schlimmes zu verhüten . . . In Löwen sind im Rathaus eine ganze Reihe Vorschläge für die Wiederherstellung der zerstörten Teile ausgestellt, die zum Teil auf den Zustand vor der französischen Revolution zurückgreifen. Man mag über die Vorschläge im einzelnen denken, wie man will, grundsätzlich sind sie sehr zu begrüßen, und ihnen gegenüber ist die Aufgabe der deutschen Verwaltung weit leichter als bei der schwierigen Wohnungsfrage . . ." Anebo: V hlavním městě, jehož Tir National byl šest dní před tím svědkem zastřelení Belgičanky Gabrielly Petit a v němž brzy na to byl zastřelen Philippe Baucq, zastřelena Edith Cavell a zastřelen voják Rammler, jenž se zdráhal zastřeliti ženu k zastřelení odsouzenou — v Bruselu, 10. dubna 1916, vyšlo pojednání, v němž se m. j. zdůrazňuje potřeba, aby spořivost nebyla na závadu smyslu uměleckému:

„Ganz besonders kommen hier die Soldatenfriedhöfe in Betracht, die die deutschen Gefallenen und ihre Gegner im Tode vereinen. Ich war gerade Zeuge, wie auf dem sonst nicht übel angelegten Friedhofe von Valenciennes zwischen den anspruchslosen schwarzen Kreuzen mit den kleinen gestanzten Blechtäfelchen für die Namen der Bestatteten falsch verstandene Liebe aus der Heimat ein paar prunkvolle Steinmonumente, wahre Steinscheusale, aufstellen ließ, und damit *die ganze Harmonie* zerstörte. Derartiges kann im eigentlichen Belgien nicht mehr vorkommen: Vereinzelt haben schon, wie etwa bei dem Friedhofe in Lier, unsere Landsturmbataillone selbst sich gegen Übergriffe gewehrt und *stimmungsvolle* gärtnerische Anlagen geschaffen. Jetzt ist seitens des Generalgouvernements verfügt worden, daß aller Gräberschmuck und alle für die Dauer bestimmten Anlagen und Bauten zur Genehmigung vorzulegen sind. Wir dürfen hoffen, daß so auch *ein Stück künstlerischer Erziehung für das belgische Volk* geleistet wird, das noch immer geneigt ist, in leerem Prunk und falschem Pomp das höchste zu erblicken. . . . Diese Soldatenfriedhöfe haben aber auch noch *einen hohen ethischen Wert*. Ein Amerikaner. . . .

meinte, ein Gang durch diese Gräberreihen, wo Freund und Feind von deutscher Hand gleich liebevoll bestattet seien, lehre mehr als alle Berichte von deutschen Greueln, und die Art, wie wir hier in Feindesland *dauerndes schüfen*, ohne zu wissen, in wessen Hut die Gräber einst sein würden, erregte seine Bewunderung, und er äußerte Zweifel, ob von anderen Völkern Gleiches zu erwarten sei." Několik řádek dál vzdává se pak pochvala německým zásluhám o chov koňů, který „unter sachverständiger Leitung" dbá, vedle německých, i belgických zájmů, „ja man hofft, einzelne seit den Napoleonischen Kriegen durch die rücksichtslose Aushebung fast ausgestorbene *edle Rassen* wieder zu züchten und so den Pferdebestand vor allem auch dem Werte nach zu heben".

Tyto citáty, vedle nichž by bylo uvésti řadu jiných, zvlášť takových, jež — za zneužívání jména Goethova — staví dobyvatele pod záštitu velkých básníků a myslitelů, jsou vyňaty z projevů prof. F. W. v. *Bissinga* (před tím mnichovského egyptologa), jenž spolu se svým otcem — generálem-plukovníkem, dosazeným za generálního guvernéra — staral se o kulturní poměry v dobyté zemi. Naděje obou Bissingů ani předpověď onoho Američana se nesplnily. Při pohledu na nespočetné vojenské hřbitovy v Belgii nevkrádá se do mysli představa o esthetických, ba ani o ethických kvalitách okupačního velení. Za to je jméno Bissinga otce (*Moritz Freiherr von Bissing*, 1844—1917) Belgičanům nerozlučně spiato s reminiscencí na německou správu gentské vysoké školy, totiž na dvouletý režim tak zvané *„université von Bissing"*. Její zřízení, její dějiny, její zánik, její dohra shrnují v sobě zkratkou vše nejdůležitější, vše složité, vše paradoxní a osudové, co spadá pod literární rubriku „Belgie a Německo".

Od polovice devatenáctého století ozývaly se na nizozemských kongresech a v publicistice hlasy, volající po samostatné *vlámské universitě*, jakožto nejvyšším vyplnění a posvěcení národních snah. Poukazovalo se právem na to, že Belgie má čtvero universit vesměs francouzských, ačkoli jen jednu z nich, lutyšskou, na půdě ryze walonské. Vysokoškolské tužby soustřeďovaly se na Gent, jakožto kolébku vlámského hnutí, jako jeho pravé sídlo a jako metropoli východních Flander; návrh, aby byla zřízena zcela nová universita v Antverpách, se neujal: jednak z důvodů úsporných, jednak proto, že Vlámové nesledovali jen cílů positivních, nýbrž spolu i negaci, pociťujíce další trvání francouzské university ve Flandrech jako ohrožení svého jazykového úsilí. Walonům opět záleželo na tom, ne aby vlámské přání selhalo vůbec, ale aby nebylo splněno právě v Gentu, jemuž francouzská věda byla zajistila nemalý význam. Tak se protivy přiostřovaly a kompromisní řešení zdálo se nepřijatelné tomu

i onomu táboru. Vlámům, pochopitelně, nestačilo obsazování některých stolic jejich učenci, ani nařízení, aby se některé předměty přednášely v jejich jazyku. Francouzi opět zřizovali v Gentu, cítíce se v defensivě, ochrannou ligu pro pěstování francouzštiny jakož i ryze francouzskou konkurenční „školu vysokých studií". Na rozhraní století vstoupila otázka, působením botanika *Mac Leoda* a publicisty L. *De Raeta,* v akutní stadium a byla vyhlášena za přední politický postulát ve smyslu dávné devisy „in Vlaanderen vlaamsch!" Zprostředkující projekt prof. Fredericqa, aby universita byla (po způsobu pražské) rozdvojena, padl, a 24. března 1911 podaly v bruselském parlamentě spojené frakce vlámské (t. j. katolíci, socialisté a liberálové) společný návrh zákona, směřujícího k úplnému povlámštění university; změna ta měla být provedena postupně, za terminus a quo byl pro vlámštinu, jakožto vyučovací řeč, požadován akademický rok 1916/17. Národní rada (Vlaamsche Volksraad) jmenovala k prozkoumání záležitosti zvláštní výbor, na podkladě jeho dobrozdání byla 29. listopadu 1912 proposice tří stran opakována a celá otázka se přenesla do agitací volebních; tím spíše, ježto Waloni stáli na stanovisku naprosto zamítavém: liberál *Hymans* prohlásil francouzskou universitu v Gentu za „point intangible" v programu své strany, právník Edmond *Picard* označil navrhované povlámštění za „brutalité, abus, violence inouïe", a r. 1913, za gentské výstavy, došlo ke zdůrazňování sympatií mezi francouzskou vědou v Gentu a oficiální Paříží. Do nevyřízeného, r. 1914 na novo se zahrocujícího sporu vpadla válka.

Němci vzali vlámský požadavek za svůj a jali se jej provádět na svou pěst. Bez Vlámů — ba proti nim. Neběželo jim (aspoň prozatím) o novou universitu německou, jak byl svého času navrhoval Graevell, nýbrž záleželo na tom, aby vystupovali v úloze ochránců malého národa. „*Jetzt* liegt die Sache so", zní příznačný Kellenův komentář, „daß aus politischen Gründen eine hochdeutsche Schule für die Vlamen nicht in Betracht kommt, wenn sie wirklich lebensfähig sein soll. *Ob dies auch für eine spätere Zukunft noch der Fall sein wird, ist allerdings eine andere Frage.*" Byli přesvědčeni, že (slova Bissingova) „das Verhältnis zwischen Vlamen und Reichsdeutschen ist eine Familienangelegenheit, die die Fremden nichts angeht", a tak jako na východě byla za války „von deutscher Hand" universita varšavská popolštěna, tak se mělo analogického daru dostati západním sousedům, kmenově spřízněným a tím dvojnásob, jak Němci předpokládali, ochotným uznat jejich práci buditelskou a organisátorskou. Splnění však tohoto programu, jenž měl být uveden ve skutek po dobrém, naráželo na překážky.

12. října 1914 Němci vtáhli do Gentu; universita, jejíž některé místnosti zabrány k vojenským účelům, zastavila podle

usnesení profesorského sboru přednášky; akademický senát usnesl se na projevu loyality belgické vládě a vzdal poctu svým padlým studentům. Rok na to, 17. září 1915, *Ecker,* president občanské správy dosazené pro východní Flandry, požádal universitní úřady řízným slohem, aby mu do 20. přesně v 8 hodin večer bylo oznámeno, zda mohou v říjnu čtení býti zahájena; načež rektor, zajistiv si souhlas všech 52 profesorů a docentů, odpověděl zdvořilým, leč rozhodným odmítnutím, zdůrazňuje zvlášť nemožnost přednášeti v zemi, jež pozbyla svobody slova. Zatím přikročila okupační armáda k provádění devisy „divide et impera". 2. prosince 1915 byla z rozkazu v. Bissingova do belgického budgetu na příští rok vřazena položka na flamandisaci university, kteroužto zprávu přivítal s nadšením oficiosní tisk, též někteří vlámští aktivisté jako spisovatel Gustav *Vermeersch,* kdežto listy v Holandsku (i vlámské) chovaly se velmi zdrželivě. Zajistivše si spolupráci mizivé menšiny, dotázaly se německé úřady universitních orgánů, bylo-li by lze zahájit od 15. února kursy, a to v jazyku nizozemském. Sedění profesorského sboru, jenž k tomu chtěl zaujmout stanovisko, bylo zakázáno a universitnímu sekretáři, profesoru lékařství E. *Eemanovi,* násilím odňaty protokoly o schůzích, konaných za posledních pět let. Ježto nemohlo dojíti k protestu hromadnému, byl návrh německé vlády na změnu vyučovacího jazyka zamítnut individuální akcí jednotlivých profesorů, která však byla zmařena úředním výnosem ze 17. března 1916: „In Abänderung des Artikels 5 der Königlichen Verordnung vom 9. Dezember 1849 wird bestimmt: Die Vorlesungen an der Universität Gent werden in flämischer Sprache gehalten. Der Verwaltungschef bei dem Generalgouverneur in Belgien kann die ausnahmsweise Anwendung einer anderen Sprache für einzelne Unterrichtsfächer zulassen. Er erläßt die zur Ausführung der Verordnung erforderlichen Anweisungen." Podepsán generální guvernér Belgie v. *Bissing* a vrchní komandant IV. armády, vévoda *Albrecht von Württemberg.*

Den před tím byli dva čelní profesoři gentské university, bez předchozího výslechu a bez udání důvodu, deportováni do Německa, kde, zprvu v zajateckých táborech, poté na vykázaných bydlištích, zůstali až do příměří v listopadu 1918. Motiv tohoto zákroku byl patrně ten, že se okupační úřady oddávaly naději, takto že bude snáze lze zlomiti odpor ostatního sboru. Výsledek byl však právě opačný: Vzdor, byť pasivní, vzrůstal, aféra pak deportovaných učenců se rozrostla v záležitost mezinárodního dosahu, a to jak pro zvůli a bezradnost násilnického prostředku, jehož Němci použili, tak pro vědecký a osobní význam persekvovaných. Byli to historik evropského jména Henri *Pirenne* (nar. 1862), nedlouho před válkou jmenovaný též členem berlínské akademie, a — Paul *Fréderícq* (1850—1920)

dějepisec a představitel vlámského hnutí, protiklerikální liberál, až do války přítel a obdivovatel německé kultury, tudíž čelný zastance někdejších sdružovacích snah mezi kulturou německou a nizozemskou. Co do proslulosti v učeném světě byl případ Pirennův závažnější: pro vývoj styků německo-vlámských však byla daleko příznačnější věc P. Frédericqa, jehož deportování znamenalo, posuzováno v historické souvislosti, se strany Němců doznání fiaska kulturního sbratřování. O pravém motivu či o poslední zámince Frédericqova zajetí jsou odlišné verse — prý podporoval trpný odboj svých kolegů, prý generálovi, který se chlubil, že se od vypuknutí války naučil vlámsky, odpověděl, on, Vlám, že vlámsky zapomněl —, na detailech tu nezáleží, a je snad dovoleno z předcházejících postupů a zklamání rekonstruovati stanovisko jak Frédericqovo tak jiných Vlámů, oponujících německému režimu: vzpomeňme jen slov germanofilského Prayona van Zuylen († 1916), jimiž kdys odmítl všeněmecké vměšování se do belgických vnitřních záležitostí: „hands off!" Nyní, za okupace, událo se ono „Einschreiten von deutscher Seite in Belgiens Haushaltung" způsobem a „marschschrittem", jakého se belgičtí spolupracovníci „Germanie" sotva nadáli.

Zákrok proti oběma učencům, po nichž deportován ještě třetí, profesor *de Bruyne*, měl v zápětí statečný, arci marný protest klasického filologa J. *Bideze*, který až do konce války stál v čele tajných protipruských organisací; následovaly pak hromadné akce, řízené jak z Gentu, tak ze zahraničí. 31. března protestovalo šedesát profesorů gentských — mezi nimi lucemburský Němec, germanista A. *Bley*, dvojnásob zklamaný německým režimem; přední vlámský linguista J. *Vercoullie* a jiní flaminganti; 13. května podali berlínské akademii velkou adresu učenci holandští (mezi nimi filologové jako J. J. *Saalverda de Grave*, G. *Kalff*, G. *Scheltema*); dánskou brožurou, přeloženou do světových jazyků, ujal se svých gentských kolegů znamenitý romanista K. *Nyrop*: tyto a jiné hlasy sice nepomohly deportovaným k návratu, leda že jim přispěly ke zmírnění podmínek životních, měly však za následek, že gentská universitní záležitost, původně aféra spíš lokální, obrátila na sebe zraky ze zahraničí; tak se na světovém foru, živěji než dosud, počínal přetřásati celý komplex otázek vlámských, a belgický problém, jenž měl životní důležitost pro diplomacii a strategii spojenců, byl diskutován se zvýšenou pozorností k své stránce národnostní. Tím více záleželo Němcům na tom, aby se universitní otázka neřešila s improvisující ukvapeností. „Nur eine Gefahr besteht", uvědomoval si prof. v. Bissing: „die einer enthusiastischen Übereilung. Der oberste Grundsatz muß sein, lieber gut und sicher zu bauen, lieber klein anzufangen, als auf schwacher Basis in die Höhe zu streben. Kein Lehramt darf ungenügenden Händen anvertraut, kein Institut eröffnet werden, ehe es nicht, wenn auch in bescheidenen Grenzen, leistungsfähig ist.." Kterézto předsevzetí doplnil ještě líbeznostní na adresu Belgie: „Die neue vlämische Hochschule muß von vornherein sich nicht nur ebenbürtig den früheren belgischen Hochschulen an die Seite stellen *(was nicht so gar schwer sein wird)*, sondern auch den holländischen Schwestern."

Přípravnými pracemi „für die Durchführung der Flamisierung" pověřen tajný rada, mnichovský prof. dr. W. *von Dyck*, jenž postupoval v souhlase s chefem administrativy, excelencí dr. v. *Sandtem*. V únoru 1916 získali přípověď osmi gentských profesorů, z nichž dva ji však později zas odvolali; ke zbylým šesti přistoupil po jistém váhání sedmý, vrchní bibliothekář univ. knihovny, a tak měli Němci kádr, jemuž, užívajíce citátu z curyšské povídky charakterního G. Kellera, říkali (zní to jako krutý vtip, který však nezasluhuje upadnouti v zapomenutí) „das Fähnlein der sieben Aufrechten". V jejich čele stál pedagog a ethik Peter *Hoffmann* (1851—1918), lucemburský Němec, designovaný za rektora; ostatní byli: fysiolog E. *Lahousse*, kurátor university E. *Haerens* (jím nahrazen, zbaven byv 4. srpna místa, dosavadní administrátor F. Vanderlinden), spolupracovník někdejší „Germanie" Julius *Obrie* (řekl Dyckovi: „Ich bin ein alter Anhänger der flämischen Universität. Aber die Flamen allein werden sie nie erreichen, die Deutschen müssen sie ihnen errichten"), chemik *Van den Berghe*, dále Němec, mineralog *G. Stöber*, a vynikající linguista Willem *De Vreese*; dva Němci tedy a pět Vlámů. Krom toho získány nové síly; z Bruselu povoláni gymnasijní profesoři filolog J. *Tack* a latinista J. *De Decker*, z Antverp především prof. August *Borms*, katolický vůdce vlámských aktivistů (nar. 1878); na to se přikročilo k doplňování sboru učenci z Holadska a Německa (Jolles, P. Menzerath, E. F. Kossmann a j.). Z Bruselu řídila celou akci konference německých učenců a pak zvláštní komise „S. K. G." (Studienkommission zur Vorbereitung unerrichtstechnischer Fragen an der Universität Gent) za předsednictví Dyckova a s členy prof. v. Bissingem, prof. Spannagelem a arch. radou dr. Dirrem.

Právní a politická stránka záležitosti byla neustále předmětem veřejných debat jakož i korespondence mezi protestujícími oponenty a nemilostivě je odmítajícím guvernérem v. Bissingem. Nejdůležitější je, že hned 8. ledna 1916 ohradili se důrazně a důstojně Vlámové (i flaminganti), kteří sami sic byli usilovali o zřízení vlámské unversity, leč upírali právo k takovému zásahu Němcům; v čele této v Antverpách vyhotovené listiny je podepsán liberální poslanec L. Franck, iniciátor návrhů z let 1911 a 1912; je tam jméno Augusta *Vermeylena*, čelného kritika a prosaika, dále jiných předáků vlámského hnutí, jak literárních

tak politických. Byly tedy pokusy aktivistů, kteří s německou vládou a s Bissingovou universitou spolupracovali, hned předem desavouovány. Bissing stanovil 21. září, že universita bude zahájena. Ve dnech 20. až 24. října konaly se v Gentu a v Bruselu slavnostní schůze s německými proslovy v. Bissingovými a v. Dyckovými; rektor P. Hoffmann konal svou přednášku „o sociálním úkolu vysokých škol" v jazyku vlámském. Rok na to založila S. K. G. čtrnáctideník *„Aula"* („Tijdschrift voor Studenten aan's Rijks Hoogeschool te Gent"), pěstující essayistiku i básnictví, informující o literatuře a zaujímající stanovisko k otázce belgické neutrality i k jiným politickým aktualitám. Historie university splývá nadále s dějinami vlámského aktivismu, jenž byl zastoupen v Berlíně a zřídil v Bruselu pod německou patronancí svou vládu, jakož i s ostatními fakty světové války. 18. dubna 1917 zemřel gen. guvernér v. Bissing, 3. listopadu vzpomínalo se slavnostně za předsednictví generálního guvernéra v. *Falkenhausena* stoletého trvání gentské university, v květnu 1918 byl universitními činiteli přivítán král Bavorský, v září se připravovaly nové inskripce, k nimž v důsledku válečných událostí již nedošlo. Se zhroucením německé fronty vzala za své povlámštěná („flambochisée", zněla přezdívka) universita, jež měla býti „ein Wacht- und Eckturm, gerichtet gegen den Ansturm wallonischer und französischer Herrschlust" a jejíž zřízení bylo diktováno přiznaně anekční politikou, formulovanou v Bissingově „politické závěti": „Zu den deutschen Interessen in Belgien gehört auch die bereits gut gediehene vlamische Bewegung, welche unheilbar getroffen werden würde, wenn wir unsere Machtpolitik auf Belgien nicht ausdehnen... Gewiß ist das Vlamentum zu schützen, aber niemals darf man die Hand dazu bieten, es vollständig selbstständig werden zu lassen . . . *Belgien muß genommen und behalten werden,* wie es jetzt ist und künftig auch sein muß . . . Ich bin mir bewußt, daß die Forderung, ganz Belgien zu behalten, der deutschen Machtsphäre in dieser oder jener Form anzugliedern, ein großes, nur mit entschlossenem Opfermut und kraftvollster Verhandlungskunst erreichbares Ziel in Aussicht nimmt".

Anekční politika, jež docházela výrazu v německé beletrii jakož i v německé (i švédské) publicistice a vědě (C. *Borchling,* C. *Bornhak,* prof. *Kjellen* a j.), nebyla sdílena některými směrodatnými a oficiálními činiteli a musila se postupem doby přizpůsobovati jak poměrům válečným a zahraničním, tak národnostním požadavkům Vlámů. Opatrně znělo již prohlášení říšského kancléře v. Bethmann-Hollwega v reichstagu 5. dubna 1916; 4. února 1917 utvořil se v Bruselu Landdag van Vlaanderen, jehož delegáti, přijatí 3. března v Berlíně, obdrželi slib, že dojde k administrativnímu oddělení Flander od Walonie (uskutečněno bylo 21. téhož měsíce jedním z posledních dekretů Bissingových)

— čtvrtý však rok války viděl realisaci projektu, Bissingem výslovně zavrhovaného: Vlámští aktivisté za souhlasu Německa přikročili k proklamaci samostatných Flander. Tyto i jiné události měly svůj ozvuk a výraz též ve vlámské literatuře. Pro básnické a konfesní zachycování válečných nálad jsou důležité projevy jak spisovatelů na frontě, tak v zázemí, ale zvláště těch, kteří dleli za hranicemi, v Nizozemí, Anglii a Francii. Stopovati jednotlivé tyto odezvy, jež přirozeně braly zřetel k otázkám germanofilie či germanofobie a jež se (na př. v poesii René *De Clercqa)* neobcházely bez protimluvů a paradoxů, není účelem těchto řádek, jež také již neregistrují ozvuku belgických událostí v německé beletrii (Ganghofer, Ompteda, Blunck) a válečné lyrice — nám zde stačí, jako zvlášť zajímavou ilustraci změněného smýšlení některých Vlámů zaznamenati, že Omer *Wattez,* kterého jsme v době „Germanie" poznali jako věřícího přívržence ideálů všeněmeckých, nyní dal trpký projev svému krutému zklamání a vystřízlivění. Ještě trpčí bylo zklamání a procitnutí belgických Němců, za něž z hloubky zhrzené a zdeptané víry promluvil — a již nedomluvil — G. *Kurth* († 1916) o „pruském záškodnictví". Válečné záznamy a náměty vynikajících vlámských autorů jako F. *Timmermanse* a zvláště St. *Streuvelse* nasvědčují tomu, jak osudové bylo rozcestí, na němž se octli vlámští národovci v letech 1914—18.

K. Lamprecht, Deutsche Geschichte der jüngsten Vergangenheit und Gegenwart 2, 1913, 402 nn. (srv. Le Pangermanisme philosophique, ed. Ch. Andler 1917, 163); Lamprechtova přednáška v Drážďanech 4. března 1915 (otištěna v pozůstalostním spise „Deutsche Zukunft. Belgien" Gotha 1916). Osswald: přednáška 28. list. 1913 v lipské Akademische Ortsgruppe des Vereins für das Deutschum im Auslande; Zur belgischen Frage: Preussische Jahrbücher 156. 2 (1914); Belgien v č. 501 Aus Natur und Geisteswelt; překlad „Flanderns Not" Claudia Severa; články v Politisches Handwörterbuch 1923 (pod heslem o belg. neutralitě: o chybách něm. diplomacie 1914); Die Verletzung der belgischen Neutralität v červencovém čísle Die Kriegschuldfrage 1925. Franz Jostes: Die Vlamen im Kampf um ihre Sprache und ihr Volkstum, Münster 1915; Die flämische Literatur im Überblick, M. Gladbach 1917; informace o Conscienceovi, výběr z literatury písňové a j. Bölke 1912: Die Geschichte eines Flämingsdorfes Blönsdorf mit Mellnsdorf einst und jetzt (Wittenberg); 1917: Unter dem Banner der Versöhnung. Die Flamen in Belgien und die Flamen in Deutschland. Ein Brudergruß (Leipzig). Nejdůležitější spis k německé thesi o neutralitě: Aloys Schulte v 3. sešitu Deutsche Kriegsschriften (Bonn, 1916); poslední stadium diskuse: A. de Ridder, La Violation de la Neutralité Belge et ses Avocats (Brux, 1926). These o nevýhodách neutrality: Baron Beyens, býv. belg. vyslanec v Berlíně: Questions belges (1918) a j. — H. Muchau: Zeitgemäße Broschüren 5 (Darmstadt 1917). W. Hausenstein, Belgien (München 1915). V. Valentin, Belgien und die große Politik der Neuzeit 1915 (výjimka udána Pirennem). K dějinám a dějištím války: Joseph Cuvelier, L'Invasion allemande (Bruxelles 1921, s úvodem Pirennovým); Réponse au Livre Blanc Allemand du 10 Mai 1915 „Die völkerrechtswidrige Führung des belgischen Volkskriegs" (Paris 1917). — Něm. ofic. publikace umě-

lecké: O opatstvích cisterciáckých a o městě Dinant (1916—18). — Dokumentární spis (s cennou bibliografií): Fernand Passelecq, La question Flamande et l'Allemagne (Paris 1917). — K Baudelairovi: Maurice Kunel, B. en Belgique (Paris 1912). — K německým překladům z vlámštiny: referáty Tony Kellena (překladatele děl Eekhoudových) ve válečných ročnících Lit. Echa; později (tamtéž) referáty F. M. Huebnera o belg. literatuře; před válkou belg. Literaturbriefe H. Bischoffa. — O něm. okupaci: Bar. Beyens, La Belgique pendant la guerre (1923).

Stanovisko Němců a aktivistů k universitní otázce: F. W. Fh. v. Bissing, Belgien unter deutscher Verwaltung 1915; Die Universität Gent, Flandern und das Deutsche Reich (Lpz. 1916). Tony Kellen, Die vlämische Hochschule in Gent (Frankfurter zeitgemäße Broschüren, Hamm 1916). Die flämische Hochschule in Gent (Reden zur feierlichen Übergabe und Wiedereröffung) Stuttg. 1917. Hoogeschoolte Gent, Programma der Lessen 1916—17. — Stanovisko belgické: Université de Gand: Réouverture Solennelle des Cours et Remise du Rectorat 21. janv. 1919. Théodore Heyse, L'Université flamande 1918—19 (úvod napsal gentský právník G. Vanden Bossche). — H. Pirenne, Souvenirs de Captivité en Allemagne (Revue des Deux Mondes, 1. a 15. února 1920, též samostatně Brux. 1920); K. Nyrop, De Arresterede Professorer og Universitet i Gent (Kiøbenhavn 1916; v příloze v. Bissingovo vylíčení); Brand Whitlock, Belgium. A Personal Narrative, N. York 2, 1919, 243; o Fredericqovi a Pirennovi: Victor Fris, Les deux historiens nationaux (Gand 1919); J. Bidez, Rapport sur l'Histoire d'une Société secrète sous l'occupation allemande à Gand (Gand 1919). — Bissingův testament: jeho Denkschrift v týdeníku Das Größere Deutschland z 19. května 1917. — Dnešní stav univ. otázky diskutován záplavou publicistických článků (též v měsíčníku Flambeau: F. Ganshof 1924 a j.). — Dokumenty o aktivismu: Armand Wullus (pseud. Rudiger), Le livre noir de la Trahison Activiste 1920; týž, Flamenpolitiek 1921 a j.; s hlediska flamingantů: Een witbock van het vlaamsche idealisme (Antw. 1922). — O R. de Clercqovi a j.: A. de Ridder, La littérature flamande contemporaine (Paris 1923); o O. Wattezovi a m. j.: Th. Heyse, La propagande Allemande en Belgique avant la guerre (v Revue d'Histoire de la Guerre Mondiale, červenec 1924; 1925 rozšířeno v brožuru; hojně dokumentováno). — Godefr. Kurth, Le Guet-Apens Prussien en Belgique, Paris 1919 (fragment; z pozůstalosti).

ZÁVĚR.

Na některých posluchárnách gentské university čtou se nezřetelné nápisy jako „Duitsche Philologie", „Geschiedenis" a p. Jsou to pozůstatky německého režimu. Byly po převratu zamazány, ponenáhlu však vystupují zas na povrch a budou snad v brzku muset být přetřeny znova — ačli se do té doby nestanou oficiálními. Tento detail má platnost symbolu. Dnešní stav otázky lze charakterisovati tak, že se Vlámové domáhají, aby jim belgická vláda po dobrém přiřkla aspoň tolik, co jim od Němců bylo — vnuceno. Nejradikálnější jejich křídlo má svůj kádr v těch, kdo se vrátili ze zákopů, v nichž bojovali proti Němcům; a tito „frontisté", zastoupení dosud jen šesti poslanci, berou za svůj nejeden požadavek někdejších aktivistů, kteří s Němci spolupracovali. Flamandisace gentské university však je postulátem nejen extremistů, nýbrž, jako před válkou, vlámských frakcí všech.

Bezprostředně po příměří došlo arci v Gentu k rehabilitaci dřívějších poměrů, i universitních. Královským výnosem se zpětnou platností od 30. listopadu 1918 byli profesoři, kteří spolupůsobili s Němci, suspendováni, ve slavnostním sedění 21. ledna 1919 vyslovil se sbor slovy nejostřejšího zatracení proti těm, v nichž viděl přeběhlíky a zrádce. Do téže doby spadá dodatečný protest proti manifestu, jímž němečtí intelektuálové na prahu války snažili se ospravedlnit vojenský vpád na belgické území. Nebylo dojista náhodné, že prvým rektorem osvobozené university byl zvolen *Frédericq* a jeho nástupcem že se stal *Pirenne*, jenž v řadě publikací i přednášek formuloval svůj polemický poměr k německé ideologii. Ba 28. prosince 1918 profesoři gentské university jednomyslně se usnesli na dobrozdání, jímž zavrhují přeměnu svého převážně francouzského ústavu na učení vlámské. Dovozovali, že jejich universita je „francouzská jazykem, srdcem belgická". Protestovali proti koncepci, podle níž národové tu jsou k vůli jazykům a ne jazyky k vůli národům; a mohli se opírati o souhlasné prohlášení gentského starosty E. *Brauna*, jenž konstatoval, že studium francouzské odpovídá jak požadavkům dělníků, tak přání převážné většiny občanstva.

Takové bylo smýšlení oficiálních činitelů na rozhraní let 1918 a 1919, tehdy, kdy pod vlivem válečného vítězství ustupo-

valy na čas do pozadí otázky sociální a kdy také národnostní rozpory zdály se mnohde urovnány definitivně a hladce. Od té doby mnoho se změnilo, a také walonsko-vlámský antagonismus nabyl znovu svých ostrých forem. Na samém sklonku války (předmluva je z 10. list. 1918) vydal přední vlámský spisovatel August *Vermeylen*, tehdy profesor university bruselské (dnes gentské), „Quelques aspects de la question des langues en Belgique", v nichž polemisuje s některými vývody Wilmottovými a Pirennovými, rozvíjí v celé šíři program svého národa, désavouuje aktivisty, odmítá názor, jako by flamandisace znamenala germanisaci („les Flamands ne se sont jamais laissés absorber par personne") a, zdůrazňuje kontinuitu svých snah s návrhem zákona z 31. března 1911, znovu se domáhá znárodnění gentské university. Brzy poté, za koalice obou belgických národností, stala se jazyková přeměna vysoké školy součástí vládního programu, jímž měl býti prolomen dosavadní monopol úřední francouzštiny — k ponenáhlé flamandisaci dochází však za překonávání značných různic a za dlouhých jednání, komentovaných ve stu, ba tisíci novinářských článků. Většinou dvou hlasů byl počátkem r. 1923 vládní návrh v parlamentě přijat, senátem však — po velkých pouličních demonstracích na prospěch francouzštiny — zamítnut. Poté v červenci návrh poněkud pozměněný prošel; 7. října 1925 vstoupilo v platnost nařízení, jímž se university v Gentu a Lutychu postátňují a na jehož podkladě prováděny nové změny; 12. prosince pak velkou většinou schválen universitní zákon, jímž byla v theorii provedena další fáse flamandisace. V praxi trvá dvojjazyčnost dál.

Četné události nasvědčují tomu, že válka a Versailleský mír znamenají pro belgicko-německé vztahy, vyvrcholivší v universitní otázce, pouhé průchodisko, ne snad přerváni. Nejsou uzavřeny účty o aktivismu — jeho představitelé byli odsouzeni v procesech, po jejichž revisi se nyní v kruzích extremistů i na lidových táborech volá — není už dokonce uzavřena kapitola kulturních styků německo-vlámských: Poválečná propaganda měla své středisko v berlínské Deutsch-flämische Gesellschaft za předsednictví *Jostesova* a svůj orgán v revue Vlamenland. Umělecky významnější je, že mladá vlámská literatura, soustředěná v Antverpách, udržuje těsné styky s expresionismem a jinakou německou modernou.

Cizímu pozorovateli belgických problémů vnucuje se řada paralel. Co do soužití i rozporu dvou živlů poskytl by dojista nejednu analogii rozbor otázky irské*) či alsaské jakož i pohled na jiné jazykové sváry; i naše poměry jsou, jmenovitě Vlámy samy, zhusta uváděny v souvislost s belgickými — ať už běží

*) Srv. slova Romaina Rollanda, citovaná v Lit. Echu 24, 815.

o historii českého obrození a českých universit, ať o poměr mezi Čechy a Němci, mezi Čechy a Slováky. Obdoby, upřílišeně nadhozené kdys *Kurandou*, doplňují se novými údaji, arci též poznatky o četných a základních rozdílnostech mezi hnutím českým a vlámským jak po stránce náboženské, tak politické a národnostní. Na několik styčných bodů v literární historii Čech i Belgie narazil V. *Tille* ve zlaté knize (Livre d'or), redigované A. *Hartlem* r. 1923 k presidentovu zájezdu do Bruselu. Ve zcela jiném smyslu zdůrazňují belgickočeskou obdobu vlámští nacionalisté, kteří presidentu Masarykovi za jeho tehdejší návštěvy podali, jak zaznamenává J. *Destrée*, politické memorandum.

Jiný druh paralel ohlíží se po minulých obdobích belgické situace vnitropolitické. Zvlášť poučná jsou pro dnešek léta po roce 1830: Tak jako se tehdy proti převážně francouzskému vlivu uplatňovaly tendence, k nimž popud vyšel od vlády holandské, byť Vlámy svého času sebe víc odmítané — tak bylo nyní vlámské hnutí německým režimem, byť naň obě národnosti Belgie vzpomínají se sebe větší nechutí a úlevou, posíleno ve svém den ze dne zřetelnějším vzestupu. Vzestup ten má arci — v příkrém rozporu s všeněmectvím a válčícím Německem — motiv osvětové autonomie. Znovu by se, přes nejeden skřípavý zlozvuk, mohlo ozývati: „Wij gaan niet naar Parijs, Wij gaan niet naar Berlijn": Budoucnost vlámského hnutí — ačli je přípustna jakákoli předpověď v oblasti, determinované velkými směrnicemi politiky mezinárodní — je v plodném prolínání germánské rasy románskou tradicí, germánské inspirace románskou atmosférou; je určována jednak vývojem belgického státu, jednak zákonem kulturní svébytnosti: ne německé, ne francouzské, leč nizozemské. Kdyby se (k čemuž dnes je ještě daleko) vlámská literatura doopravdy zřekla francouzského výrazu, jenž ji posud uváděl na mezinárodní forum, bylo by na ní tím víc — a v tom tkví umělecký problém malého národa — aby intensitou vnitřní náplně svým výtvorům dodávala světovosti.

RÉSUMÉ.

Appelé, pendant l'année scolaire 1925—1926, à faire un cours à l'université de Gand, l'auteur en a profité pour se livrer à l'étude des rapports entre la littérature belge et la littérature allemande. Son attention s'est portée particulièrement sur les années qui vont de 1830 à 1848, années à partir desquelles on peut suivre la filiation de thèmes et de manifestations qu'on aura souvent l'occasion de constater jusqu'aux événements de 1914 à 1918. Les observations de l'auteur se sont attachées autant à l'histoire de l'esprit public en Allemagne qu'à celle du développement de la littérature et de la presse en Belgique. Il se trouve qu'elles ont ainsi apporté une contribution à l'histoire des prodromes littéraires de la guerre. Il fallait, pour cette tâche qui consiste à traiter une question de frontière jusqu'ici peu étudiée par des méthodes philologiques, tenir compte, notamment en ce qui touche la question flamande, des divers points de vue avec la plus grande impartialé. Les conclusions prises tant à ce qui concerne la politique découlant de la loi du plus fort qu'en ce qui touche à l'idéologie d'une *small nation* découlent de la façon de penser et du sentiment national d'un germaniste tchèque.

Dans la recherche de sa documentation, l'auteur a largement usé de la complaisance de la Bibliothèque royale de Bruxelles et de la Bibliothèque de l'Université de Gand. Il doit également d'importantes communications tant orales qu'écrites à de nombreux savants belges, notamment aux professeurs de l'Université de Gand qui se sont mis très aimablement à sa disposition. C'est pour lui un agréable devoir que de les remercier tant en son nom personnel qu'au nom de la Faculté à laquelle il appartient et du monde savant tchèque qu'il a été appelé à représenter.

I. JUSQU'EN 1848.

(1. Belgique et Prusse.) Les relations entre ces deux royaumes ont, à dater de 1831, été troublées par de nombreux événements. La tension fut particulièrement forte quand se posa la question du Luxembourg; quand parut le projet belge de fortifications (1835); lors des divergences à propos les forêts de la

frontière; lorsque, à tort ou à raison, fut incriminée l'influence de la Belgique sur les pays rhénans et sur l'affaire de Cologne de 1837. La situation devint encore plus menaçante en 1838 et 1839, au cours de la conférence tenue à Londres en vue du pacte de neutralité. L'enrôlement dans l'armée belge du général polonais Skrzynecki faillit en effet amener une rupture des relations diplomatiques. Ces incidents, et d'autres encore, ayant été réglés, des relations amicales purent s'établir entre les deux pays. Néanmoins, après comme avant, la Belgique demeure en butte aux protestations que Paris comme Berlin élèvent contre l'existence de cet Etat des « Pays-Bas du sud ». Parmi les écrits touchant le problème belge, il en est un qu'il faut retenir; c'est le premier ouvrage de Moltke, celui de 1830 (1831). Il le mérite non pas tant par son fond ou par sa forme, que parce qu'il doit son origine à l'impression que, l'Allemagne étant menacée par la France, la Belgique est un pays « où les événements pourraient facilement amener une armée prussienne ».

(2. Arndt.) L'auteur le *L'esprit du temps* ne tient pas, dans l'histoire de la politique allemande, la place éminente qui lui revient. On a, certes, du côté belge et du côté français (Pirenne, Gromaire), montré la part d'influence qu'a eue le lied de 1813 *Was ist des Deutschen Vaterland?* dont la fameuse formule *so weit die deutsche Zunge klingt* (« partout où résonne la langue allemande ») contient *in nuce* l'opposition, grosse de conséquences, entre la conception française et la conception allemande de la patrie. Or il est de fait que l'existence d'une Belgique bilingue était fort contraire à l'idéologie d'Arndt et ne pouvait manquer de pousser à l'extrême l'antagonisme franco-allemand. De là la campagne que mena Arndt contre la fondation, par le Congrès de Vienne, d'un Royaume-Uni des Pays-Bas, puis, conséquemment, les protestations d'Arndt contre la Révolution de juillet et contre son résutat, un Royaume de Belgique indépendant.

Par son emphase et la suite de ses idées, tout aussi bien que par son appel contre « l'orgueuil françois », la *Question des Pays-Bas et des régions rhénanes* de 1831 se rattachait à la brochure sur le Rhin publiée par Arndt en 1813 et conduisit à une séparation nette entre l'Allemagne libérale et l'Allemagne conservatrice. Tandis que Heine, porte-parole de la Jeune Allemagne, traitait de « misérable pamphlet » l'écrit d'Arndt, le baron von Stein voulait le répandre dans le peuple comme étant « le chant de triomphe d'un vieux barde ». La fin de la vie de v. Stein fut troublée par la pensée d'une guerre franco-allemande qui, croyait-il, pourrait bien éclater du fait de la déclaration d'indépendance de la Belgique. Arndt continua sa campagne dans des écrits plus modérés sur la Belgique (1834) et la Hollande

(1847) et, dans son autobiographie (1840), il insistait sur l'idée que la Belgique aurait dû être un pays confédéré allemand, rattaché aux côtes allemandes et soumis aux obligations des pays confédérés. Mais (et il semble que les études faites jusqu'ici n'y aient pas attaché une importance suffisante), la suprême pensée d'Arndt, son testament, pour ainsi dire, avait pour objet la Belgique. Il convient de citer deux déclarations de 1859 et 1860 qui, non seulement quant au fond, mais encore quant à l'expression, ont la valeur de véritables documents politiques (voir surtout la lettre « À mes chers Flamands », p. 54: « *Dunkerque — encore aujourd'hui hélas, un port de guerre français* », etc.).

(3. Les éléments du mouvement Flamand.) Les efforts isolés repris aux environs de 1800 en vue de réveiller la langue et la conscience flamandes prirent sous le gouvernement des Pays-Bas (après 1814) une certaine extension. Aux premières années du Royaume de Belgique (à partir de 1830), ils se heurtèrent à une opposition à laquelle il surent néanmoins résister. On peut dire, de façon générale, que, toutes les fois qu'il y eut à Paris un éclat de pensée — qu'il s'agisse d'une révolution ou d'une puissante personalité — l'élément latin en Belgique s'en trouva fortifié au détriment de la culture germanique qu'en plusieurs circonstances il menaça d'anéantir. On peut considérer l'adresse de l'abbé Grégoire de 1794 *sur la nécessité et sur les moyens d'universaliser l'usage de la langue française*, le règne de Napoléon et la Révolution de Juillet comme les points culminants de cette thèse. Toute action amenant une réaction, J. F. Willems réédita, en 1834, pour des fins de politique intellectuelle, le *Reinaert de Vos* moyen-néerlandais et donna le signal à une renaissance de la littérature flamande. Si l'on admet que J. F. Willems soit bien *le père du mouvement flamand*, il convient d'ajouter deux noms à cette généalogie: le grand-père du mouvement a été Willem, maître gantois du XIIIe siècle, et la marraine, la philologie allemande du XIXe siècle.

(4. Les Allemands en Belgique.) La population de la Belgique, notamment dans les environs d'Arlon, compte un certain nombre d'Allemands. D'autre part l'influence intellectuelle allemande a joué son rôle dans le développement de la Belgique. D'accord avec Falck, ministre de l'Instruction publique des Pays-Bas, le baron de Geer, à la suite d'un voyage en Allemagne en 1817, entrait en rapport avec les écoles allemandes d'enseignement supérieur. Par la suite, on vit une foule de savants, notamment de savants formés à Heidelberg, venir occuper des chaires dans les universités récemment créées en Belgique. C'est ainsi que G. J. Bekker enseigna la philologie classique à Liége. C'est ainsi également que L. A. Warnkönig fut appelé à étudier l'histoire du droit belge et que Hauff et Cassel professèrent à Gand. Le conflit sé-

paratiste hollando-belge vint en 1829 interrompre la carrière de Münch, natif de Suisse, qui alla ensuite se fixer à la Haye où il s'employa parmi les adversaires les plus acharnés de la Belgique. F. J. Mone, l'actif germaniste à qui l'histoire de la littérature néerlandaise doit tant, dut, à la suite de la révolution de 1830, quitter le poste qu'il occupait à l'université catholique de Louvain. Grâce au baron de Reiffenberg, grand admirateur de Goethe et de Schiller, les relations scientifiques avec l'Allemagne purent être bientôt renouées. Dans le domaine de la science pure et de la médecine même, les savants et praticiens allemands trouvèrent largement à s'employer et acquirent à la cour une influence marquée. Certains de ces savants allemands servirent fort fidèlement leur patrie d'adoption. Il faut citer parmi eux un Berlinois, W. A. Arendt, professeur et bibliothécaire à l'Université de Louvain, à qui on doit un *Essai sur la neutralité* paru en 1845 où s'affirme pour la Belgique une sympathie sans réserves.

(5. Grimm et Willems.) La remise en l'honneur de la fable néerlandaise tient une grande place dans les ouvrages qui marquent le début de la nouvelle littérature flamande. C'est un des points où la poésie belge a eu le plus de contact avec la science allemande. En 1805 Gräter publiait en Allemagne un manuscrit du *Reinaert* récemment découvert. Six ans plus tard Jacob Grimm faisait appel aux érudits néerlandais, les priant de l'aider à mener à bien les travaux nécessités par son histoire de la fable. En 1832 Mone publiait une édition du *Reinardus* latin à propos de laquelle Willems adressait un hommage à l'activité des savants allemands. Peu après paraissaient les recherches de Grimm sous le titre de *Reinhart Fuchs;* elles ouvraient la voie. Dans l'avant-propos, les Flandres y sont considérées comme la patrie classique de la fable, mais Grimm y reproche aux savants flamands de trop délaisser leur langue maternelle et leurs traditions. Touché de ces reproches émanant d'une telle autorité, Willems s'empressa, dans la préface de son *Beryming* du vieux Reinaert (1834), après avoir lutté d'éloges avec Grimm en faveur des Flandres et de leurs fables, de renouveler ses hommages à la science allemande et d'affirmer son patriotisme flamand. En dehors de ses travaux sur la fable du Renard, Grimm s'est également occupé des problèmes spéciaux que posait le mouvement flamand. En 1853, il était élu président d'honneur du Comité flamand créé dans le nord de la France et dirigé par E. de Coussemaker.

(6. Hoffmann von Fallersleben.) C'est le 5 septembre 1818 qu'Hoffmann von Fallersleben a, dans la bibliothèque de Cassel, été amené par Jacob Grimm à l'étude du vieil allemand et du néerlandais. En 1821 il se rendit pour la première fois en Hollande, fonda en 1830 l'encyclopédie *Horae belgicae,* entra en rapport en 1837 avec les philologues de Gand et visita à nouveau en 1854/56 les centres du mouvement flamand. Ses efforts pour amener un rapprochement entre l'Allemagne et les Pays-Bas portèrent non seulement (comme les efforts de Jacob Grimm) sur les savants et les écrivains, mais aussi sur la politique. C'est à ces relations que la philologie allemande doit notamment la découverte et l'édition du *Ludwigslied* que l'on croyait perdu, ainsi que d'abondantes trouvailles et d'intéressantes contributions à la science. C'est au rapprochement allemand-flamand qu'est consacrée la série de poèmes « *de Gand* » d'Hoffmann, ainsi que d'autres vers de circonstance qui, attaquant les « fransquillons », exhortent à la « lutte à mort contre les Welches ». La prose d'Hoffmann n'est pas moins importante, notamment celle qu'il a écrite en 1838 et dans laquelle, à l'occasion d'une polémique avec Nothomb, l'homme d'Etat belge bien connu, il propose de remplacer comme langue littéraire le flamand par le haut allemand *(hochdeutsch).* Malgré toutes précautions oratoires, Hoffmann ne fait d'ailleurs que formuler une idée souvent discutée du côté allemand et désignée (en 1839) comme « un espoir que beaucoup d'Allemands ont déjà nourri et que tous devraient concevoir ». Le Wallon Delecourt (Van de Hove) émit la même idée, partagée également par l'économiste Höfken, l'historien Loebell et le publiciste Kuranda. Après 1870, la même éventualité fut également envisagée par l'éminent savant E. de Laveleye et elle joua, plus tard, un rôle prépondérant dans la propagande pangermaniste. Nous voudrions cependant préciser ici les points sur lesquels les tendances du mouvement pangermaniste et du mouvement flamand particulariste ont divergé.

(7. Rapprochement flamand-allemand.) Des documents concernant cette question ont été rassemblés par P. Frédericq. Il reste néanmoins aux études des germanistes bien des points à compléter. Certaines concordances verbales avec le *Chant de la patrie* d'Arndt; les sources du poème du *Lion des Flandres;* l'esprit allemand dans Prudens van Duyse ou dans Dautzenberg — voilà quelques signes du rapprochement germano-flamand dans le domaine littéraire. Il convient d'attacher une grande importance à la propagande systématique provenant de la rive droite du Rhin. On assiste à une véritable éclosion de Lettres de Belgique, de Souvenirs de voyage en Belgique, ouvrages dont le premier exemple est fourni par le *Voyage philosophique* que G. Forster, démocrate allemand, publiait à la fin du XVIIIe siècle, et qui n'a jamais été égalé. L'agitation menée aux environs de 1840 est, par contre, animée d'un esprit exclusivement nationaliste, aussi bien chez Louise von Plönnies, enragée de poésie, que chez son gendre J. W. Wolf, le commentateur aux

tendances catholiques et romantiques des vieilles légendes allemandes, que chez J. M. Firmenich-Reichartz, le glaneur ardent de chants germaniques. Parmi les poètes remarquables qui ont préconisé l'idée d'une fraternité germano-flamande, il faut citer aux premier rang Uhland qui dès 1844 est entré en relations personnelles avec les écrivains de Gand. Les fins politiques des Allemands ont été le plus nettement définies (dans le *Baedeker* de 1845) par le germaniste Simrock dans ses vers *Ostende wird Westende des deutschen Vaterlands:* „Ostende" (= l'extrémité orientale) „deviendra l'extrémité occidentale de la patrie allemande". De hautes personnalités portaient d'ailleurs à cette propagande un intérêt marqué. Il suffit, pour en juger, de savoir qu'Henri Conscience a été présenté pour la première fois en allemand par Mgr. Diepenbrock, prince-évêque de Breslau; or il l'a été non pas par un de ses chefs-d'oeuvre, mais par un ouvrage tendancieux dirigé contre les „séducteurs" français *(Siska van Roosemael).* On peut retrouver la trace de ce rapprochement, les buts poursuivis et les moyens employés pour y parvenir, dans un périodique, publié à Bruxelles par J. W. Wolf sous le titre de *De Broederhand* (1845—46), ainsi que dans l'histoire des Fêtes chorales germano-flamandes célebrées en Belgique et sur le Rhin. La protestation de Guizot en 1846 et la chanson bien connue d'A. Clesse, parue en 1847 („Flamands, Wallons, ce ne sont là que des prénoms; Belge est notre nom de famille") doivent être considérées comme des répliques directes aux „efforts persévérants" des „journaux allemands".

(8. Libéralisme et socialisme.) L'avant-dernier numéro de la *Presse libre,* feuille germano-française publiée pendant quelque temps en Belgique, nous apprend que le Parnasse allemand est représenté à Bruxelles par un poète „que la Bohême a donné à l'Allemagne". Il s'agit d'Ig. Kuranda. Celui-ci devait bientôt (automne 1841) créer un journal germano-belge, les *Grenzboten,* dont il fit un organe qui, grâce à ses tendances libérales, devint un facteur important dans les événements qui ont précédé la révolution de 1848. Avec la collaboration de critiques appartenant à la Jeune Allemagne, il s'efforça de publier des informations précises touchant le vie économique et intellectuelle belge, et de lutter ainsi contre le nationalisme exagéré d'un Höfken et d'un Hoffmann. Forcés par la censure prusienne „de passer effectivement la frontière", les *Grenzboten* „trouvèrent un asile à Leipzig où ils furent amenés peu à peu à se désintéresser de la question belge". En 1846, l'éditeur des *Grenzboten* réunit ses articles sur les problèmes belges dans un ouvrage intitulé *La Belgique depuis sa révolution.* Il y établit une comparaison minutieuse, mais poussée trop loin, entre la Grand' Place de Bruxelles et la Place de la Vieille Ville de Prague, et entre la question de la langue

flamande et celle de la langue tchèque. Ce parallèle généralement animé d'un esprit slavophile est d'autant plus remarquable qu'il a été émis par un homme politique originaire de Prague. certes, mais qui, bien qu'il ait, à la suite de la publication de ses *Grenzboten,* en 1843, été traité de *Czechomane,* s'est fait remarquer, après 1848, par son attitude tout autrichienne envers les Slaves.

Le développement des relations germano-belges marque une étape importante dans l'histoire du socialisme révolutionnaire. A cet égard, la *Deutsche Brüsseler Zeitung* (1847/8) dont Marx et Engels étaient les principaux collaborateurs tient une place en vue. Bruxelles, ville classique des émigrés, où le poète fugitif Freiligrath vivait en 1845, fut vers la même époque choisie comme asile par Marx, expulsé de Paris. Marx entra en relations avec des Polonais et des ouvriers, créa des sociétés démocratiques et rédigea, en collaboration avec Engels, une série d'articles substantiels sur la politique européenne, sur les tendances sociales, et aussi sur Goethe. Le principal résultat de l'exil en Belgique de Marx et d'Engels a été la préparation du *Manifeste du parti communiste,* rédigé à Bruxelles et de là envoyé à Londres.

II. APRÉS 1848.

En 1848, pour des raisons d'ordre économique et d'ordre extérieur, la campagne allemande subit un recul; elle fait place à une intensification des relations flamando-hollandaises. A partir de 1850, l'Allemagne s'adonne avec une énergie nouvelle à sa mission de médiatrice. Une nouvelle „déléguée", Ida v. Düringsfeld-Reinsberg, poursuit l'oeuvre de Louise v. Plönnies. A la suite de la célébration du centenaire de Schiller (1859), Bruxelles assiste à la fondation d'un hebdomaire, *Der Pangermane.* Vers 1860 éclate dans la presse belge une discussion sur les avantages et les inconvénients du „germanisme". Tandis que P. Vermeire préconise la création d'une ligue germanique et prétend voir dans le germanisme le plus sûr „protecteur de la morale et de la civilisation", le poète flamand Nolet de Brauwere dénonce le pangermanisme comme une „annihilation de notre propre existence littéraire" et considère la Prusse comme constituant le plus menaçant des dangers pour tous les petits voisins de l'Allemagne; il combat contre „l'élasticité aussi vague que compromettante" de la devise allemande „aussi loin que retentit la langue allemande" et se livre à des attaques contre Bismarck et les Hohenzollern. Néanmoins, c'est justement à cette époque que l'idée d'un rapprochement germano-flamand a vraiment pris corps. Parallèlement au mouvement flamand se développe un „mouvement allemand", établi sur des bases plus larges, qui en-

tend associer tous les éléments *niederdeutsch* (bas-allemands) et qui a des attaches très étroites avec le projet de développement du *plattdeutsch* comme langue littéraire. En 1860, Klaus Groth écrit à C. J. Hansen que c'est au mouvement flamand qu'il doit l'idée et le courage d'écrire en bas-allemand. Hansen a introduit dans les Flandres un culte fervent pour les auteurs „plattdeutsch", surtout pour Groth qu'il invita en Belgique et auquel il consacra une monographie.

III. APRÉS 1870.

La guerre franco-allemande a laissé des traces appréciables dans la littérature flamande. Elle a influé notamment sur la poésie d'E. Hiel, d'E.van Oye et sur d'autres vers de circonstance. Il s'agit là, bien entendu, de tendances secondaires et non pas du mouvement littéraire flamand proprement dit: on peut néanmoins remarquer, en ce qui concerne les rapports que nous étudions, que ce sont justement des vers de cet ordre et que des traducteurs et des critiques allemands ont fait passer pour des chefs-d'oeuvre, qui ont amené l'opinion publique en Allemagne à s'imaginer que le mouvement flamand était tout entier dirigé contre la France et de caractère purement germanophile. Le tableau impartial que tracent du problème belge J. Rodenberg ou K. Hillebrand s'oppose seul au flot montant de la propagande pangermaniste, laquelle va lancer trois attaques littéraires contre la Belgique après 1880 et 1890 et au cours des dix premières années du XXe siècle. Mais au moment décisif les chefs du mouvement flamand, quelques avances qu'ils eussent faites à l'idéologie allemande, ont toujours répondu par un non énergique aux offres de l'Allemagne. On peut en juger par le mot d'A. de Smet de 1884 „Nous n'allons pas à Paris. Nous n'allons pas à Berlin"; on trouve un symptôme caractéristique de cette même tendance dans un mémoire adressé le 24 novembre 1891 au *Temps*, de Paris, par le *Nationaal Vlaamsch Verbond;* plus caractéristique encore est la déclaration de J. Vuylsteke: „néerlandais à jamais", et surtout le point de vue de Prayon-Van Zuylen, de tendance germanophile, qui, répondant à des avances réitérées de pangermanistes et montrant le danger d'une „poussée allemande vers l'Occident", disait qu'en face du Charybde du „verfransching" et du Scylla du „verduitsching", il se décidait pour une troisième possibilité, celle d'être simplement Flamand. Les pangermanistes ayant parlé des avantages qu'il y aurait à faire de l'allemand la langue officielle *(Amtssprache)* „sans qu'aucun Belge pût s'en douter", en mai 1897 une protestation fut adressée à l'Union pangermaniste; on y lisait: „Hands off! Pas d'intrusion allemande dans la maison belge!" Il convient de remarquer ce-

pendant que, peu de temps après, ce même Prayon-Van Zuylen était collaborateur de la revue mensuelle *Germania* fondée à Bruxelles. Entre 1900 et 1910, le mouvement pangermaniste fit en Belgique des progrès constants. On peut s'en rendre compte par des documents datant d'avant la guerre, notamment par le livre qu'a écrit sur la Belgique H. Charriaut, et surtout par les conférences qu'a faites en 1912 à la Sorbonne M. Maurice Wilmotte et qui attirèrent l'attention sur l'accroissement de l'influence allemande et l'emprise du capital allemand en Belgique. Des articles de presse de plus en plus nombreux avaient fini par imposer à la conscience de la nation allemande une tâche que l'on devait bientôt formuler en disant: „Délivrer les Flamands de Belgique du joug français, est un devoir pour l'honneur du peuple allemand." Ce faisant, on négligeait pourtant un des faits fondamentaux de la vie intellectuelle flamande, un phénomène qui surprend au premier abord, mais qui est la résultante d'un état de choses séculaire — c'est que, dans la littérature flamande, conscience ethnique et sentiment linguistique peuvent diverger. Il suffit de rappeler le recueil de Verhaeren *Toute la Flandre,* écrit en français; l'opposition frappante entre les deux Rodenbach de la littérature belge; la campagne de Maeterlinck contre les flamingants; ou les théories de l'*âme belge* professées par Pirenne à la suite d'études historiques approfondies: Ces quelques exemples, auxquels on pourrait en ajouter d'autres, suffisent à montrer de quelle façon simpliste les théories pangermanistes (et bientôt après la théorie officielle allemande) ont envisagé la complexité du problème intellectuel belge.

IV. APRÉS 1914.

Les rapports étroits de la littérature de guerre allemande avec la propagande qui la précède immédiatement sont attestés par plusieurs noms. K. Lamprecht, dont le point de vue sur la Belgique coïncidait exactement avec celui de la belliqueuse Allemagne, a été l'un des principaux collaborateurs de la *Germania* de Bruxelles. P. Osswald, le théoricien des buts de guerre (et d'après-guerre), est un disciple de Lamprecht. L'école historique avait comme pendant l'ensemble des cours de travaux pratiques de philologie (séminaires), notamment celui de Münster. Les pasteurs allemands produisent également des ouvrages poursuivant les mêmes fins que ceux des savants allemands. On peut rattacher à l'active campagne hostile à la Belgique, l'emploi fait des critiques formulées par un certain nombre d'écrivains français qui se sont plaints des Belges (Baudelaire, Mirbeau). La meilleur façon de caractériser le niveau moyen atteint par les écrits allemands touchant les problèmes de la guerre et de la

Belgique, serait, à l'exemple de Karl Kraus, d'appliquer la méthode de citations (voir page 72 s.). Quant au rapprochement entre la littérature allemande et la littérature flamande, il faut citer quantité de traductions; surtout celles qui sont dûes à Kippenberg, Schroeder, Huebner. Mais ce sont les événements qui se sont déroulés pendant la guerre à l'Université de Gand qui montrent le mieux le point de rencontre des sciences, des lettres et de la politique intellectuelle flamandes et allemandes: les Allemands se sont mis à protéger les Flamands — malgré les Flamands.

Depuis le milieu du XIXe siècle un certain nombre de voix s'étaient élevées en faveur de la création d'une école supérieure flamande. Ce mouvement prit de l'extension à partir de 1900 et aboutit en 1911 à un projet de loi déposé au Parlement par tous les partis politiques flamands. Il prévoyait l'institution de l'enseignement en flamand à partir de l'année scolaire 1916—1917. Ce projet a été repris et réalisé par l'armée allemande d'occupation dont nul ne prévoyait l'entrée dans le pays. Les troupes allemandes sont entrées à Gand le 12 octobre 1914; le 17 septembre 1915, l'Université reçut l'ordre (non exécuté) de reprendre ses cours interrompus; le 2 décembre de la même année, un crédit fut, sur l'ordre du général von Bissing, gouverneur général, porté au budget belge en vue de transformer l'Université de Gand en une université flamande. („À l'heure actuelle, si l'on veut que cette institution soit vraiment viable," peut-on bientôt lire dans une brochure savante, „il ne saurait être question, pour des raisons d'ordre politique, de créer une école supérieure allemande pour des Flamands. C'est une autre question de savoir si cette création sera possible plus tard.") L'ordonnance portant création de l'Université a été promulgée le 17 mars 1916; un jour auparavant, deux professeurs de l'université de Gand, un Wallon, M. H. Pirenne, et un Flamand, Paul Frédericq, avaient été déportés en Allemagne. La mesure ainsi prise à l'égard de ce dernier signifie que la tradition d'un rapprochement flamand-allemand s'achevait en fiasco. Les protestations isolées de M. J. Bidez, le philologue de Gand, et du savant danois K. Nyrop, restèrent tout aussi inutiles que les protestations collectives des professeurs belges et hollandais; elles réussirent néanmoins à faire de la crise de l'Université de Gand un événement d'une portée universelle. La commission allemande chargée de propager la flamandisation somma un petit nombre de professeurs de l'Université de Gand de lui prêter leur concours et parvint à constituer un corps professoral désigné par les Allemands sous le nom de *Fähnlein der sieben Aufrechten.* Celui-ci fut complété par l'appoint de professeurs appelés de l'étranger. Bien que l'entreprise eût été par avance désavouée, non seulement par des Flamands modérés, mais encore par des „flamingants", l'ouverture définitive de l'Université fut fixée au 21 septembre: Du 20 au 24 octobre les solennités d'inauguration eurent lieu à Gand et à Bruxelles. L'année suivante fut créée une feuille bi-mensuelle consacrée à l'Université et intitulée *Aula.* Le 3 novembre 1917, le centenaire de la fondation de l'Université de Gand fut célébré en grande pompe; en mai 1918, le roi de Bavière fut reçu dans les locaux universitaires; en septembre 1918 des dispositions avaient été prises en vue de l'inscription de nouveaux élèves, mais l'offensive des Alliés vint mettre fin à cette activité. En raison de l'effondrement du front allemand et de l'armistice, *l'Université von Bissing* ferma ses portes. Le 21 janvier 1919, l'Université reprit son statut d'avant-guerre. Une résolution du corps professoral, en date du 28 décembre 1918, avait repoussé l'idée d'une flamandisation de l'Université.

Cependant le vieux projet flamand a de nouveau fait l'objet de discussions, et la question de la création d'une école flamande d'enseignement supérieur a constitué (et constitue encore) un des problèmes les plus urgents de la politique belge. Le 7 octobre 1925, les Universités de Gand et de Liége sont devenues des Universités d'État, et le 12 décembre, il a été établi de nouvelles directives pour l'Université de Gand qui demeura bilingue.

En ce qui concerne les relations littéraires entre la Belgique et l'Allemagne, la guerre mondiale constitue un chapitre tragique et non un aboutissement. Le point de vue des Allemands de Belgique sur la guerre ressort clairement des pages posthumes de G. Kurth et de la participation de M. A. Bley aux protestations de l'Université de Gand contre le gouverneur général. Quant à la littérature flamande, un exposé de M. Auguste Vermeylen, datant de 1918, semble être de toute première importance; il insiste sur le droit des Flamands à décider eux-mêmes de leur culture intellectuelle. D'ailleurs des discussions et des polémiques se poursuivent sur des questions de détail. Bien qu'aucune agitation étrangère ne s'exerce plus aujourd'hui sur le territoire belge, le mouvement réclamant l'autonomie intellectuelle de la littérature flamande va sans cesse croissant.

GERMANISTISCHES ZUM KAPITEL „BELGIEN UND DEUTSCHLAND".

Das vorliegende Buch behandelt einen von der Literaturgeschichte bisher allzuwenig beachteten Gegenstand. Monographisch liegt bloß eine Untersuchung über *Hoffmann von Fallersleben* in seinen Beziehungen zu den Niederlanden vor, die in einer Dissertation E. *Berneisens* von 1914 enthalten ist, doch weder auf die Voraussetzungen noch auf die Auswirkungen des deutschvlämischen Verhältnisses eingeht und auch sonst das gewählte Thema ohne Zusammenhang mit allgemeinen Kulturtendenzen des 19. Jahrhunderts erörtet. In der genannten Arbeit wie auch in sonstigen Beiträgen zu diesem oder jenem Teilproblem unserer Hauptfrage ist der Name *Arndt* kaum genannt: und doch ist gerade von dem Verfasser des „Geistes der Zeit" bei einer wissenschaftlichen Erforschung der deutsch-belgischen Wechselwirkungen methodisch und stofflich auszugehen, doch ist gerade an ihm zu zeigen, welch führende Stellung er in der Geschichte der deutschen, politisch orientierten Literatur einnimmt: jedesfalls ist *Gundolfs* Wort von 1924, Arndt habe noch nicht den verdienten Platz in der deutschen Geistesgeschichte, auch auf Arndts Bedeutung für die Entwicklung des deutsch-französischen, des germanisch-romanischen Verhältnisses auszudehnen, jedesfalls verdient seine publizistische und poetische Wirksamkeit — auch nach *Müsebecks* verdienstlichen Studien — systematisch und von neuen Gesichtspunkten aus gemustert zu werden.

Dies ist nicht der einzige Punkt, an dem eine Art Revision der bisherigen Betrachtungsweise einzusetzen hätte: Für die Entwicklung und für die Voraussetzungen des *plattdeutschen* Schrifttums scheint ein Eingehen auf die Fragen der vlämischen Bewegung ertragreicher zu sein, als man etwa nach Durchsicht der neuen Klaus Groth-Monographie von G. *Seelig* erwarten sollte. Oder, um auf eine vom Hauptwege unserer Untersuchung etwas abseits liegende, doch nicht minder wesentliche Episode aufmerksam zu machen, die sich auf einem Berührungspunkte zwischen deutscher Publizistik und belgischer Geschichte abgespielt hat: Die von *Marx* und *Engels* (oder vielmehr von Engels

und Marx) in einer deutschen Zeitschrift Brüssels niedergelegten Ansichten über *Goethe* verdienten einer gründlichen Würdigung unterworfen, zuvörderst wenigstens neu herausgegeben zu werden, da aus ihnen Schlüsse zu ziehen wären auf die Stellungnahme der im Entstehen begriffenen materialistischen Geschichtsphilosophie zum Hauptphänomen des deutschen Kulturlebens. Usw. usw.: Wo immer man die Sonde anlegt, bei Jacob *Grimm* und seinem Verkehr mit *Willems*, bei *Uhland* und seinen Genter Erfahrungen, bei J. W. *Wolf* und Karl *Simrock*, bei der Gründung der *Grenzboten* und beim Brüsseler *Pangermanen*, überall stößt man auf unerledigte, zum Teil bisher nicht gestellte Fragen, auf nicht — oder in dieser Weise nicht — beachtete Zusammenhänge. Der vom Verfasser eingeschlagene Weg ist darauf aus, die einzelnen und scheinbar vereinzelten Kulturbestrebungen vom Standpunkt jenes Ereignisses zu bewerten, dem sie mit fatalistischer Notwendigkeit entgegenstrebten, daher das Wirken eines *Arndt*, eines *Hoffmann von Fallersleben*, eines *Lamprecht* der *literarischen Vorgeschichte des deutsch-belgischen Krieges* einzuordnen und diesen selbst als wichtigsten Durchgangspunkt jener Linie zu erfassen, die aus den so schwer vereinbaren Gegensätzen zweier Denkweisen und Staatsauffassungen hervorging.

Zwei Kapitel des Buches „Belgie a Německo", nämlich die Abschnitte über *Arndt* und *Kuranda* liegen unter den Überschriften „Was ist des Deutschen Vaterland" und „Ein Prager Publizist in Brüssel" in deutschem Wortlaut vor (s. Prager Presse v. 15. August und 19. Dezember 1926).

I. BIS 1848.

(1. Belgien und Preußen.) Das Verhältnis zwischen den beiden Königreichen wurde bald nach 1831 durch mannigfache Ereignisse getrübt. Zeitweilige Spannungen wurden hervorgerufen durch die Frage *Luxemburgs*, durch belgische *Festungsprojekte* (1835), durch Uneinigkeiten über die Grenzwälder, besonders durch wirklichen oder vermuteten Einfluß Belgiens auf die Rheinlande und auf den Kölner *Kirchenstreit* von 1837*) (heranzuziehen ist u.a. ein Brief *Heines* an Varnhagen vom 13. Februar 1838). Bedrohlicher wurde die Situation 1838/9, zur Zeit der Londoner Verhandlungen über den Neutralitätspakt, als es wegen der Aufnahme des polnischen Generals *Skrzynecki* in die belgische Armee zu einem vorübergehenden Abbruch der diplo-

*) Zu der S. 7 Anm. zitierten Arbeit Lukas *Schwahns* (1914) bleibt nachzutragen: H. *Schrörs*, Rheinische Katholiken und belgische Parteien zur Zeit der Kölner Wirren (1837): in „Annalen des histor. Vereins für den Niederrhein", H. 108, 1926, S. 1—66.

matischen Beziehungen kam. Nach Beilegung dieser und anderer Zwistigkeiten machten sich in den vierziger Jahren beiderseits freundschaftlichere Teudenzen geltend, doch blieb Belgien nach wie vor Protesten ausgesetzt, die sowohl von Berlin als von Paris aus gegen die Existenz eines „südniederländischen" Staates Einspruch erhoben. Was literarische Erörterungen des belgischen Problems betrifft, ist *Moltkes* Erstlingsschrift von 1830 (1831) hervorzuheben: nicht so ihres sachlichen Inhalts und Tones wegen, als weil sie dem Gefühl entsprang, Deutschland sei von Frankreich bedroht und Belgien sei ein Land, „in welches leicht die Begebenheiten ein preußisches Heer führen können".

(2. Arndt.) Die Rolle, die dem Verfasser des *„Geistes der Zeit"* in der Geschichte der deutschen Stellungnahme den Niederlanden gegenüber zukommt, ist weitaus bedeutender, als aus den bisherigen Untersuchungen erhellt. Wohl ist, besonders belgischer- und französischerseits (von *Pirenne* u. *Gromaire*), mit Nachdruck auf das Lied von 1813 *„Was ist des Deutschen Vaterland?"* hingewiesen worden, dessen berühmte Formulierung *„So weit die deutsche Zunge klingt"* in nuce den ganzen folgenschweren Widerstreit zwischen deutschem und französischem Staats-(Vaterlands)bewußtsein enthält: die Existenz eines doppelsprachigen Belgien war eine Tatsache, die der Arndtschen Ideologie schroff entgegenstand und an der sich daher der deutsch-französische Antagonismus in Theorie und Praxis am schärfsten dartun mußte. Hinzu kommt Arndts konkrete Propaganda gegen die Gründung des Königreichs der *Vereinigten Niederlande* durch den Wiener Kongreß; und, folgerichtig, Arndts Protest gegen die *Julirevolution* und deren mittelbares Produkt, ein selbständiges Königreich Belgien. Die *„Frage über die Niederlande und Rheinlande"* von 1831 knüpfte in ihrem Pathos und Gedankengang sowie in ihren Warnungen vor „wälschem Übermut" an Arndts Rheinbroschüre aus der Zeit der Befreiungskriege an und trug zu einer reinlichen Scheidung zwischen dem liberal und dem konservativ gesinnten Deutschland bei: als Wortführer des Jungen Deutschland brach *Heine* in seinem gegen Preußen gerichteten Vorwort zu den „Französischen Zuständen" über dem „schäbigen Büchlein" den Stab, während es Freiherr von *Stein* als ein „Triumphlied des alten Skalden" mit Begeisterung aufnahm und unters Volk geworfen wissen wollte; die politischen Sorgen von Steins letztem Lebensjahr galten dem Gedanken eines deutschfranzösischen Kriegs, der, wie er glaubte, wegen Belgiens Unabhängigkeitserklärung entbrennen könnte. Arndt setzte seine Agitation in milderen Schriften über Belgien (1834) und Holland (1847) fort und betonte in seiner Autobiographie (1840), auf seiner Anschauung zu beharren, derzufolge Belgien als Anschluß der deutschen Küste deutsches Bundesland

hätte bleiben und Bundespflicht hätte leisten sollen. Aber — und dies scheint von der bisherigen Forschung nicht genügend betont worden zu sein — auch Arndts allerletztes Sinnen, gleichsam sein politisches Vermächtnis, war Belgien zugewandt: den beiden Briefen an *Stallaert*, die als Nr. 338/9 in *Meisner-Geerds'* Lebensbild veröffentlicht sind, reihen sich zwei, oben S. 54 f. aus entlegener Quelle wiederabgedruckte Äußerungen an, die nicht bloß gedanklich, sondern auch in der Schreibweise die Intentionen von 1914 vorwegnehmen; insonderheit das „an meine teuren Fleminger" gerichtete Schreiben, das einen gleichfalls unbeachtet gebliebenen Brief einiger Brüsseler Schriftsteller beantwortet (s. S. 53 f.), hat den Wert eines bedeutsamen politischen Dokuments.

(3. Die Voraussetzungen der vlämischen Bewegung.) Die um 1800 vereinzelt auftauchenden Bemühungen um eine Wiederbelebung des vlämischen Sprach- und Volksbewußtseins erfuhren unter der niederländischen Regierung (nach 1814) bewußte Förderung, stießen jedoch (ab 1830) in der ersten Zeit des Königreichs Belgien auf Widerstand, dem gegenüber sie sich dennoch erfolgreich durchzusetzen wußten. Als allgemeingültige Behauptung ließe sich der Satz aufstellen: sooft vom nahen Paris aus ein machtvoller Impuls emporloderte (mochte er nun von einem revolutionären Gedanken ausgehen, von einer umstürzlerischen Tat oder von einer großen Persönlichkeit), stets trug er in Belgien dazu bei, das romanische Kulturelement befruchtend zu kräftigen, und zwar auf Kosten des germanischen, das er zuweilen dem nationalen Absterben nahebrachte. Des Abbé Grégoire Bestreben, „d'anéantir tous les patois" (1794), die Herrschaft *Napoleons* und die Auswirkungen der *Julirevolution* mögen als Stützpunkte dieser These dienen. Von Druck erzeugter Gegendruck führte 1834 zu J. F. *Willems'* kulturpolitische Zwecke verfolgender Neuausgabe des mittelniederländischen *Reinaert de Vos*, die gemeinhin als Geburtsdatum der „vlämischen Bewegung" gilt. Behalten wir die übliche Bezeichnung bei, Willems sei „le père du mouvement flamand" gewesen, ist dies genealogische Verhältnis durch zwei weitere Titel zu ergänzen: Urvater jener Bewegung war der Genter Magister *Willem* des dreizehnten, ihre Taufpatin die *deutsche Philologie* des neunzehnten Jahrhunderts.

(4. Die Deutschen in Belgien.) Abgesehen von der Tatsache, daß die belgische Bevölkerung, besonders in der Gegend von Arlon, einen Bruchteil von Deutschen aufweist, hat das Deutschtum in die Entwicklung der belgischen Zustände als einflußreiches Bildungselement eingegriffen. Nachdem Baron de *Geer* im Einverständnis mit dem niederländischen Unterrichtsminister *Falck* auf seiner Deutschlandreise von 1817 in persönliche

Verbindung mit deutschen Hochschulen getreten war, erging an eine Reihe von Gelehrten, besonders an solche, die ihre Bildung in Heidelberg genossen, eine Berufung an die neugegründeten Universitäten in Belgien; so lehrte der klassische Philologe G. J. *Bekker* in Lüttich, so wurde der bedeutende Rechtshistoriker L. A. *Warnkönig* zur Bearbeitung belgischer Probleme herangezogen, so wirkten *Hauff* und *Cassel* in Gent. Der nahende belgisch-holländische Zwiespalt griff bereits 1829 in die Laufbahn des aus der Schweiz gebürtigen Ernst *Münch* ein, der dann im Haag als entschiedener Gegner Belgiens sich betätigte. Durch den Umsturz von 1830 ging der der katholischen Universität Löwen verpflichtete F. J. *Mone* seines Postens verlustig — ein emsig tätiger Germanist, der sich um die Geschichte der niederländischen Literatur wie auch um Referate über die vlämische Bewegung verdient machte. Auf die Initiative des polyhistorisch interessierten, von J. *Grimm* geringgeschätzten Goethe- und Schillerenthusiasten Barons de *Reiffenberg* hin wurden die wissenschaftlichen Beziehungen mit Deutschland in kurzer Zeit wieder neu geknüpft, ja im naturwissenschaftlichen und ärztlichen Fach gab es bald deutscher Fachleute und Praktiker, deren Einfluß auch am Hofe sich bemerkbar machte, die Fülle. Von deutschen Gelehrten, die im treuen Dienste ihres neuen Vaterlandes aufgingen, ist der aus Berlin gebürtige, an der Universität und Bibliothek Löwen wirkende Professor W. A. *Arendt* als Verfasser eines sachlichen, mit Belgien vollauf sympathisierenden „Essai sur la neutralité" von 1845 hervorzuheben.

(5. Grimm und Willems.) Die niederländische Tierfabel, deren Auffrischung an der Schwelle der neuen vlämischen Literatur steht, ist einer der wichtigsten Berührungspunkte belgischer Dichtung mit deutscher Wissenschaft. Eine in Deutschland aufgefundene Handschrift des *„Reinaert"* war 1805 durch *Gräter* herausgegeben worden, sechs Jahre später wandte sich Jacob *Grimm* an die niederländischen Forscher mit der Aufforderung, ihn in seiner auf die Geschichte der Tierfabel bezüglichen Arbeiten zu unterstützen. 1832 kam *Mones* Ausgabe des lateinischen *„Reinardus"* heraus, die von *Willems* mit einem Dankeserguß an die deutsche Gelehrtentätigkeit quittiert wurde. Kurze Zeit darauf erschien Grimms bahnbrechende Untersuchung über *Reinhart Fuchs*, deren Einleitung Flandern als klassischen Boden der Tierdichtung bezeichnet, an die vlämischen Gelehrten jedoch sich mit einem scharfen Vorwurf wegen Vernachlässigung ihrer Muttersprache und Tradition wendet. Aufgestachelt durch diese von einer anerkannten Autorität erteilte Rüge, beeilte sich Willems in dem Vorwort zu seiner „Beryming" des alten Reinaert (1834) mit Grimm in der Hervorhebung flandrischen Gepräges der Tierfabel zu wetteifern, neuerlich den

Ansporn durch deutsche Wissenschaft dankbar anzuerkennen und seinen eignen vlämischen Patriotismus zu betonen. Sowohl der deutsche als der vlämische Forscher setzten ihre Bemühungen um das Studium der Tierfabel fort und konnten sich bei ihrer parallellaufenden Arbeitsweise auch auf gegenseitige persönliche Achtung berufen; kurz vor seinem Tode erging an Willems eine Einladung zur Frankfurter Philologentagung, bei der dann der verehrte Meister nur mehr gerührt seines „edlen Genter Freundes" gedenken konnte. — Auch abgesehen von der Erforschung der Tierfabel, der dann in der vlämischen Dichtung über *Streuvels* hin bis zu *Paul de Mont* eine besondere Rolle zugedacht war, hat sich Grimm an Spezialproblemen der vlämischen Bewegung beteiligt. Im Jahre 1853 wurde er zum Ehrenvorsitzenden des nordfranzösischen *Comité Flamand* gewählt, das sich unter Führerschaft E. *de Coussemakers* streng wissenschaftliche Ziele lokaler Forschung zur Aufgabe gestellt hatte; Grimms französisches Antwortschreiben vom 2. Nov., in dem er seiner Freude über die stets noch lebendigen Spuren des Vlämischen in der Gegend von Dünkirchen und Hazebrouck Ausdruck gibt, bezeugt, daß er sich auf diesem Grenzgebiet von Wissenschaft und Politik — recht im Gegensatz zu seinen unmittelbaren Nachfolgen — strenge Reserve eines Gelehrten auferlegt hat.

(6. Hoffmann von Fallersleben.) Am 5. Sept. 1818 wurde Hoffmann von Fallersleben auf der Casseler Bibliothek durch Jacob Grimm dem Studium des Altdeutschen und Niederländischen gewonnen; 1821 trat er seine erste Reise nach Holland an, 1830 begründete er das Sammelwerk *„Horae belgicae"*, 1837 kam er in persönliche Fühlung mit dem Genter Philologenkreis, 1854/6 besuchte er neuerlich die Zentren der vlämischen Bewegung; für seine Verdienste um die niederländische Wissenschaft seiner Meinung nach nicht zur Genüge geehrt, hatte er doch an seinem Lebensabend die Genugtuung, öffentlicher Danksagungen aus Belgien gewürdigt zu werden. Hoffmanns Bemühungen um eine Annäherung zwischen Deutschland und den Niederlanden bewegten sich auf gelehrtem, dichterischem und politischem Gebiet. Diesen Beziehungen hat die deutsche Philologie u. a. die Ausgabe des wiedergefundenen *Ludwigsliedes* und auch sonst manchen Fund und wertvollen Beitrag zu verdanken. Der deutsch-vlämischen Verbrüderung galt Hoffmanns Gedichtzyklus *„aus Gent"* wie auch eine Reihe späterer *Trinksprüche* und sonstiger Tendenzverse, die sich in Angriffen auf die „Fransquillons" ergehen und zum „Kampf mit den Welschen auf Leben und Tod" auffordern.

Nicht minder bedeutsam für die Geschichte der vlämischen Bewegung sind Hoffmanns prosaische Äußerungen, be-

sonders eine (später fallengelassene) Anregung von 1838, die, mit dem belgischen Staatsmann *Nothomb* polemisierend, auf einen Vorschlag hinausläuft, das Vlämische als Literatursprache durch *das Hochdeutsche* zu erzetzen. So verklausuliert Hoffmanns Proposition auch zum Ausdruck gebracht sein mag, sie spricht bloß aus, was damals deutscherseits des öfteren zur Diskussion vorgelegt wurde: Als „eine Hoffnung, die viele Deutsche schon gehegt haben, die jeder Deutsche hegen sollte", wird in *W. Plates* „Blouse" von 1839 die Möglichkeit bezeichnet, „die (Literatur) der flämischen Provinzen könnte auf naturgemäße Weise das Deutsche werden"; in ähnlichem Sinne ließ sich der Wallone *Delecourt-Van de Hove* vernehmen, ebenso der Nationalökonom *Höfken,* der Historiker *Loebell,* der Publizist *Kuranda,* und noch in den siebziger Jahren wurde eine solche Eventualität von dem bedeutenden Forscher *E. de Laveleye* berührt, um dann in der alldeutschen Propaganda eine besondere Rolle zu spielen. Eben hier ist der Punkt anzusetzen, an dem sich die Tendenzen einer großdeutschen und einer partikularistisch vlämischen Bewegung trennen mußten.

(7. Vlämisch-deutsche Verbrüderung.) Material zu der unter diesem Merkwort behandelten Kernfrage ist von *P. Frédericq* unter der Aufschrift „De geestelijke toenadering met Duitschland" beigesteuert worden, doch bleibt germanistischer Forschung mancherlei nachzutragen. Wörtliche Übereinstimmungen mit *Arndts* deutschem Vaterlandslied (s. das Zitat aus *Blommaert,* oben S. 35), deutsche Anregungen zum Lied vom *Löwen von Flandern,* deutscher Geist bei Prudens *van Duyse* oder bei *Dautzenberg,* dem „deutschesten Vlaming" — dies und anderes stellt sich als die eine, literarisch gerichtete Seite der Annäherungstendenzen dar. Hochwichtig ist die systematische Propaganda, die in den dreißiger und vierziger Jahren vom rechten Rheinufer aus betrieben wurde. Es mehren sich Belgische Reisebriefe und Reiseerinnerungen, denen, als unerreichtes Muster, zu Ende des 18. Jahrhunderts G. *Forster* mit seinen demokratischen „Ansichten vom Niederrhein" vorangegangen war; die Agitation um 1840 hingegen ist von eindeutig nationalistischem Geiste getragen, so bei der drauf losdichtenden Luise von *Plönnies,* so bei deren Schwiegersohn, dem katholisch romantischen Teutonen und Sagenforscher J. W. *Wolf,* so bei dem Sammler germanischer Lieder J. M. *Firmenich-Reichartz* (s. eine beredte, bisher nicht gedruckte Briefstelle, oben S. 37). Von bedeutenden Dichtern war für die Idee einer vlämisch-deutschen Verbrüderung vor allem *Uhland* gewonnen, seit 1844 mit den Gentern persönlich befreundet; politischen Zielen gab klarsten Ausdruck der dichtende Germanist *Simrock* durch seine in Baedekers „Handbüchlein für Reisende" (3. Aufl. 1845) abgedruckten Verse „Ostende

wird Westende des Deutschen Vaterlands". Welch hohe Persönlichkeiten an dem schroff gegen Frankreich gerichteten geistigen Bündnis beteiligt waren, ergibt sich aus dem Umstand, daß H. *Conscience* in die deutsche Literatur zum erstenmal durch den Fürstbischof von Breslau *Diepenbrock* eingeführt wurde, u. z. nicht mit einem Erzeugnis seiner markigen Romantik, sondern mit „Siska van Roosemael", einer tendenziösen Warnung vor den „waelschen Prunkern". Wege und Ziele der angriffslustigen Verbrüderung lassen sich an der Brüsseler Zeitschrift *„De Broederhand"* von 1845/6 und an der Geschichte der in Belgien und am Rheine abgehaltenen deutsch-vlämischen *Sängerfeste* verfolgen. *Guizots* Protest von 1846 und A. *Clesses* bekannte Chanson von 1847 („Flamands, Wallons, ce ne sont là que des prénoms; Belge est notre nom de famille") sind als direkte Antworten auf die „efforts persévérants" der „journaux allemands" einzuordnen.

(8. Liberalismus und Sozialismus.) In der vorletzten Nummer einer kurzlebigen deutschfranzösischen Zeitung Belgiens *„La Presse libre"* steht die Nachricht, der deutsche Parnaß sei in Brüssel durch einen Dichter vertreten „que la Bohême a donné à l'Allemagne". Gemeint ist I. *Kuranda,* der bald darauf (Herbst 1841) zur Gründung seiner deutschbelgischen *„Grenzboten"* schritt und in ihnen ein für die Vormärzzeit wichtiges, freiheitlich gesinntes Organ schuf. Unter Mitarbeit von namhaften jungdeutschen Kritikern wurde hier der Versuch unternommen, sachliche Informationen über belgisches Wirtschafts- und Kulturleben, über vlämische Bewegung usw. zu liefern und gegen den extremen Nationalismus etwa *Höfkens* oder *Hoffmanns von Fallersleben* Front zu machen. Von der preußischen Zensur gezwungen, „buchstäblich über die Grenze zu gehen", fanden die Grenzboten in Leipzig ein Asyl und mußten „nach und nach das belgische Element aufgeben". Seine Aufsätze über belgische Fragen arbeitete der Herausgeber 1846 zu einem einheitlichen Bande *„Belgien seit seiner Revolution"* um, darin er u. a. einen detaillierten und zu weit gehenden Vergleich zwischen der Brüsseler Grand' Place und dem Prager Altstädter Ring, zwischen vlämischer und čechischer Sprachenfrage usw. durchführt: die im ganzen slavenfreundlich gehaltene Parallele ist umso beachtenswerter, als sie von einem aus Prag gebürtigen Politiker stammt, der sich ab 1848 durch schroff österreichische Stellungnahme gegen die Slaven bemerkbar machte, während seine Grenzboten noch 1843 der „Czechomanie" geziehen worden waren.

Für die Geschichte des revolutionären Sozialismus hat die Entwicklung der deutschbelgischen Beziehungen eine berühmte Etappe aufzuweisen, nämlich die Gründung der *„Deutschen*

Brüsseler Zeitung" 1847/8, an der sich *Marx* und *Engels* als Hauptmitarbeiter betätigten. Brüssel, die typische Emigrantenstadt, in der sich 1845 der Dichter-Flüchtling *Freiligrath* aufhielt, wurde zur selben Zeit von dem aus Paris ausgewiesenen Marx aufgesucht der hier u. a. mit Polen und Demokraten in Verbindung trat, freiheitliche Gesellschaften ins Leben rief und im Verein mit Engels eine Reihe wesentlicher Artikel über europäische Politik, über sozialistische Tendenzen, aber auch z. B. über *Goethe* redigierte. Den Hauptertrag von Marx' und Engels' belgischem Exil bildeten Vorarbeiten zu dem gleichfalls in Brüssel redigierten und von da nach London abgesendeten *„Kommunistischen Manifest"*.

II. NACH 1848.

Die *Februarrevolution* bedeutet für das Kapitel „Belgien und Deutschland" einen tiefen Einschnitt. Aus ökonomischen und außenpolitischen Gründen ebbt 1848 die deutsche Agitation ab, um einer Erneuerung intensiver vlämisch-holländischer Beziehungen den Vorrang einzuräumen. In den fünfziger Jahren setzt die deutsche Mittlermission mit neuer Energie ein; die Bemühungen einer Luise v. Plönnies finden ihre Fortsetzung in dem Wirken einer neuen „Abgesandtin", der Schlesierin Ida von *Düringsfeld-Reinsberg;* die Feier von *Schillers* hundertstem Geburtstag (1859) führt in Brüssel die Gründung des Wochenblattes *„Der Pangermane"* herbei, an dem vlämische Autoren und von Deutschen vor allem der alte *Arndt* Anteil nehmen. Um 1860 entbrennt in der belgischen Publizistik eine Diskussion über Vor- und Nachteile des *„germanisme":* während P. *Vermeire* die Gründung eines Germanenvereins fordert und im Germanentum den hehrsten „protecteur de la morale et de la civilisation" erblickt, setzt der vlämische Dichter *Nolet de Brauwere* den Pangermanismus einer Bankrotterklärung der vlämischen Literatur gleich; dieser aus Holland gebürtige Schriftsteller, der noch 1857 mit einer *Ode an das große deutsche Vaterland* hervorgetreten war, wird durch den preußisch-dänischen Krieg ernüchtert, sieht nun im Preußentum die größte Gefahr für alle kleinen Nachbarn Deutschlands, eifert gegen den Arndtschen Standpunkt „soweit die deutsche Zunge klingt" und ergeht sich in „maßlos schimpfenden" Ausfällen gegen Bismarck und die Hohenzollern.

Doch nahm die Idee einer deutsch-vlämischen Verbrüderung eben damals eine neue, greifbarere Gestalt an. Hand in Hand mit der eigentlichen Vlämischen Bewegung geht eine auf breiterer Basis aufgebaute *Duitsche Beweging,* die auf eine Zusammenarbeit des „niederdeutschen" Elements aus ist, auch

nach Südafrika hinübergreifen will und in bedeutsamer Weise mit den Entwicklungsmöglichkeiten des *plattdeutschen* Schrifttums in Verbindung gesetzt wird. Vom Jahr 1860 stammt ein Bekenntnis Klaus *Groths,* demzufolge er die vlämische Bewegung nicht bloß mit Aufmerksamkeit verfolge, sondern ihr auch Mut und Anregung zu seiner eignen niederdeutschen Schriftstellerei verdanke; der einer dänischen Familie entstammende Antwerpener Bibliothekar C. J. *Hansen,* an den dies Bekenntnis gerichtet ist, hat seinerseits in Flandern einen eifrigen Klaus Groth-Kultus eingeleitet, den verehrten Dichter nach Belgien eingeladen und ihn dort feiern lassen; Hansens vlämische Klaus Groth-Monographie von 1889 war in mancher Hinsicht deutscher Forschung vorausgeeilt und steht mit ihres Verfassers sonstigen alldeutschen (oder all-nordgermanischen) Tendenzen im Einklang. Auch der von *Bormans* 1858 durch den Fund der Servatiuslegende Heinrichs von Veldeke erbrachte Beweis eines Zusammenhangs zwischen mittelhochdeutscher und niederländischer Dichtung mag auf diese Bewegung nicht ohne Einfluß geblieben sein. Wichtiger war wohl die Überzeugung von einer deutsch-niederländischen Einheit der kunsthistorischen Überlieferung — eine Einsicht, die später von *Langbehn* mit nationalem Pathos hervorgehoben wurde und in den neunziger Jahren in völkischen Kreisen zur hellen Begeisterung eben für diesen „Rembrandtdeutschen" beigetragen hat.

III. NACH 1870.

Der *deutsch-französische Krieg,* der so mächtig auch in die innerpolitische Entwicklung Belgiens eingegriffen hat, hinterließ merkliche Spuren in der vlämischen Literatur: so in der Kriegspoesie E. *Hiels* mit ihren arndtschen Warnungen „vor welschen Räuberbanden"; so bei E. *van Oye,* der in deutschen Kriegsdiensten stand und sich auch später zum Aktivismus, d. h. zur tätigen Mitarbeit mit der deutschen Armee bekannte, u. a. Mag es sich auch um bloße Nebentriebe, nicht um Haupttendenzen der vlämischen Literatur, z. T. (so im Falle einer unter dem Pseudonym P. *Jane* zu London gedruckten und französisch verfaßten Deutschenverherrlichung) um poesielose Dutzendware handeln: wichtig ist, in unserem Zusammenhang zu bemerken, daß eben solche Gelegenheitsverse von deutschen Übersetzern und Kritikern (wie von G. *Dannehl*) zu Großtaten aufgebauscht wurden und daher dazu beitrugen, in der öffentlichen Meinung Deutschlands den Eindruck hervorzurufen, als sei das Vlamentum völlig franzosenfeindlich, eindeutig teutonisch gesinnt. Objektive Stimmungsberichte aus Belgien, wie etwa 1880 das Buch J. *Rodenbergs* oder ein Essay K. *Hillebrands* bleiben vereinzelt

gegenüber der stets anschwellenden *alldeutschen* Propaganda, die gegen die belgische Position drei literarische Hauptattacken reitet: in den achtziger und neunziger Jahren und im ersten Jahrzehnt des neuen Säkulums. Spannend zu beobachten, wie die Wortführer der vlämischen Bewegung, selbst wenn sie selber der deutschen Ideologie noch so sehr Vorschub geleistet haben, im entscheidenden Augenblick die Berliner Werbungen mit einem resoluten Nein beantworten. Wohl gibt es, jetzt und später, nicht bloß germanophile, sondern belgienfeindliche Äußerungen zu verzeichnen: Maßgebend jedoch blieb A. *de Smets* Refus von 1884 „Wij gaan niet naar Parijs. Wij gaan niet naar Berlijn", maßgebend der alte Spruch „Oost, west, t'huis best". Bezeichnend ist die vom Nationaal Vlaamsch Verbond an den Pariser „Temps" im Namen der Flaminganten ergangene Adresse vom 24. Nov. 1891, bezeichnender noch J. *Vuylstekes* Erklärung „voor eeuwig Nederlandsch" und besonders die Stellungnahme des germanophilen *Prayon-Van Zuylen,* der auf erneute alldeutsche Anträge hin (Fritz *Bley,* H. *Pfister-Schwaighusen,* bes. *H. Graevell-Arjuna)* damit antwortete, daß er sich der Charybdis der „verfransching" und der Skylla der „verduitsching" gegenüber für ein drittes entschied, nämlich für vlämisches Vlamentum und auf die europäische Gefahr eines deutschen „Drangs nach Westen" hinwies; nachdem von alldeutscher Seite nochmals die Vorteile einer intern deutschen Amtssprache hervorgehoben worden, von der „kein Belgier etwas merken" müsse, erfolgte Mai 1897 ein an den Alldeutschen Verband gerichteter Protest mit der scharfen Pointierung „hands off! Kein Einschreiten von deutscher Seite in Belgiens Haushaltung!" Allerdings war derselbe Prayon-Van Zuylen mitbeteiligt an der ein Jahr später unter Förderung namhafter deutscher Gelehrter zu Brüssel ins Leben gerufenen Monatsschrift *„Germania"* (1899—1905). Welch hohe Wellen die alldeutsche Bewegung unter ausdrücklicher Berufung auf *Wilhelm II.* in den Jahren 1900—1910 schlug, erhellt aus dokumentarischen Zusammenstellungen der Vorkriegszeit, so aus dem Belgienbuch H. *Charriauts* (1910), besonders aus M. *Wilmottes* 1912 an der Sorbonne gehaltenen Vorträgen, die auf die Überflutung Belgiens durch deutschen Einfluß und deutsches Kapital aufmerksam machten.

Durch wiederholten und sich steigernden Nachdruck publizistischer Äußerungen wurde dem deutschen Nationalgewissen eine Forderung eingeimpft, die kurze Zeit nachher auf die einprägsame Formel gebracht worden ist: „Die Befreiung der belgischen Vlamen vom französischen Joch, eine Ehrenpflicht des deutschen Volkes." Fast vollständig wurde hiebei eine der Grundtatsachen des vlämischen Kulturlebens außeracht gelassen, nämlich die auf den ersten Blick befremdende, doch aus jahrhundertelanger Entwicklung resultierende Erscheinung, daß im vlämischen Schrifttum *Volksbewußsein* und *Sprachgefühl* auseinanderklaffen können und daher die vlämische Literatur „d'expression flamande" von derjenigen „d'expression française" langhin in den Schatten gestellt wurde. Das bloße Faktum von *Verhaerens* französisch geschriebenem Zyklus „Toute la Flandre", eine prägnante Gegenüberstellung der beiden *Rodenbachs* der belgischen Literatur, *Maeterlincks* Auftreten gegen den Flamingantismus, *Pirennes* auf tiefem historischem Studium begründete Lehre von einer „belgischen Seele" — dies und anderes sei hier bloß als Beleg dafür in Erinnerung gerufen, wie simplifizierend die alldeutsche (und bald darauf die offiziell deutsche) Theorie sich dem komplizierten belgischen Kulturproblem gegenüber verhielt.

Über Zusammenhänge der deutschen Kriegs- mit der Vorkriegsliteratur handelt S. 69 f. des Textes; ebenda ist S. 73 ff. (vgl. S. 94 f. des Résumé) die Frage der *Universität Gent* aufgerollt, die in den Kriegsjahren den wichtigsten Schnittpunkt deutscher und vlämischer Wissenschaft, Literatur und Kulturpolitik dargestellt hat.

REJSTŘÍK.

Ahrens, prof. 46.
Alba, Ferd. Alvarez, vév. 67.
Albert I. Belgický 64 s. *68. 69.*
Albrecht Württemberský 75.
Altmayr 46.
Alžběta Belgická 64.
Ancillon, Friedrich 5.
Andler, Charles *79.*
Andreas, Willy *7.*
Arendt, Wilh. Amadeus August 21 s. *23.* 42. 46. (88; 100).
Arjuna v.: Graevell.
Arminius (Hermann) 40. 43. 61.
Arndt, Ernst Moriz 2. 8—13. *14.* 32. 34. 36. 42. 43. 46. 53 ss. 56. 58. *59.* 68. 71. (86 s. 89; 96. 97. 98 s. 102. 104. 105).
Arnim, Heinrich Alexander Fh. v. 47.
Auber, Daniel François 4.
Auerbach, Berthold 41.

Baader, Friedrich 53 ss.
Baedeker, Karl 38. (90; 102).
Bakunin, Michajl Aleksandrovič 49.
Barère de Vieuzac, Bertrand 16.
Bartels, Adolf 49.
Bassermann, Ernst *14.*
Baucq, Philippe 72.
Baudelaire, Charles 71. *80.* (93).
Baur, Frank *59.*
Bebel, August *50.*
Becker, Niklas 39.
Bedřich, princ Nizozemský 4.
Beer, De 58.
Behaegel, Pieter 18.
Bekker, Georg Josef 20. (87; 100).
Bendl, Václav *59.*
Benedix, Roderich 42.
Berghe, Raphael Van den 77.
Berneisen, Ewald *34.* (96).
Bernstein, Eduard *50.*
Bertrang, Alfred *23.*
Bethmann-Hollweg, Theobald v. 78.
Beyens, Baron *79 s.*
Bidez, J. 76. *80.* (94).
Bilderdijk, Willem 31. 41.
Birnbaum, prof. 20.
Bischoff, Heinrich 64. *80.*
Bismarck, Otto v. 56. 58. (91; 104).
Bissing, Friedrich Wilhelm Fh. v. 73. 74. 76. 77. 78. *80.*
Bissing, Moritz Fh. v. *14.* 68. 73—79. *80.* (94 s.).
Bley, A. 76. (95).
Bley, Fritz 62. (106).
Blommaert, Philip 18. *29.* 35 s. 43. *44.* (102).
Blunck, Friedrich 79.
Boas, dr. 41.
Bölke, Otto 70. *79.*
Börne, Ludwig 50.
Börnstein, Heinrich 48.
Boëx v.: Rosny.
Bols, J. *29.*
Bolte, Johannes 71.
Borchling, C. 78.
Bormans, Jean Henri 27. 57. *59.* (105).
Borms, August 77.
Born, Stephan 49.
Bornhak, Conrad 78.
Bornstedt, Adelbert von 48 s. *50.*
Bossche, G. Vanden *80.*
Brand Whitlock *80.*
Braun, E. 81.
Bremer, Otto 64.
Brentano, Klemens 41.
Brijs-Schouppe, Achill *14.*
Broeckart, Jan *19.*
Brühl, Heinrich 34.
Bruyne, Camille de 75.

Bruyne, E. de *68.*
Buchner, Wilhelm *50.*
Bülow, Heinrich Fh. v. 6.
Bürger, Gottfried August 41. 42.
Buysse, Cyriel 71.
Byron, George Noel Gordon Lord 49.
Caesar 70.
Cassel, F. P. 20. (87; 100).
Cavell, Edith 72.
Chalon 61.
Charriaut, H. 64. *68.* (93; 106).
Claudius Severus (pseud.) *79.*
Clercq, René de 79. *80.*
Clesse, Antoine 43. 56. (90; 103).
Commynes, Philippe 15.
Conscience, Hendrik 33. 39 s. 42. *43.* 45. 68. 71. *79.* (90; 103).
Coopman, Theodoor *19.*
Coremans, dr. 44 s. 49. *50.*
Coster, Charles de 67. *68.*
Counson, Albert *19. 68.*
Coussemaker, Edmond de 28. *29.* (88; 101).
Cranach, Lukas 21.
Crommelynck, Fernand 67.
Cuvelier Joseph *79.*
Daniel, Hermann Adalbert 64.
Dannehl, Gustav 60. *68.* (105).
Dante Alighieri 26.
Daumont, F. *68.*
Dautzenberg, Jan Michiel 33. 42 s. *43.* 52. 53. 56. (89; 102).
David, J. 18.
Decker, de 33.
Decker, J. de 77.
Degering, Hermann 27. *29.*
Delecourt, V. H. 40. 44. 56. *59.* (89; 102).
Demolder, Eug. 67.
Destrée, Jules 66. *68.* 83.
Diepenbrock, Melchior von 40. (90; 103).
Dirr, Pius 77.
Droste zu Vischering, Clemens August v. 5.
Düringsfeld-Reinsberg, Ida v. 52. *59.* (91; 104).
Dumbeck, prof. 20.
Duyse, Prudens van 36. 38. 39. 42. *43.* 53. 60. 65. (89; 102).
Dyck, W. v. 77. 78.
Ebert, Karl Egon 52.
Ecker 75.
Eekhoud, Georges 67.
Eeman, E. 75.
Egmond Lamoral 48. 57.
Ehrismann, Gustav *34.* 63.
Elskamp, Max 67.
Elster, Ernst *14.*
Engels, Friedrich 48—50. (91; 96. 104).
Falck A. R. 20. (87; 99).
Falkenhausen, Ludwig Fh. v. 78.
Fichte, Johann Gottlieb 12.
Filip II. Španělský 7.
Firmenich-Reichartz, Johannes Matthias 28. 36 s. *43.* (90; 102).
Foch, Ferdinand *69.*
Forster, Georg 3. *7.* (89; 102).
Fränkel, Ludwig *43.*
Franck, L. 77.
Frantzen, J. J. A. A. *59.*
Frédericq, Paul 2. *19.* 42. *43. 59. 68.* 74. 75 s. *80.* 81. (89. 94; 102).
Freiligrath, Ferdinand 49. *50.* (91; 104).
Freytag, Gustav 48.
Friedrich III., císař ř. 46.
Friedrich II. Pruský 10.
Friedrich Vilém IV. 37. 48.
Frings, Theodor *19.*
Fris, Victor *80.*
Froissart, Jean 15.
Fryatt *69.*
Gaedertz, Theodor *29. 59.* 63.
Ganghofer, Ludwig 79.
Ganshof, François L. *80.*
Gauvain, Auguste *68.*
Geer, de, baron 20. (87; 99).
Geerds, Robert *14. 59.* (99).
Gervinus, Georg Gottfried 41.
Gessner, Salomon 35.
Geyder, A. F. H. 27. *29.*
Gezelle, Guido 60. 71.
Giraud, Albert 67.
Gluge, prof. 46.
Gobineau, Jos. Arthur cte. 63.
Goebel, prof. 21.
Goethe, Johann Wolfgang 1. 21. *23.* 24. 41. 49. *50.* 73. (88. 91; 97. 100. 104).
Gottsched, Johann Christoph 24.
Gräter, Friedrich David 24. *29.* (88; 100).
Graevell, Harold 62. 74. (106).
Graul, Richard 71.
Grégoire, Henri 16. *19.* (87; 99).
Grimm, Jacob 19. 21. *22.* 24—28. *29.* 30. 31. 37. 38. *43.* 52. (88 s.; 97. 100 s.).

Grimm, Wilhelm 24. 31. 38.
Grojean, Oscar *68.*
Gromaire, Georges *14.* (86; 98).
Groth, Klaus 58. *59.* (92; 96. 105).
Grün, Anastasius 40.
Grün, Karl 49.
Gürtler, Hans *22.*
Guizot, François 41. *43.* (90; 103).
Gundolf, Friedrich *14.* (96).
Gutzkow, Karl 46.
Haar, B. ter *59.*
Haerens, E. 77.
Hahn-Hahn, Ida 41.
Hamélius, Paul 2. *19. 59.*
Hansen, C. J. 58 s. *59.* 62. (92; 105).
Hartl, Antonín 83.
Hartmann, Julius *43.*
Hartmann, Moritz 48.
Hauff, J. K. F. 20. (87; 100).
Hausenstein, Wilhelm 71. *79.*
Hebel, Johann Peter 41.
Heerklotz, Adolf 55.
Heine, Heinrich 5. *7.* 13. *14.* 41. 45. 48. *50.* (86; 97. 98).
Heinzen, Karl 49.
Heyse, Théodore *80.*
Hellens, Franz 67.
Herder, Johann Gottfried 24.
Heremans, J. F. *34.*
Hiel, Emanuel 60. *68.* (92; 105).
Hillebrand, Karl 61. *68.* (92; 105).
Hirth, Friedrich *7.*
Höfken, Gustav *7.* 36. 39. *43.* 46. *50.* 57. *59.* (89. 90; 102. 103).
Hoffmann, Peter 77 s.
Hoffmann von Fallersleben, Heinrich 21. 25. 28. 30 až 34. 36. 37. 46. *50.* 56. *59.* 70. (88 s. 90; 96. 97. 101 s. 103).
Holbein, Hans 21.
Homér 61.
Houben, Heinrich Hubert 50.
Hove, H. Van de v.: Delecourt, V. H.
Huebner, F. M. 71. *80.* (94).
Hugo, Victor 49.
Humboldt, Alexander von 40. 56.
Hymans, Paul 74.
Jacob, A. *43.*
Jager, A. de 33.
Jan I. Brabantský 32.
Jane, Paul v. Soust, Van.
Janko, Josef *19.*
Jirák, Karel B. 19.
Jiří z Poděbrad 46.
Jolles, Johannes Andreas 77.
Jonckbloet, W. J. A. 27. *29.*
Josef II. 3.
Jostes, Franz *68.* 70. *79.* 82.
Jottrand, L. 55.
Kalda, František *19.*
Kalff, G. *19.* 76.
Karel Smělý 48. 66.
Kayenberg v.: Giraud.
Kellen, Tony 74. *80.*
Keller, Gottfried 77.
Kemble, John Mitchell *43.*
Kerner, Justinus 41.
Kippenberg, Anton 71. (94).
Kjellen, Rudolf 78.
Klopp, Onno 56.
Kossmann, E. F. 77.
Kraus, Arnošt *19.*
Kraus, Karl 72. (94).
Kretzschmer, A. 31.
Kreuser, Johann Peter 41.
Kriege, Hermann 49.
Kühne, Gustav 46.
Kunel, Maurice *80.*
Kuranda, Ignaz *22.* 45—48. *50.* 57. *59.* 83. (89, 90 s.; 97. 102. 103).
Kurth, Gottfried *19.* 63 s. 79. *80.* (95).
Kvapil, Jaroslav *19.*
Lachmann, Karl 25. *29.*
Laet, J. A. de 52.
Lagarde, Paul de 61. *68.*
Lahousse, E. 77.
Lamennais, Félicité Robert de 5.
Lamprecht, Karl 63. 68. 69 s. *79.* (93; 97).
Langbehn, Julius *59.* (105).
Langhans, Paul 64.
Lateur, Frank v.: Streuvels, Stijn.
Laube, Heinrich 46.
Lauremberg, Johann Wilhelm 27.
Laveleye, Émile de 60. *68.* (89; 102).
Lavisse, Ernest *68.*
Lebermuth, A. 41. 46.
Ledeganck, Karel 18. 42.
Lehmann, Max *14.*
Leisler, Johann Philipp 38.
Leitzmann, Albert *22.*
Lelewel, Jachym 45. 46. 49. *50.*
Leopold I. Belgický 4. 6. 45. 52.
Lerberghe, Charles van 67. *68.*

Loebell, Joh. Wilhelm 36. 51. 57. *59.* (89; 102).
Ludvík XI. 48. 66.
Ludvík XIV. 11. 16.
Ludvík III. Bavorský 78. (95).
Ludvík Filip 4. 6. 46.
Luther Martin 11.
Mac Leod, prof. 74.
Maerlant, Jak. van 15. 32.
Maeterlinck, Maurice 66. 67 s. *68.* (93; 107).
Mätzold, Emil *14.*
Mannart, Wilhelm 28.
Mannhardt, Wilhelm 37.
Martin, Ernst 27. *29.* 63.
Marx, Karl 48—50. (91; 96. 104).
Masaniello 4.
Masaryk, T. G. 83.
Masařík, Hubert *19.*
Massmann, Hans Ferdinand 25.
Mauthner, Theodor 50.
Maximilian I. 11.
Mayer, Gustav *50.*
Mehring, Franz *50.*
Meisner, Heinrich *14. 59.* (99).
Mendelssohn-Bartholdy, Felix 42.
Menzel, Wolfgang *22.*
Menzerath, Paul 77.
Mercier, Desiré *69.*
Metternich, Klemens, kn. 5. 48.
Mikovec, Ferdinand Břetislav 52.
Mirbeau, Octave 71. (93).
Mittler, Ernst Siegfried 7.
Moeller, J. 21. 42.
Moltke, Hellmuth von 6 s. *7.* 46 (86; 88).
Moltke, Hellmuth von, jun. 65.
Moltke, Henriette von 7.
Mone, Franz Josef 21. *22 s.* 24 s. 28. 31. (88; 100).
Mont, Paul de 27. *29.* (101).
Mont, Pol de 58. 64.
Muchau, Hermann 70. *79.*
Müllenhoff, Karl 58.
Müller, Georg 71.
Münch, Ernst 20 s. *22 s.* (88; 100).
Müsebeck, Ernst *14.* (96).
Napoleon I. 3. 9. 10. 11. 14. 16. 17. 24. 41. 69. 73. (87; 99).
Napoleon III. 28. 55. 56.
Němcová, Božena *59.*
Nève, Félix *23.*
Nolet de Brauwere van Steeland, J. 42. 56. *59.* (91; 104).
Nothomb, J. B. 34. 45. (89; 102).
Nyrop, Kristoffer 76. *80.* (94).
Obrie, Julius 63. 77.
Oetker, Friedrich 51 s. *59.*
Olivier, E. *43.*
Ompteda, Georg Fh. v. 79.
Oppeln-Bronikowski, Friedrich v. 67. *68.*
Osswald, Paul 70. *79.* (93).
Otfrid 30.
Oye, Eugeen van 60 s. *68.* (92; 105).
Palacký, František 52.
Palmerston, Henry John Temple, Visc. 6.
Passelecq, Fernand *79.*
Peene, Van 39. *43.*
Petit, Gabrielle 72.
Pfeiffer, Franz 32.
Pfister-Schwaighusen, Hermann 62. (106).
Picard, Edmond 74.
Pirenne, Henri. 2. *7.* 65 s. *68.* 75 s. *79. 80.* 81. 82. (86. 93. 94; 98. 107).
Pitt, William 13.
Plate, W. 56. *59.* (102).
Potvin, Charles 2. 27. *29.*
Plönnies, August von 39.
Plönnies, Luise von 36. 38 s. 40. 41. 52. *59.* (89. 91; 102. 104).
Plönnies, Wilhelm von 39.
Pozzo di Borgo, K. A. 6.
Prayon-Van Zuylen, A. 58. 62 s. *68.* 76. (92 s.; 106).
Proudhon, Pierre Joseph 49.
Přemysl Otakar II. 48.
Puyvelde, L. van *68.*
Raet, L. de 74.
Rahlenbeck, Charles *50.*
Ramisch, Jacob *19.*
Rammler, voják 72.
Ranke, Leopold von 36. 37.
Reichensperger, August 28.
Reiffenberg, baron F. Aug. Ferd. 21. *22 s.* 44. (88; 100).
Reifferscheid, Alexander *29.*
Reimer, Jos. Ludwig 64.
Rembrandt van Rijn *59.* (105).
Rens, F. 18.
Reuter, Fritz 57 s. *59.*
Reyscher, August Ludwig *22. 29.*
Richelieu, A. J. du Plessis 11.
Ridder, Alfred de *7. 79.*
Ridder, André de *80.*
Rieger, František Ladislav 45.
Rodenbach, Albrecht 67. *68.* (93; 107).
Rodenbach, Georges 67. (93; 107).
Rodenberg, Julius 61. *68.* (92; 105).
Rolland, Romain *82.*
Rosnyové, bratří 67.
Rudiger v.: Wullus A.
Rudolf Habsburský 48.
Ruysbroeck, Jan 15.
Ryswyck, Theodoor van 42.
Saalverda de Grave, J. J. 76.
Sandt, v. 77.
Scharpé, L. *19.*
Scheidemann, Philipp 71.
Scheltema, G. 76.
Scherr, Johannes 61.
Schiller, Christoph Friedrich 1. 21. *22.* 41. 46. 52 s. 64. (88. 91; 100. 104).
Schliephake, Theodor 46.
Schmeller, Joh. Andreas *29.*
Schmidt, Julian 48.
Schrant, J. M. 18. 35.
Schröder, Rudolf Alexander 71. (94).
Schrörs, Heinrich *97.*
Schulte, Aloys *79.*
Schwahn, Lukas *7.* (*97*).
Schwann, prof. 42.
Schwering, Julius 70.
Scribe, Eugène 4.
Sebastiani, François H. B., hr. 6.
Seelig, Geert *59.* (96).
Seidl, Johann Gabriel 42.
Senfft von Pilsach, Frd. Chn. Lud. Graf v. 6.
Serrure, C. P. 31.
Severin, Fernand *68.*
Siegenbeek, M. *59.*
Siegrist v.: Plönnies, Wilh. v.
Siercks, H. *59.*
Simrock, Karl 38. *43.* (90; 97. 102).
Skrzynecki, Jan Zygmunt 5. 45. (86; 97).
Sleecks, D. *59.*
Smet, Alfred de 62. 63. (92; 106).
Snellaert, F. A. 31. *43.* 51. 56.
Soust, Van, de Borkenfeld 61. *68.* (105).
Spannagel, Karl 77.
Stallaert, Karel 53. *59.* (99).
Stecher, J. *19.*
Steffens, Wilhelm *14.*
Stein, Karl Fh. v. 8. 13. *14.* 55. (86; 98).
Stöber, G. 77.
Stranz, v. 64.
Streuvels, Stijn 27. *29.* 71. 79. (101).
Stroobant, Eug. *59.*
Sully, M. de Béthune 11.
Sulzberger, Max 55.
Šafařík, Pavel Josef 41.
Šusta, Josef *7.*
Tack, J. 77.
Talleyrand, Charles Maurice, vév. 6. *7.*
Talvj 31.
Theux de Meylandt, Barthélemy-Théodore, comte de 6.
Thibaut, Anton Friedrich Justus 25.
Thielen, J. C. van 42.
Tieck, Ludwig 41.
Tille, V. *19. 68.* 83.
Timmermans, Felix 79.
Tonnelat, Ernest *29.*
Tydeman, H. W. 24. *29.*
Uhland, Emilie 38.
Uhland, Ludwig 38. *43.* (90; 97. 102).
Valentin, Veit 71, *79.*
Vanderlinden, F. 77.
Varnhagen von Ense, Karl August *7.* (97).
Veldeke, Heinrich von 57. (105).
Vercoullie, J. *19.* 76.
Verhaeren, Émile 66. 67 s. *68.* (93; 107).
Verhoeren, G. F. 17. *19.*
Verlooy 17. *19.* 35.
Vermeersch, Gustav 75.
Vermeire, P. 55. *59.* (91; 104).
Vermeylen, August 2. 71. 77. 82. (95).
Viktoria Anglická 6. 48.
Vilém I. Německý 56. 60.
Vilém II. Německý 62. 64 s. (106).
Vilém I. Nizozemský 4. 7.
Vilém II. Nizozemský 4.
Vleeschouwer, L. 40.
Voltaire 41.
Vondel, Joost van den 41.
Vooys, C. G. N. de *19.*
Vreese, Willem De 77.
Vuylsteke, Julius 62. (92; 106).
Wagner, Richard 60.
Wallau, Karl 49.
Warnkönig, Leopold August 20. 21. *22.* (87; 100).

Wattez, Omer 63. 79. *80.*
Weckerlin, F. *29.*
Weghe, F. van den *68.*
Weill, Alexander 44.
Weitling, Wilhelm 49.
Wesselski, Albert 67. 68.
Weyer, Sylvain van de *7.*
Wienbarg, Ludolf 57. *59.*
Willem, magister 19. 26 s. (87; 99).
Willems, Jan Frans 17. 18. *19.* 25—27. *29.* 30. 31. 32. 33. 35. 39. 41. 65. (87. 88; 97. 99. 100 s.).
Wilmotte, Maurice 2. 64. *68.* 82. (93; 106).
Wilser, C. 63.
Winter, Gustav *19.*
Wolf, Ferdinand 38.
Wolf, Joh. Wilhelm 37 s. 40. *43.* 46. (89 s.; 97. 102).
Wolff, Wilhelm 49.
Wullus, Armand *80.*
Wyn, Hendrik van *29.*
Ziegesar, A. Baron v. 63.
Zweig, Stefan 67. *68.*

OBSAH

Strana

Úvod 1
I. Do roku 1848 3
1. Belgie a Prusko 3
2. Arndt 8
3. Počátky vlámského hnutí 15
4. Němci v Belgii 20
5. Grimm a Willems 24
6. Hoffmann-Fallersleben 30
7. Sbratření 35
8. Liberalismus a socialismus 44
II. Po roce 1848 51
III. Po roce 1870 60
IV. Od roku 1914 69
Závěr 81
Résumé 85
Germanistisches zum Kapitel Belgien und Deutschland 96
Rejstřík 109